

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**BOZLAK KÜLTÜRÜNDE FOLKLORİK VETERİNER
HEKİMLİĞİ VE HAYVANCILIK ÜZERİNE ARAŞTIRMA**

Çağrı Çağlar SİNMEZ

DOKTORA TEZİ

VETERİNER HEKİMLİĞİ TARİHİ VE DEONTOLOJİ ANABİLİM DALI

Danışman

Prof. Dr. Aşkın YAŞAR

KONYA - 2011

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**BOZLAK KÜLTÜRÜNDE FOLKLORİK VETERİNER
HEKİMLİĞİ VE HAYVANCILIK ÜZERİNE ARAŞTIRMA**

Çağrı Çağlar SİNMEZ

DOKTORA TEZİ

VETERİNER HEKİMLİĞİ TARİHİ VE DEONTOLOJİ ANABİLİM DALI

Danışman

Prof. Dr. Aşkın YAŞAR

Bu araştırma Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından 09202014 proje numarası ile desteklenmiştir.

KONYA - 2011

ii. ÖNSÖZ

Ülkemiz, çok eski devirlerden beri çeşitli uygarlıklara sahne olmuş kültür ve folklor hazinesi olan bir toprak parçasıdır. Bu zenginlik içinde folklorik veteriner hekimliğin Türk folklorunun önemli değerlerinden biri olduğu bilinmektedir.

Veteriner hekimliği tarihçileri tarafından 1950'li yıllarda baytarname incelemeleriyle başlatılan veteriner hekimliği folkloruna ait çalışmaların sayısında artış görülmektedir. Büyük bir kültür ve medeniyet birikimine sahip Anadolu coğrafyasında özel bir yeri olan Türkmen gelenek ve göreneğinin hâkim sürdüğü Orta Anadolu Bozlak Kültüründe veteriner hekimliği folkloruna ve hayvancılığa ilişkin kapsamlı bir araştırma gerçekleştirilmediği görülmüştür. Bozlak kültürünün hâkim olduğu il, ilçe ve belde/köylerde özellikle kırsal yörelerde kapsamlı bir alan çalışması yapılması sebebiyle farklı zorluklarla karşılaşmıştır. Folklorik bilgi ve uygulamaların bölgede hala süregelmesi kaynak kişilerle olan iletişimi kolaylaştırmıştır.

Bu tez çalışması Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (SÜBAP) Koordinatörlüğü tarafından 09202014 proje numarası ile desteklenmiştir.

Bu projenin her aşamasında bilgi ve deneyimlerini benimle paylaşarak, bilgi ve fikir dünyamın gelişmesine yardımcı olan danışman hocam Selçuk Üniversitesi Veteriner Fakültesi Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Aşkın YAŞAR'a; Tez İzleme Komitesi Üyesi olan ve her aşamada bilgi ve katkılarını esirgemeyen Cerrahi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Celal İZCİ'ye; İç Hastalıkları Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mehmet MADEN hocalarıma desteklerinden dolayı teşekkür ederim. Bana her konuda yardımcı olan anabilim dalı araştırma görevlisi Dr. Serdar İZMİRLİ'ye, Ali YİĞİT ile doktora öğrencisi Gökhan ASLİM'a teşekkürü bir borç bilirim. Hayatımın her alanında benimle beraber olan, bu projenin her adımında maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen aileme şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

i. ONAY SAYFASI.....	ii
ii. ÖNSÖZ	iii
iii. İÇİNDEKİLER.....	iv
iv. SİMGELER ve KISALTMALAR.....	viii
1. GİRİŞ	1
1.1. Folklorun (Halkbiliminin) Tanımı.....	3
1.2. Halk Bilgisinde Hekimlik ve Veteriner Hekimliği.....	6
1.3. Tezin Amaç ve Kapsamı	12
2. GEREÇ ve YÖNTEM.....	14
3. BULGULAR.....	18
3.1. Hayvan Hastalıkları, Tedavileri ve Korunma.....	18
3.1.1. Cerrahi Hastalıklar.....	20
Ekstremitte Bölgesi Hastalıkları	20
Ayak Bölgesi Hastalıkları.....	20
Kas, Tendo, Tendovagina ve Bursaların Hastalıkları... ..	22
Kemik ve Kemik Dokusu Hastalıkları.....	24
Topallıklar	25
Eklem Dokusu Hastalıkları.....	26
Baş ve Boyun Bölgesi Hastalıkları	27
Göz Hastalıkları	27
Ağız ve Çene Bölgesi Hastalıkları.....	28
Deri ve Deri Altı Bağ Dokusunun Hastalıkları.....	30
Göğüs, Karın ve Sırt Bölgesi Hastalıkları	34
3.1.2. Dâhili Hastalıklar.....	38

Sindirim Sistemi Hastalıkları.....	38
Ağız ve Yemek Borusu Hastalıkları.....	38
Ön Mide Hastalıkları.....	39
Bağırsak Hastalıkları.....	42
Vitamin, Mineral ve İz Element Eksikliği Hastalıkları.....	47
Solunum Sistemi Hastalıkları.....	47
Diğer Dâhili Hastalıklar.....	51
3.1.3. Salgın Hastalıklar.....	53
3.1.4. Doğum Bilgisi ve Jinekolojik Hastalıklar.....	57
3.1.5. Paraziter Hastalıklar.....	63
Dış Parazitler ve İlgili Hastalıklar.....	63
İç Parazitler ve İlgili Hastalıklar.....	68
Kan Parazitleri ve İlgili Hastalıklar.....	70
3.2. Orta Anadolu Bozlak Kültüründe Hayvancılık ve Hayvancılık ile İlgili Folklorik Bilgi ve Uygulamalar.....	71
3.2.1. Hayvancılık ve Hayvancılık Kolları.....	72
Arıcılık.....	78
Nalbantlık.....	79
Semercilik.....	80
3.2.2. Hayvansal Gıda ve Ürünlerin Elde Edilişi.....	80
Çemen Yapımı.....	80
Çökelek (Kesilmiş Süt).....	81
Köremez.....	81
Lor Peyniri.....	81
Pastırma.....	81
Peynir Yapımı.....	82

Sucuk Yapımı	83
Taşagız.....	83
Teker	83
Tike	84
Yağ Yapımı	84
Yoğurt Yapımı	84
3.2.3. İnsan ve Hayvan İlişkilerinde İnanç, Deyim, Atasözü, Fıkra, Ağıt, Mani, Bilmece ve Seslenişler.....	85
İnsan ve Hayvan İlişkilerinde İnançlar	85
Kurban Bayramı	87
Koç Katımı Töreni (Koç Salımı)	87
Davar Yüzü (Saya Gezme, Köse Gezmesi).....	88
Bilmeceler	90
Fıkralar.....	92
Maniler	93
Ağıt	93
Atasözleri ve Deyimler	94
İnsan ve Hayvan İlişkilerinde Hayvanlara Sesleniş.....	97
3.2.4. Hayvan Ad ve Donları	98
Adlar	98
Donlar	99
4. TARTIŞMA	100
5. SONUÇ ve ÖNERİLER	126
6. ÖZET.....	129
7. SUMMARY.	131

8. KAYNAKLAR	132
9. EKLER.....	140
EK-A: Bilgi Derleme Formu.....	140
EK-B: Kaynak Kişilerin İllere Göre Dağılım Listesi.....	147
EK-C: OABK Folklorik Veteriner Hekimliği Uygulamaları, Hayvancılık ve Hayvancılık ile İlgili Resimler	162
EK-D: OABK’de Kullanılan Veteriner Hekimliği ve Hayvancılıkla ilgili Terim ve Kavramlar Sözlüğü.....	185
EK-E: OABK’de Kullanılan Veteriner Hekimliği ve Hayvancılıkla ilgili Deyimler Sözlüğü	193
10. ÖZGEÇMİŞ.....	195

iv. SİMGELER ve KISALTMALAR

cm	: Santimetre
DDT	: Dikloro Difenol Trikloroethan
gr	: Gram
L.	: Latince(de)
MS	: Milattan sonra
OABK	: Orta Anadolu Bozlak Kültürü
Pom.	: Pomat
Vit.	: Vitamin
yy	: Yüzyıl

1. GİRİŞ

Anadolu geçmişten günümüze birbirini izleyen medeniyetler sonucu zengin bir kültür birikimine sahip olmuştur (Koçoğlu ve ark. 1996). Bu birikimde Anadolu'da yaşayan eski medeniyetlerin katkılarının yanı sıra son dönemde Türkler, kısa bir zamanda Anadolu'ya büyük nüfus kitleleri yerleştirerek bu topraklara Türk damgasını vurmuşlardır (Güngör 2000). Dinçer'e (1967) göre, Yunan ve Roma uygarlıklarının Anadolu'da bıraktıkları bilgiler üzerine Orta Asya'dan gelen Selçuk ve Osmanlı Türklerinin bilgileri de eklenmiştir. Böylece, yedinci yüzyıl başlarında Arap Yarımadasında doğup, eski Hint, İnan, Yunan, Roma ve Bizans bilginlerinden yararlanarak gelişen İslam Uygarlığı Anadolu'ya yayılmıştır (Smith 1919, Sarton 1950, Dinçer 1967).

Eski milletlerin ve bilhassa Grek medeniyetinin Anadolu'da bıraktıkları bu bilgi mirasının üzerine, Selçuklu ve Osmanlı Türklerinin getirdikleri hayvancılık bilgileri de eklenmiştir. Modern okullar açılıncaya kadar, hayvanların tedavileri, bu eski bilgi ve deneyime dayanan hekimlik usulleriyle sürdürülmüştür (Dilgimen 1947). Bu süreçte, İslamiyet öncesi atalar kültü, tabiat kültü ve şamanlık gibi eski inançlar yeni inanç örgüsü altında devam etmiştir (Ocak 2000). Gerek kültür, gerekse folklorda yaşayan bu miras doğu-batı, eski-yeni, Türk- İslam-Hristiyan milletlerin bilgilerinden şekillenmiş bir bütün gibidir (Dinçer 1967).

Anadolu'ya gelmeden önce yaşadıkları yerlerde de başlıca geçimlerini hayvancılıkla sağlayan, tarih sahnesine atlı göçebe, akıncı bir kavim olarak çıkan Türkler, hayvancılıkla uğraşan bir toplum olma özellikleriyle kendilerine has bir kültür ve medeniyetin yaratıcısı ve hayvan sağlığı ile ilişkili zengin bir geleneğe sahip olmuşlardır (Batu 1939, Dinçer 1982, Çetin 1986, Kutlu 1987, Artun 2005).

Bazı kaynaklarda (Ögel 1978, Dinçer 1982, şehsuvaroğlu ve ark. 1984), hayvan ve hayvancılığın Türklerin toplumsal hayatındaki yeri ve önemi geniş bir biçimde incelenerek belgelerle açıklanmıştır. Dinçer'e (1976) göre, bu görünüm içinde Türk folklorunda veteriner hekimliği ele alındığında, yazılı kaynakların en eski Türk savları ve masallarından başlayarak diğer belgeler ile her türlü literatür bilgiden şekillendiği; sözlü kaynakların ise, halkın kendisi olduğu anlaşılır.

Bozlak, Türk halk müziğinde bir uzun hava çeşidi olup, daha çok Orta Anadolu'da söylenmekle beraber, yurdumuzun diğer yörelerinde de rastlanır. Kelimenin aslı, yakarış-haykırış anlamında olan “*bozulamak*” tan gelir. Bozlaklar kavim ve boy adlarına göre; Avşar Bozlağı, Türkmen Bozlağı, hayvan adlarına göre; Kırat Bozlağı, kent adlarına göre; Yozgat Bozlağı ve Kırşehir Bozlağı gibi adlar alırlar (Atılğan 1991).

Bozlak, Divan-ı Lügati't - Türk (Kaşgarlı Mahmut 1985-1986)'te “*bozlar*”, “*bozlamak*”, “*bağırmak*” anlamına gelmektedir. Dede Korkut'ta “*bozlatmak*”, “*böğürtmek*” manasında kullanılmakta; Kırgızca'da ise “*Botasın olgan tüyüdey bozlayı bozlayı kaldım men = yavrusu kaybolmuş, çalınmış bir deve gibi bozlaya bozlaya, feryat içerisinde kaldım ben*” şeklinde kullanılmaktadır. Şimdiki anlamıyla Orta Asya Türklerinde çok kullanılan bu kelime, çeşitli Türk boylarıyla Anadolu'ya gelmiş ve halen kullanılmaktadır (Atılğan 1991).

Bozlak kültürünün hâkim olduğu yerler (Çankırı, Kayseri, Kırıkkale, Kırşehir, Yozgat) değişik uygarlık kalıntılarının birbiriyle kucaklaştığı, Anadolu'nun en eski yerleşim alanlarıdır. İlk çağlardan beri yerleşim alanı olan bu topraklar çağlar boyunca Hitit, Frig, Kimmer, Pers, İskender, Roma ve Bizans İmparatorluklarının hâkimiyetinde kalmıştır. Bu kentlerden Çankırı'ya, Paflagonya döneminde verilen “*Gangra*” adı “*dişi keçi*” anlamına gelmektedir. Kente bu adın, keçilerin otlamasına elverişli bitkilerin bol olması sebebiyle çobanlar tarafından verildiği sanılmaktadır (İslam Ansiklopedisi 1993).

Sürü veya otlak kent anlamına gelen Yozgat'ın kuruluş efsanesi ise şöyledir: Türkmen boylarından Çapanoğlu Aşireti Yozgat yöresine varır. Aşiretin yaşlısı Cebbar Ağa, yazın kuru sıcağında sürüsünü otlatırken ak sakallı, nur yüzlü bir dervişe rastlar. Derviş yanık yüreğini ıslamak için bir maşrapa su ister, Cebbar ağanın suyu yoktur. Gelini Gülsüm kadının az önce getirdiği buz gibi sütü Derviş'e uzatır. Derviş bakracı başına dikerek sütü kana kana içer. Derviş, Cebbar Ağanın sırtını okşayarak; “*Gönlün gani, mülkün de gani olsun. Yozuna yoz katılsın, köyün oban yoz kent olsun*” der ve ortalıktan kaybolur. Dervişin Hızır olduğunu anlayan Cebbar Ağa, olup bitenleri aşiret beylerine anlatır. Temeli böyle atılan yoz kent halk

dilinde söylene söylene Yozgat olur (Yozgat İl Yıllığı 1973, Yozgat İli Kültür Envanteri 1995-1996, Yozgat Sürmeli Festivali 2000).

Ayrı ayrı kentlerden meydana gelen Orta Anadolu'nun köy ve ilçeleri bazen sadece kendi folklorlarını yaşatmasıyla, bazen de birbirlerine katkıda bulunmak suretiyle, çok zengin bir folklor çeşidi meydana getirmiştir (Yozgat İl Yıllığı 1973).

1.1. Folklorun (Halkbiliminin) Tanımı

Halk kelimesi, günümüzün Türkçesinde yer almadan önce aynı anlamı taşıyan “*kara budun*” kelimesinin Orhun Anıtlarında (MS 8. yy) bulunduğu bilinmektedir. Alangu'ya (1983) göre, halk kelimesi, batı dillerinde eski “*populus*”, “*vulgus*” ve “*volk*” kelimeleriyle karşılanmaktadır.

Örnek'e (1973) göre, halk; belirli bir ülkede yaşayan, kan birliği taşıyan, aynı dili konuşan, benzer yaşama alışkanlıklarını sürdüren, ortak bir tarihi olan insanların oluşturdukları büyük birlik; Sarı'ya (1972) göre ise geçmişte kültür değişikliklerinin en az etkili olduğu, bu yüzden de geleneksel söyleyiş, inanış ve davranış biçimlerini çok az bir kayıpla günümüze dek sürdürme gelmiş kitleler olarak tanımlanmaktadır.

Türk Dil Kurumu Sözlüğünde (1992) “*folklor*” sözcüğü, halk bilimi olarak karşılanmaktadır. Halkbilimi ise, bir ülke ya da belirli bir bölge halkına ilişkin maddi ve manevi alandaki kültürel ürünleri konu edinen, bunları kendine özgü yöntemleriyle derleyen, sınıflandıran, çözümleyen, yorumlayan ve son aşamada bir birleşime vardırılmayı amaçlayan bir bilimdir (Örnek 2005).

İlk defa 22 Ağustos 1846'da William J. Thoms tarafından ortaya atılan ve “*popüler antikler*” kavramını karşılamak için kullanılan “*folklor*” terimi İngiliz “*Athenaeum*” adlı dergide yayımlanan bir mektupta kullanılmış olup, Türkçede “*halkiyat*”, “*halk bilgisi*”, “*halkbilimi*” ve “*halk kültürü*” gibi terimlerle karşılanmaktadır (Alangu 1983, Oy 1997, Örnek 2005). İngilizce bir terim olan “*folklore*” 1891'de yapılan milletler arası folklor kongresinden sonra bütün dünyada her dilde tercümesi yapılmak suretiyle kullanılmaya başlanmıştır (Ekici 2000).

Çeşitli araştırmacılar halkiyat veya folklor karşılığında; halkbilgisi, budun bilgisi, halk bilim ve halk bilimi gibi kavramlar üzerinde durmuşlarsa da folklor, en çok yaygınlaşan ve benimsenen kelime olmuştur (Yeni Türk Ansiklopedisi 1985).

Saintyves'e (1951) göre folklor, medeni halkların bilhassa halk tabakalarının geleneksel ilmidir. Tan'a (1985) göre folklor, halk kültürünü araştırıp değerlendirmekle toplumun sosyo-ekonomik dinamiklerini ortaya çıkarmakta, milletin kültür birliğini sağlamakta, mahalli kültürü önce milli kültür, daha sonra da evrensel kültür haline getirerek, insanlığın ortak kültürüne katkıda bulunmaktadır.

Halkbiliminin konusu, halka ait olan her şeydir. Halkın anonim görgü, bilgi, gelenek ve her türlü sosyal kuruluşlarını inceler. Halkbilimi bir toplumun kültürünün temelini oluşturur (Artun 2005). Mehmet'e (1976) göre, ulusların folklor ürünleri, ait oldukları toplumların benliğini, düşünüş ve yaşayış tarzını, karakterini, zevk ve duygularını belirtir. Bir ulusun insani değerlerini tarihsel bir süreç içerisinde ele alıp inceleyen folklor disiplininin çalışma alanına giren folklorik öğeler, her ulusun ulusal kültürünün temel taşıdır (Sarı 1972). Danışman'a (1976) göre, derin bir maziye, köklü bir tarihe sahip olan Türk Milleti, zengin ve renkli bir kültüre sahiptir. Türk kültürünün en zengin kollarından birisi de şüphesiz ki Türk Folklorudur.

Halkbilim alanında bilimsel nitelikli ilk çalışmalar batılılarca gerçekleştirilmiştir. Bu yolda çalışan Batılı bilim adamlarının başında da, Türkiye'de incelemelerde bulunarak Türk folklorunun bütün alanlarını tanıtan ve derlediği malzemeyi 1886'dan başlayarak yayımlayan Macar "*Ignazc Kunos*" gelir (Hazai 1976, Özkırmı 1983).

Türkiye'de folklorlardan ilk defa Ziya Gökalp "*Halka Doğru*" dergisinde "*Halk Medeniyeti-I, Başlangıç*" (23 Temmuz 1913) başlıklı yazısında söz etmiş ve folklor karşılığı olarak halkiyat terimini bir disiplinin tanınması ve terimleşmesi bağlamında kullanmıştır (Dizdaroğlu 1976, Tan 1985, Artun 2005). Oğuz'a (2004) göre, Mehmet Fuat Köprülü, "*İkdam Gazetesinin*" 6 Şubat 1914 tarihli 6091 sayılı nüshalı "*Yeni Bir İlim: Halkiyat-Folklore*" konulu yazısında folklor terimini ilk kez açık bir şekilde halkiyat terimiyle beraber kullanmıştır. Rıza Tevfik Bölükbaşı, "*Peyam Gazetesi*"nin edebiyat ekinde (5 Mart 1914) "*Folklor: Folk-lore*" adını taşıyan yazısında folklor

teriminin anonim halk edebiyatının bütün eserlerini anlatmak üzere kullanıldığına işaret ederek, folklorun sadece edebiyat yönü üzerinde durmuştur. Ayrıca Selim Sırrı Tarcan ve Rauf Yekta'nın folkloru tanımlayan ve açıklayan yazıları olduğu da bilinmektedir (Alangu 1983, Artun 2005, Örnek 2005).

Halkiyat alanında gerçekleştirilen ilk resmi faaliyet, 1920 yılında Ankara'da Maarif Vekâleti'ne bağlı "*Hars Dairesi*"nin kurulmasıdır. Ankara'da 1924'te Etnografya Müzesi, 1 Kasım 1927'de yine Ankara'da folklor tarihimizde ilk folklor derneği olan "*Anadolu Halk Bilgisi Derneği*" kuruldu. Daha sonra adı "*Türk Halk Bilgisi Derneği*" olan bu kuruluş "*Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber*" (Ankara 1928) adlı bir kitapla "*Halk Bilgisi Mecmuası ve Halk Bilgisi Haberleri*" dergilerini yayımladı (Alangu 1983, Oy 1997, Örnek 2005).

Türk Halkbilimi araştırmalarına hizmet veren "*Türk Dilini Tetkik Cemiyeti*" (Türk Dil Kurumu) ve diğeri "*Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti*" (Türk Tarih Kurumu) 1930 yılından sonra çalışmalarına başladı. Atatürk'ün emri üzerine 1932'de Türk Ocakları'nın yerine kurulan "*Halk Evleri Derneği*", Türk kültürünü geliştirmek ve yaymak için yaptığı çalışma programına folkloru da dâhil etti (Çobanoğlu 1999).

Pertev Naili Boratav, 1939 yılında Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesinde halk edebiyatı kürsüsünü kurdu ve bilimsel halkbilimi çalışmalarına hız vererek, öğrencilerinden oluşturduğu ekiplerle Anadolu'da derleme gezilerine çıktı. Baraz'a (1999) göre, bizdeki asıl halkbilim çalışmalarının düzenli yürütücüsü 1948'de "*Türk Folklor Araştırma Dergisi*" ni çıkartmaya başlayan İhsan Hınçer'dir.

Halkevlerinin yanında "*Türkiyat Enstitüsü*", 12 Temmuz 1932 tarihinde dernek statüsünde kurulan "*Türk Dil Kurumu*", "*Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü*", 12 Aralık 1964'te "*İstanbul Yüksek Tahsil Gençliği*"nce kurulan "*Yüksek Tahlil Gençliği Türk Folklor Enstitüsünü Kurma Derneği*", "*Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübü*", "*Konya Kültür ve Turizm Derneği*", 1955'de Ankara'da kurulan "*Türk Halk Sanatları ve Ananelerini Tetkik Cemiyeti*" de çeşitli kitap ve yayımlarıyla halkbilimi çalışmalarına zenginlik kazandıran kuruluşlardır (Tan 1985, Oy 1997).

“*Milli Folklor Araştırma Enstitüsü*” (1966 yılında kuruldu), halkbilimcilerinin, halkbilimci kimliğiyle bir devlet kurumunda istihdam edilmelerini sağlaması bakımından önemlidir. Kültür Bakanlığı’na bağlı olarak faaliyet gösteren kurum, “*Milli Folklor Araştırma Dairesi*” olarak isim değiştirdi. Önce “*Halk Kültürünü Araştırma Dairesi*”, ardında “*Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü*” adlarını aldı (Alangu 1983, Artun 2005).

Folklor ve halk hekimliği alanında Salman (1948), Acıpayamlı (1969), Dinçer (1969, 1976, 1980, 1982), Başar (1971), Üçer (1973, 1989), Demirhan (1982, 1985), Doğanay (1982), Sarı (1982), Alangu (1983), Şar ve Asil (1983), Tan (1985), Kutlu (1987), Şar (1987, 1989), Bayat (1989, 1992), Çubukçu ve Özhatay (1989), Sucu (1989), Tanker (1989), Duvarcı (1990), Araz (1991), Boratav (1994), Polat (1995), Baraz (1999), Çobanoğlu (1999), Ekici (2000), Yerlikaya (2002) ve Örnek (2005) gibi birçok bilim insanının çalışmalarının kitap ve dergilerde yayımlandığı, folklor kongrelerinde sunulduğu bilinmektedir.

Türkiye’de, folklor araştırmaları içerisinde “*folklorik tıp ve folklorik veteriner hekimliği*” alanlarında birçok çalışma yapıldığı; Dinçer (1967), Asil (1974), Sucu (1978), Şar (1982) ve Arslan (1998)’in da folklor alanındaki çalışmaları ile doktoralarını tamamladıkları bilinmektedir.

Çobanoğlu (1999), Türkiye’de halk bilimi çalışmaları için 1980 sonrası yeni bir aşama başlayarak, Yüksek Öğretim Kurumunun, üniversitelerimizin bünyesinde lisans diplomasına yönelik özel programları bulunan “*Halkbilimi Anabilim Dalı*” açılmasına karar verdiğini bildirmektedir.

1.2. Halk Bilgisinde Hekimlik ve Veteriner Hekimliği

Divan-ı Lügati’t - Türk’te (Kaşgarlı Mahmut 1985-1986) ilaca “*ot*”, hekime “*otacı*” veya “*atasagun*” denilmektedir. Şemseddin Sami’nin (1901) Kamûs-ı Türkî adlı sözlüğünde, hekim karşılığı olarak “*tabip*” kelimesi kullanılmış, tabip ise “*insana arz olan emrâzı iyi etmek, muhafaza-i sıhhat eylemek ilmini bilen ve icra eden adam*” şeklinde tanımlanmıştır.

Sarı'ya (1982) göre, Türklerde eskiden beri iki ayrı hekimlik tarzı vardır. Bunlardan ilki Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'inde (1070) "otacı" adı verilen ve ilaç ile maddi tedavi yapan hekimler, diğeri ise "efsuncular" adı verilen, sadece ruhi tedavi uygulayanlardı.

Halkın olanakları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince, hastalıklarını tanılama ve tedavi amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne "halk hekimliği" denir (Asil 1989, Boratav 1994). Halk hekimliğinde hastalık deyimi, insanın sağlık durumundaki bozuklukların yanı sıra, kısırlıktan tutun da nazar değmesi gibi insanlardan gelebilecek kötü etkilere ve cin, peri gibi gerçek dışı varlıkların neden olabilecekleri türlü sakatlıklara kadar pek çok kavramı kapsamaktadır (Şar 1982, Asil 1989, Boratav 1994).

Folklorun önemli bir bölümünü oluşturan halk hekimliği, insanlığın tarihi kadar eskidir. Hayvanların içgüdüleriyle yaptıklarını gözleyen insanoğlu daha sonra bunları kendilerine uygulayarak kendi kendilerinin hem doktoru hem eczacısı olmuşlardır. Dini ve mistik devrelerden geçen ilk insan, karşılaştığı tecrübelerden hangi bitkileri kullanıp kullanmayacağını öğrenerek ampirik dönemi başlatmıştır (Smithcors 1958, Şehsuvaroğlu 1970, Şar 1989).

İçgüdü hekimliği halinde başlayan ve oldukça eskilere dayanan halk hekimliği veya tıbbi folklorun eski çağlarda ve zamanımızda maddi düzenlemeler ve ruhi telkinler şeklinde uygulandığı görülmektedir (Başar 1971, Üçer 1989, Polat 1995, Artun 2005). Savran'a (1998) göre, savaşta, avda sakatlanmalar ve yaralanmalar, hayvanların hastalanmaları, doğum olayları insan nesline sürekli yeni bilgiler kazandırmış, sonuç olarak iyi gözlemci ve yetenekli "iyi ediciler" (sağaltıcılar) toplum içinde ortaya çıkmıştır.

Baylav'a (1968) göre, eski zamanın gelenekleri halk hekimliği adı altında yaşar ve bu bazen manasız bir hurafe, bazen eski hekimliğin tarihten artakalan bir tortusudur. Acıpayamlı (1989), halk hekimliğinin temelini, "Halkın sağlığı, Tanrının insanlara verdiği en büyük armağandır" inancının oluşturduğunu ve bu inanç içinde, halk hekimliği uygulamalarında İslam dininin etkisinin ve kültür izlerinin görüldüğünü belirtmiştir.

Sucu'ya (1989) göre, bilimsel hekimlik, tıbbi folklorun en ileri aşamasında ortaya çıkmış, bu gelişirken tıp folkloru da gelişmiştir. Bu nedenle halk bilgileri her geçen gün unutulmamış, aksine bu bilgilere yenileri de ilave edilmiştir. Böylece hekimle temasa geçmekte zorlanan halk kendi bilgilerini uygulamıştır. Tarihteki tıbbî uygulamaların birçoğu günümüzde halk arasında “*tıp folkloru*” olarak yaşamaktadır (Üçer 1990).

Antik çağda Hipokrat'tan önce efsane ve mitoloji ile karışık olan halk hekimliği bilgileri nesilden nesile, çağdan çağa geçerek günümüze kadar gelmiş ve çeşitli ülkelerin kendilerine özgü folklor bilgileriyle karışarak onların bugünkü halk hekimliği bilgilerini oluşturmuştur (Demirhan 1985).

Her milletin ve topluluğun kendi folkloru, kendi anlatış şekilleri, folklorun kullanılması ve anlam bakımından, kendi davranış özellikleri olup (Goldstein 1977), her mesleğin kendine has gelenek ve görenekleri, batıl inanışları ile halk arasında uygulanan bir şekli vardır. İşte bu, o mesleğin folklorudur. Veteriner hekimliği mesleğinin de kendine özgü gelenek ve görenekleri, çeşitli inançları ve halk arasında uygulanabilen bir şekli bulunmaktadır. Bu durum veteriner hekimliği mesleğinin folkloru olarak adlandırılmaktadır (Dinçer 1967, 1980).

Evciltme sonu hayvanlardan yararlanmaya başlayan insanların zamanla onların hastalıkları ile de ilgilenmeye başladıkları, böylece veteriner hekimliğin doğduğu kabul edilebilir (Erk 1957, Dinçer 1967). Leclainche'e (1936) göre, insan ve hayvan hekimliği çok uzun süre bir arada yoğunlaşmış; insan kendine yaptığı tedavileri hayvanına da uygulamıştır. Bu durumda, veteriner folklorunun kökü de evciltmenin ilk yapıldığı çağlara kadar gitmektedir (Erk 1962, Dinçer 1967).

Anadolu halkının veteriner hekim olmadığı ya da veteriner hekime ulaşamadığı zamanlarda ya da veteriner hekime gitmek istemediklerinde hayvanlarını hastalıklardan korumak veya hayvanlarını tedavi etmek için başvurdukları uygulama ve pratiklerin tümüne “*halk veterinerliği*” denir (Dinçer 1967, Boratav 1994, Arslan 1998, Yerlikaya 2002, Artun 2005). Örnek'e (1981) göre, hayvan hastalıklarını teşhis ve tedavi etmek de halk hekimliğinin önemli bir kısmını oluşturur.

Dünyada “*tıbbi folklor*” terimini ilk kez Newman (1952), Türkiye’de ise Ünver (1938) kullanmış, 1953 yılından itibaren de (Ünver 1953) “*halk hekimliği*” terimini kullanmaya başlamıştır. Bu alanda Demirhan (1972) “*folklorik tıp*”, Başar (1971) ve Bayat (1989, 1992) ise “*tıbbi folklor*” terimlerini kullanmayı tercih etmişlerdir.

Türkiye’de folklorun hayvan tedavileri ile ilgili bölümüne çeşitli isimler verilmiştir. Dinçer (1967), Doğanay (1982) ve Arslan (1998) “*Türk folklorunda veteriner hekimliği*” terimini, Boratav (1994) “*halk baytarlığı*”, Salman (1948) ise “*halk veterinerliği*” ifadelerini kullanmıştır.

Türkiye, çok eski devirlerden beri çeşitli uygarlıklara sahne olmuş; bu nedenle de gerçek bir kültür ve folklor hazinesi olan bir ülkedir. Halk ilaçları ve halk hekimliği, bu folklorun önemli bir bölümünü oluşturmaktadır (Şar 1987). Asil’e (1989) göre, bu hazinenin oldukça önemli bir bölümü olan halk hekimliği ve halk ilaçlarının kaynağına inilmesi gerekmektedir.

Bugün, yeni ilaç hammaddeleri araştırmalarında yararlanılan bilgi kaynaklarından birisini geleneksel-folklorik ilaçlar oluşturmaktadır (Çubukçu ve Özhatay 1989). Halk hekimliği uygulamaları içinde önemli bir yeri olan halk ilaçlarının Türkiye’de oldukça yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir (Şar ve ark. 1983). Günümüzde “*kocakarı ilacı*” diye adlandırılan ilaçlar modern laboratuvarlarda, ilmin ışığı ve tekniği ile birer şifa unsuru haline getirilmektedir (Bütün 1982). Sucu’ya (1978) göre, bu ilaçlarda kullanılan bitkileri halk bizzat toplayıp kurutmakta ve gerektiğinde kullanmaktadır.

Doğal ilaç hammaddesi olarak bitkilerden elde edilenlere bitkisel droglar, hayvanlardan elde edilenlere hayvansal droglar adı verilir (Baytop 1999). Drog sözcüğü Orta Asya Türkçesinde kullanılan “*dalık (taluk)*” kelimesinden gelir. Dalık, ilaç olarak kullanılan bitkileri anmak için kullanılan bir terimdir (Erdemir 2007).

Tan’a (1985) göre, folklorcu halk ilaçlarını, sağaltma yollarını derler, tıbbın incelemesine sunar. Modern tıp, halk ilaçlarından yararlanarak yeni ilaçlar yapar. Üçer’e (1990) göre, halkın hastalık sebepleri hakkında düşüncelerinin ve

görüşlerinin, hastalıkları tedavi etmek için kullandığı ilaç ve metotlardan, rasyonel düşünüşle hareket edilenlerinden tıp her zaman yararlanmışır.

Halk hekimliği çerçevesi içinde bitkilerin doğrudan kullanımı, dünya çapında, önemli bir alternatif sistem olarak ortaya atılmaktadır. Günümüzde Dünya Sağlık Örgütü halk hekimliğine ve özellikle bitkilerle tedavi konusuna yakın ilgi duymaktadır. Bitkilerle tedavi, insanlığın en eski çağlarından beri kullanılan bir tedavi şekli olup geçmiş çağlarda olduğu gibi günümüzde de önemini korumaktadır (Üçer 1989).

Tedavide kullanılan bitkiler ve diğer doğal biyolojik ürünlerle ilgili konuları kapsayan araştırma alanına “*etnofarmakognozi*” denir (Erdemir 2007). Tanker’e (1989) göre, halk ilaçlarının tespitinin asıl önemi etnofarmakognozi açısındanır. Bu ilaçların, halk arasında bilinen endikasyonuna uygun bir etken madde taşıyıp taşımadığının araştırılabilmesi için bir veri teşkil etmesidir. İyi yapılmış bitki folkloru araştırmaları, etnofarmakognozi açısından, halk ilaçlarının tespiti çalışmalarına nazaran daha net bir bilgi birikimi sağlar. Doğrudan bitkilerle tedavi ise “*fitoterapi*” adını almaktadır.

Halk hekimliği Türk folklorunun önemli değerlerinden biridir. Türk toplumunun insan sağlığına verdiği önemin anlaşılması ve halk hekimliğine ilişkin yöntemlerin çağdaş tıp ile birlikte değerlendirilmesi için Türk halk hekimliğinin kapsamının ve yöntemlerinin bilinmesinde önemli yararlar vardır (Dinçer ve Dağlı 1989). Bu konudaki kaynaklar ise eski Türklerden kalan ve günümüze kadar gelen dokümanlar ve halk arasında babadan oğula geçerek gelen bilgilerdir (Şehsuvaroğlu ve ark. 1984).

Acıpayamlı’ya (1989) göre, Türkiye halk hekimliğindeki hastalık adlarının birçoğu Türkçe kökenlidir. Türkçe’nin, Arapça ve Farsça sözcük ve kurallarca işgaline karşı, halk hekimliği hastalık adlarının bu direniş, halk kültürünün, öteki alanlarda olduğu gibi bu alanda da güçlü olduğunu göstermektedir. Hayvan ehlileştirmesini ve idmanını en iyi şekilde yapabilen Türkler aynı zamanda hayvan tedavisinde de başarılı olmuşlar ve dillerinde de çeşitli hastalıklara özel terimler koymuşlardır (Dilgimen 1947). Baytop’a (1997) göre, halk hekimliğinde kullanılan

bitki adları öz Türkçe olup, Türk dilinin ilk sözlüğü olarak kabul edilen “*Divan-ı Lügati’t - Türk*”te de yer almakta ve halen Anadolu’da kullanılmaktadır.

Halk arasında uygulanan iki tip ilkel tedaviden biri, “*maddi tedaviler*” olup esasen bu uygulamada kullanılan birçok drogun özel farmakolojik etkileri zamanımız tıbbınca da kabul edilmektedir. Eski çağlardan bu yana, nesilden nesile geçerek gelen birtakım bilgilerin doğrulukları bazı bilimsel araştırmalarda ortaya çıkmaktadır. Ancak bu drogların uygulamaları, halkın eğilim ve geleneklerine bağlı ilkel ve değişmeyen şekillerde devam edip gitmektedir. İkinci tip folklorik tedavi şekli ise “*telkin tedavileri*” olup bu tarz tedaviye insanlık en eski çağlardan beri başvurmuş ve halen de başvurmaktadır (Demirhan 1982, 1985).

Acıpayamlı’ya (1989) göre, Türkiye’deki halk hekimliği ile ilgili tedavi türleri altı grupta incelenebilmektedir:

- 1- Irvasa yoluyla yapılan tedaviler
- 2- Parpılama yoluyla yapılan tedaviler
- 3- Dinsel yolla yapılan tedaviler
- 4- Bitki kökenli em’lerle yapılan tedaviler
- 5- Hayvan kökenli em’lerle yapılan tedaviler
- 6- Maden kökenli em’lerle yapılan tedaviler

Kutlu (1987), Şavaklı Türkmen Aşireti üzerinde yaptığı folklor çalışmasında hayvancılıkla ilgili olarak elde ettiği verileri beş ana başlık altında toplamıştır. Bunlar:

- 1- Hayvanların bakımı, beslenmesi ve korunması
- 2- Çoban ve çobanlık
- 3- Hayvancılıkla ilgili geleneksel işlemler (hayvan hastalıkları ve tedavi işlemleri, hayvanların kısırlaştırılması, hayvan işaretleri ve süslemeler, hayvanların adlandırılışları ve kümelenirilişi)
- 4- Hayvancılıkla ilgili tören ve kutlamalar (koç katımı, döl dökümü kutlamaları, ilk sağım töreni, kırkım töreni)
- 5- Hayvan ürünlerinin elde edilişi ve değerlendirilmesi (süt, yün ve deri ve ürünleri üretimi)

Dinçer (1967, 1976, 1980) ise Türk folklorunda veteriner hekimliği konusundaki sözlü ve yazılı bilgilerin zenginliğine değinerek, bu bilgilerin yedi grupta incelenebileceğini belirtmiştir:

- 1- Hayvan hastalıkları ve tedavileri
- 2- Hayvan yetiştiriciliği, bakım ve beslemesi
- 3- Hayvan maddeleri ve hayvansal ürünler
- 4- Yaş, cins ve ırklarına göre hayvanların adları, nişanları ve donları
- 5- Hayvan damgaları
- 6- Hayvan nalları ve nallama sanatı
- 7- Hayvan ve insan ilişkilerinde inançlar, deyimler, atasözleri, masallar, şiirler ve bilmeceler.

1.3. Tezin Amaç ve Kapsamı

Folklor, halk kültürünü araştırıp değerlendirmekle toplumun sosyo-ekonomik dinamiklerini ortaya çıkarmakta, milletin kültür birliğini sağlamakta, mahalli kültürü önce milli kültür, daha sonra da evrensel kültür haline getirerek, insanlığın ortak kültürüne katkıda bulunmaktadır (Tan 1985).

Veteriner hekimliği mesleğinin de kendine özgü gelenek ve görenekleri, çeşitli inançları ve halk arasında uygulanabilen bir şekli bulunmaktadır. Bu durum veteriner hekimliği mesleğinin folkloru olarak nitelendirilmektedir. Veteriner hekimliği tarihçileri tarafından 1950'li yıllarda baytarname incelemeleriyle başlatılan veteriner hekimliği folkloruna ait çalışmalar günümüzde de devam etmektedir.

Yapılan taramalar sonucunda Türkmen gelenek ve göreneğinin hâkim sürdüğü OABK'de veteriner hekimliği folkloruna ve hayvancılığa ilişkin kapsamlı bir araştırma gerçekteştirilmediği görülmüştür.

Çalışmada, OABK içerisinde yer alan veteriner hekimliği ve hayvancılığa ait günümüzde de yaşayan bilgilerin modern veteriner hekimliği uygulamalarına, uygulamalar içindeki tekniklere, yeni tedavi modelleri açasından komparatif bir tartışma ortamı oluşturmasına; halk arasında kullanılan bitkisel, hayvansal ve

madensel kökenli ilaç hammaddelerinin günümüzde tedavi arayışlarına temel oluşturmasına; hayvancılıkla ilgili folklorik uygulamaların ortaya çıkarılarak Türk kültürünün zenginliğine katkı sağlanması amaçlandı.

Araştırmada, OABK’de veteriner hekimliği folkloru ve hayvancılık üzerine yapılan uygulamaların tamamına ulaşılmaya çalışıldı. Bu kültürde veteriner folkloru uygulamalarının bilimsel olarak tespiti yapılmadan bunların görülme ve uygulama sıklığı üzerine araştırma yapılması da bilimsel olarak mümkün gözükmemekte olup, bu çalışma bu anlamda yapılacak araştırmalar için de bir referans çalışma niteliği taşımaktadır.

Folklorik bilgilerin modern bilimin gelişiminde temel kaynak oluşturma özelliği göz önüne alındığında folklor araştırmalarının önemi bir kez daha vurgulanmış olacaktır. Bu çerçevede, folklorik uygulamaların geçmişten günümüze tedavi yöntemleri arasındaki kurduğu köprü vazifesi tartışılmazdır. OABK’nin hâkim olduğu yörelerde hayvancılığa ilişkin bilgilerin özelde folklorik veteriner hekimliği ve genelde veteriner hekimliği bilgileri ile bir bütünlük arz edeceği de göz önüne alındığında, OABK’de veteriner folkloru ve hayvancılığın bir arada incelenmesinin bir bütünlük ortaya koyması açısından yararlı olacağı düşünülmektedir.

Tezin giriş kısmında konuyla bağlantılı olduğu düşünülen bilgiler kendi içinde bölüm başlıkları altında verildi. Bu başlıklar tez bulgularına ve tartışmasına ışık tutacak şekilde düzenlenmeye çalışıldı.

OABK’nin hâkim olduğu bölgede folklorik veteriner hekimliği uygulamaları arasında yer alan hayvan hastalıkları, tedavileri ve korunma içerisinde cerrahi, dâhili, salgın ve paraziter hastalıklar, doğum bilgisi ve jinekolojik hastalıklar; hayvancılık ve hayvancılıkla ilgili folklorik bilgi ve uygulamalar tespit edilmeye çalışıldı.

2. GEREÇ ve YÖNTEM

Çalışmanın materyalini OABK'nin hâkim olduğu yörelerde halktan bilgi derleme formu yoluyla elde edilen bilgiler oluşturdu. Sözlü materyali, inceleme yapılan yörelerde halk hekimliği uygulayıcıları, hayvan sahipleri, hayvancılıkla uğraşan kişiler, veteriner hekimler ve diğer kaynak kişilerden folklorik veteriner hekimliği ve hayvancılıkla ilgili 35 sorudan oluşan “*bilgi derleme formu*” (Bkz. EK-A) kullanılarak elde edilen bulgular oluşturdu. Ayrıca sesli kayıt bilgileri de veri tabanına aktarıldı. Alan araştırmasında saptanan bazı folklorik materyaller dijital fotoğraf makinesi ile görüntülenerek elde edildi (Bkz. EK-C). OABK'de kullanılan veteriner hekimliği ve hayvancılıkla ilgili terim ve kavramlar sözlüğü (Bkz. EK-D) ile deyimler sözlüğü (Bkz. EK-E) Türk Dil Kurumu sözlüklerine (TDK 1992, 2009) uygun şekilde düzenlenerek oluşturuldu.

Saintyves'e (1951) göre, iyi bir folklorcu kendinden önce gelenlerin çalışmalarından toplu bir fikir edindikten sonra, kendisi de yaşayan hadiseleri toplamaya ve onları kesinlikle tespite çalışan kişidir. Çalışmada, konu ile ilgili literatür taraması yurt içinde (Anabilim Dalı Kütüphanesi, Selçuk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Milli Kütüphane, Erciyes Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Kütüphanesi, Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Türk Dil Kurumu sözlükleri, çeşitli kitapevleri, internet) yapıldı. Eski çağlardan bu yana gelenek ve göreneklerle günümüze kadar gelen folklorik veteriner hekimliği uygulamaları yerli, yabancı folklor, tarih, farmakognozi, farmakoloji, tıp, eczacılık ve veteriner hekimliğiyle ilgili kitaplardan, tarihi mektuplar, baytarnameler üzerine yapılmış çalışmalardan, dergilerden ve makalelerden yararlanılarak günümüz veteriner hekimliği ile karşılaştırıldı. Taramalar sonucunda ulaşılan kaynakların bilimsel değerlendirmesi proje başlangıcını takip eden ilk dört ay içinde yapıldı.

Çalışmada, folklor araştırmalarında en çok kullanılan “*alan araştırması*” metodu kullanıldı. Alan araştırmalarında gözlem, mülakat, anket ve kaynak kişi kullanma teknikleri uygulandı.

Doğanay (1982), “ağızdan ağıza geçen bilgilerin her zaman için yalnız folklor çalışmalarında değil, bütün tarih araştırmalarında yararlanabilen kaynaklar olduğunu”; Erdentuğ (1975) ise “köylerimizin maddi ve manevi kültürünü tetkik hususlarında “saha tetkiki” metodu, yani araştırmacının köye varıp, köylü içine karışıp, kaynaşıp doğrudan doğruya gözlem yapma yönteminin takip edilmesi gerektiğini” belirtmektedir. Çalışmada bu çerçeveden hareketle, Dinçer (1967), Tan (1985) ve Kutlu (1987)’nun folklor araştırmalarında kullanılan soru modelleri de dikkate alınarak ve bölgenin hayvancılıkla ilgili ayrıcalık gösteren konuları göz önünde bulundurularak 45 sorudan oluşan ön değerlendirme formu geliştirildi. 10 kişilik bir gruba ön deneme uygulaması yapıldı. Sorulardan anlaşılmayan ya da benzer nitelik taşıyanlar formdan çıkartılarak folklorik veteriner hekimliği ve hayvancılıkla ilgili sorulardan oluşan bilgi derleme formu geliştirildi. Bilgi derleme formunda folklorik veteriner hekimliği ile ilgili olarak 15, hayvancılıkla ilgili olarak da 20 soru olmak üzere toplam 35 soru kaynak kişilere yöneltildi.

Yirmi dört kişiden alınan sesli kayıt bilgileri aynı kişiye ait forma ilave edilerek veri tabanına aktarıldı. Alan araştırmasında saptanan bazı folklorik materyaller dijital fotoğraf makinesi ile görüntülendi.

Alan araştırması içerisinde OABK’nin hâkim olduğu Çankırı, Kayseri, Kırıkkale, Kırşehir ve Yozgat illerinde aşağıdaki sisteme bağlı olarak belirlenen yörelere ulaşıldı. Araştırma yapılacak illerden Çankırı’nın 11 ilçesi ve 377 köyü; Kayseri’nin 16 ilçesi ve 396 köyü; Kırıkkale’nin 8 ilçesi ve 172 köyü; Kırşehir’in 6 ilçesi ve 235 köyü; Yozgat’ın 13 ilçesi ve 576 köyü vardır.

Çalışmanın örneklemini il merkezlerinden 20, ilçelerden beş ve her 100 köyden belirlenen beş köy ve bu köylerden belirlenen beşer kişi oluşturdu. Köyler, isimleri rastgele (random usulü) olarak kura ile belirlenerek seçildi. Bu çerçevede il merkezlerinden 100, ilçe merkezlerinden 270 ve köylerden 475 olmak üzere toplam 845 kişiden (Bkz. Çizelge 2.1 ve EK-B) bilgi derleme formuna uygun olarak folklorik veriler toplandı.

Çizelge 2.1. Rastgele Belirlenen ve Ulaşılan Kişilerin Yerleşim Alanlarına Göre Sayısal Dağılımı

İli	Görüşülen Kişi Sayısı			
	İl	İlçe	Köy	Toplam
Çankırı	20	11x5= 55	4x5x5= 100	175
Kayseri	20	16x5= 80	4x5x5= 100	200
Kırıkkale	20	8x5= 40	2x5x5= 50	110
Kırşehir	20	6x5= 30	3x5x5= 75	125
Yozgat	20	13x5= 65	6x5x5= 150	235
Toplam	100	270	475	845

Bilgi derleme formunun sağ üst köşesinde yer alan “*kod numarası*”nda birinci rakam ili, ikinci rakam ilçeyi, üçüncü rakam köy ya da kasabayı ve son rakamda görüşülen kişiyi belirtmektedir. Örneğin: “*Kod numarası: 1.4.3.2*” olarak belirtilen bir veride “1 *Çankırı* İlini, 4 kurada çıkan ve *Çankırı*’ya ait gidilen dördüncü ilçe olan *İlgaz*’ı, 3 kurada çıkan ve bu ilçeye ait gidilen üçüncü köy/kasaba olan *Yazı*’yı, 2 ise bu kasabada görüşülen ikinci kişi olan *Mustafa Aygünoğlu*’nu göstermektedir (Bkz. EK-B). Bu kod numaraları ilgili bölümlerde (bulgular, tartışma ve sonuç) verilen bulgulara atfen kullanıldı ve dipnot olarak belirtildi.

OABK’nin hâkim olduğu yörelerde konuyla ilgili yazılı kaynaklara dayalı veriler ve kaynak kişilerden derlenen bilgiler kendi aralarında sınıflandırılarak “*OABK’de Hayvan Hastalıkları, Tedavileri ve Korunma*” ile “*OABK’de Hayvancılık ve Hayvancılık ile İlgili Folklorik Bilgi ve Uygulamalar*” başlıkları altında incelendi.

Bulgular bölümünün alt başlıklarında, OABK’nin hâkim olduğu yörelerin tümünde yaygın olan halk bilgileri için bir yöre belirtilmeyip, yalnızca belli bir yörede saptanan halk bilgilerinin yöresi (Örneğin; Kayseri, Yozgat) parantez içinde gösterildi. Halk bilgilerinin kaç kişi tarafından derlendiği çizelge 3.1. ve 3.2.’de belirtildi.

Tezin ana materyali olan bilgi derleme formu uygulamasına rastgele belirlenen kaynak kişilerle mülakat Yozgat yöresinde 14 Şubat-04 Nisan 2009 tarihleri arasında, Kayseri yöresinde 06 Nisan-27 Haziran 2009 tarihlerinde, Kırşehir yöresinde 06-16 Mart 2010 tarihlerinde, Kırıkkale yöresinde 08-20 Mayıs 2010 tarihlerinde ve Çankırı yöresinde ise 12-27 Haziran 2010 tarihleri arasında gerçekleştirildi.

Bilgi derleme formu yoluyla elde edilen verilerin bilimsel kritiğinin yapılarak bulgulara aktarılması, bulguların geçmiş ve günümüz kaynakları ve modern hekimlik bilgileriyle karşılaştırılması yapıldı. Edinilen folklorik bilgilerin kaynaklarına inilerek etnolojik tespiti yapılmaya çalışıldı.

OABK folklorik veteriner hekimliğinde kullanılan halk ilaçlarının Latince adları, kullanılan kısımları, içerdikleri etken maddeler ve literatürde kayıtlı olan etkileri de belirlendi.

Proje aşamasında Selçuk Üniversitesi Veteriner Fakültesi Etik Kuruluna yapılan başvuru sonrasında 25.09.2008 tarih ve 2008/066 no ile Etik Kurul Onayı alındı.

3. BULGULAR

Çalışmada elde edilen bulgular bilgi derleme formu dikkate alınarak uygun başlıklar halinde aşağıda sunuldu.

3.1. Hayvan Hastalıkları, Tedavileri ve Korunma

Orta Anadolu Bozlak Kültürü folklorunda hayvan hastalıkları ve tedavileri konusunda derlenen bilgiler cerrahi hastalıklar, dâhili hastalıklar, salgın hastalıklar, doğum bilgisi ve jinekolojik hastalıklar ile paraziter hastalıklar başlıkları altında incelendi.

Orta Anadolu Bozlak Kültüründe hayvan hastalıkları, tedavileri ve hastalıktan korunma ile ilgili folklorik bilgi ve uygulamalara ilişkin sayısal dağılım Çizelge 3.1.'de sunuldu.

Çizelge 3.1. Orta Anadolu Bozlak Kültüründe Hayvan Hastalıkları, Tedavileri ve Hastalıktan Korunma Üzerine Elde edilen Verilerin Sayısal Dağılımı

Konu başlıkları	Kişi Sayısı
3.1.1. Cerrahi Hastalıklar	477
Ekstremitte Bölgesi Hastalıkları	146
Ayak Bölgesi Hastalıkları	27
Tüylüce (Sinus Biflex'inYangısı)	10
Mih Değmesi	6
Sivri Cisim Batmaları (Vulnerationes Ungulae)	5
Tırnak Çatlakları (Fissura Ungulae)	6
Kas, Tendo, Tendovagina ve Bursaların Hastalıkları	29
Bilek Dikleşmesi (Bouleture)	5
Burkulma, Ezilme ve İncime	11
Miyopati (Myopathy)	7
Kontraktür (Contracture)	6
Kemik ve Kemik Dokusu Hastalıkları	34
Kırık (Fracture)	26
Boynuz Kırıkları	8
Topallıklar	31
Kalça Topallığı	20
Omuz Topallığı	11
Eklem Dokusu Hastalıkları	25
Çıkık (Luxation Luxatio)	17
Eparven	8
Baş ve Boyun Bölgesi Hastalıkları	100
Göz Hastalıkları	37
Sığırların Bulaşıcı Keratokonjunktivitisi	28
Konjunktivitis (Conjunctivitis)	9
Ağız ve Çene Bölgesi Hastalıkları	63
Apse (Abscess)	47
Aktinomikozis (Actinomycosis)	16
Deri ve Deri Altı Bağ Dokusu Hastalıkları	81
Dermatitis Madidans	9
Derinin Açık ve Kapalı Yaraları	29
Güneş Çarpması ve Yanık	14
Siğil (Papillomatosis)	21

Çizelge 3.1. (Devam) Orta Anadolu Bozlak Kültüründe Hayvan Hastalıkları, Tedavileri ve Hastalıktan Korunma Üzerine Elde edilen Verilerin Sayısal Dağılımı

Ödem	8
Göğüs, Karın ve Sırt Bölgesi Hastalıkları	86
Bel Salıklığı	14
Cidago Fistülü	8
Rektumun Prolapsusu (Prolapsus Recti)	6
Kısırlaştırma (Castration)	20
Fıtık (Hernia Umbilicalis)	5
Göbek Kordonunun Yangısı (Omphalitis)	9
İdrar Tutukluğu (Incontinence)	15
Parafimozis (Paraphymosis)	4
At Frengisi (Durin)	5
3.1.2. Dâhili Hastalıklar	410
Sindirim Sistemi Hastalıkları	269
Ağız ve Yemek Borusu Hastalıkları	39
Ağız Yangısı (Stomatitis)	18
Dişeti Yangısı (Gingivitis)	7
Dil Yangısı (Glossitis)	8
Özafagus Tıkanması (Obstructio Oesophagie)	6
Ön Mide Hastalıkları	63
Akut Rumen Asidozu (Acidosis Ingestae Ruminis)	19
Yabancı Cisim Batması (RPT)	5
Rumen Timpanisi	31
Omasum Konstipasyonu	8
Bağırsak Hastalıkları	167
Enterotoksemi (Clostridiosis)	23
İshal (Diarrhea)	64
Kabızlık (Constipation)	18
Sancıyla Seyreden Hastalıklar	32
Zehirlenme (Toxication)	30
Vitamin, Mineral ve İz Element Eksikliği Hastalıkları	8
Kanibalizm (Cannibalism)	4
Beyaz Kas Hastalığı (White Muscle Disease)	4
Solunum Sistemi Hastalıkları	90
Keçi Ciğer Ağrısı (Pleuropneumonia Contagiosa Caprae)	10
Karlancı	7
Ruam (Malleus)	7
Su Sakağısı (Gourme, Adenitis Equorum)	23
Burun Yangısı (Rhinitis)	18
Amfizem (Emphysema)	3
Pnömoni (Pneumonia)	24
Diğer Dâhili Hastalıklar	43
Nazar Değmesi	43
3.1.3. Salgın Hastalıklar	186
Çiçek (Pox, Sheeppox)	36
Şarbon (Anthrax)	14
Köpek Gençlik Hastalığı (Distemper)	7
Brusellozis (Brucellosis)	8
Sarılık (Leptospirosis)	15
Şap (Stomatitis Aphthosa Epizootica)	84
Yalancı Tavuk Vebası (Newcastle)	9
Yanıkara (Gangrena Emphysematosa)	13
3.1.4. Doğum Bilgisi ve Jinekolojik Hastalıklar	166
Gebelik Teşhisi	14
Doğum Sonrası Bakım ve Beslenme	18
Hipokalsemi (Hypocalcemia)	12

Çizelge 3.1. (Devam) Orta Anadolu Bozlak Kültüründe Hayvan Hastalıkları, Tedavileri ve Hastalıktan Korunma Üzerine Elde edilen Verilerin Sayısal Dağılımı

Meme Yangısı (Mastitis)	18
Meme Ödemi	17
Meme Başı Çatlakları	5
Prolapsus Vajina ve Prolapsus Uteri	20
Retensiyon Sekundinarum (Retentio Secundinarum)	27
Güç doğum (Dystocia)	17
Sığırlarda Fertilite ve İnfertilite Sorunları	18
3.1.5. Paraziter Hastalıklar	233
Dış Parazitler ve İlgili Hastalıklar	159
Bit ve Pire	30
Kene	31
Nokra (Hypodermosis)	8
Trikofiti (Trichophytosis)	44
Sülük (Haemopsis sanguisuga)	13
Uyuz (Scabies)	33
İç Parazitler ve İlgili Hastalıklar	54
Coenurus Cerebralis	14
Fasiolozis (Fasciolosis)	8
Kızıl Kurt	8
Mide ve Bağırsak Parazitleri	24
Kan Parazitleri ve İlgili Hastalıklar	20
Babesiozis (Babesiosis)	20

3.1.1. Cerrahi Hastalıklar

Ekstremitte Bölgesi Hastalıkları

Ayak Bölgesi Hastalıkları

Tüylüce (Sinus Biflex'in Yangısı)

Koyunların tırnak arasındaki kesenin (*sinus biflex*) iltihabına halk arasında “zülyüce”, “çatalağsak” denir. Tırnak aralarına sap, saman, taş gibi yabancı cisimlerin batması, ağır altlıklarının kullanılması başlıca sebeplerdir. Parmaklar arası ağrılı ve şiştir. Hayvanlarda gözle görülen bir topallık mevcuttur. Tırnak arasındaki kıl kökünde iltihap oluşur¹.

Tırnak arasında diğer kıllardan ayırt edilebilecek kalın bir kıl kuvvetlice çekilerek köküyle beraber kopartılır. Bıçak ve jilet kullanılarak ya da sıkılarak patlatıldığında katılaşmış irin çıkar. Sonra parmaklar arası yıkanır ve bölgeye çam sakızı, sarımsaklı tuz ya da çam katranı sürülür². Oğlakların tırnaklarının arası iltihaplandığında çam sakızı bezin arasına konarak pansuman yapılır. Halk arasında

¹ 1.0.0.8, 1.0.0.19, 1.1.0.3, 2.0.0.12, 2.0.2.4, 3.0.1.2, 4.7.0.4, 5.10.4.3

² 4.6.0.4

“göztaşı” adı ile bilinen bakır sülfat, deri hastalıklarında astrenjan (kurutucu, büzücü) ve antiseptik olarak kullanılır. Göztaşıyla tırnak arası yıkanır. Göztaşı yarayı yakarak, irini (*pislik*) temizler³.

Mıh Değmesi

Nallamadan sonra görülen mihın tırnağa batması şeklindeki ayak rahatsızlığıdır. Genelde tüm at yetiştiricileri tarafından tanınmaktadır. Belirtiler atın nallanmasından hemen sonra görülmeye başlar. At topallayarak yürür⁴.

At, yavaşa ile zapt-ı rapt altına alınarak, nal sökölür ve mihın battığı yer renet (Bkz. EK - C Resim 3.1.) ile kazınarak temizlenir. Yontulan yere çam katranı kaynatılarak yapıştırılır ve keçe ya da pamuk ile kapatılır. At düz bir zemine bağlanarak dinlendirilir⁵. Tereyağı ve çam sakızı karıştırılarak yara iyileşinceye kadar sürölür⁶.

Sivri Cisim Batmaları (Vulnerationes Ungulae)

Atın tırnağının toprak yüzüne tel, çivi, mih ve odun kıymığı gibi sivri cisimlerin batması halidir. Atın topallamasıyla nalbantlar ve hayvan sahipleri tarafından kolayca tanınan bir durumdur⁷.

Ayak yıkanıp temizlendikten sonra batan cisim veya battığı yer görölür. Batan sivri cisim kerpetenle çıkartılır. Taban ve çataldaki ayrılmış tırnak tabakası renet ile kesilip uzaklaştırılır. Oluşan yaraya katran, sarımsaklı tuz, göztaşı veya tentürdiyot gibi antiseptik solüsyonlar sürölerek keçe parçası ile kapatılır. Hayvan saman serpilmiş yumuşak altlıklı bir yerde dinlendirilir⁸.

Tırnak Çatlakları (Fissura Ungulae)

Tırnağın çatlak olan kısmına hayvan sahiplerince katran, bal, çamsakızı (L. Terebinthina pinaceae), gres yağı gibi maddeler sıvanarak sürölür ve sargıya alınır⁹. Hayvan ahırda yumuşak altlıklı yerde dinlendirilir. Tırnakların uzayan kısımları testere, çengel bıçak ya da renet ile kesilerek yarıkların kapanacağına inanılır.

³ 5.1.14.4

⁴ 1.0.0.1, 3.0.1.1, 4.0.0.14, 5.6.0.2, 5.0.2.4

⁵ 5.9.5.6

⁶ 4.8.2.1

⁷ 1.2.0.4, 2.1.4.3, 2.10.2.4, 4.1.0.4

⁸ 5.1.14.5

⁹ 2.8.0.5, 2.0.1.4, 2.0.0.17, 3.0.3.5, 3.6.1.5

Tırnağı, yumurta sarısı ve arpa unu karışımı ile sarmak da uygulanan diğer bir yöntemdir. Yaklaşık on gün sargıda kalan tırnağın eski haline döneceği sanılır¹⁰.

Kas, Tendo, Tendovagina ve Bursaların Hastalıkları

Bilek Dikleşmesi (Bouleture)

Özellikle yeni doğan buzağuların ön bacaklarında görülür. Buzağı tırnağının ucuyla yere basar. Bu durumun gelişimini tamamlayamadan erken doğan buzağularda ya da ineğin buzağısını ana karnında yeterince besleyememesi, “*ineğin buzağısını karnında eritmesi*” sonucu oluştuğuna inanılır. Güç doğumlar neticesinde bileğin zorlanmasıyla oluştuğunu bildirenler de vardır¹¹.

Tedavide tırnaklar arasına pamuk konular, bilek normal pozisyonuna getirilir. Bileğin her iki yanına ince çıtalar tespit edilerek uzun bir bezle bandaja alınır¹².

Burkulma, Ezilme ve İncime

Şıgırlarda sürekli yatmaya neden olan hastalıkların neden olduğu dekubitüslerle ilgili olarak ve karpus eklemi etkileyen kontüzyonlara bağlı olarak oluştuğu görülür. Şişlikler yumuşak kıvamda olup, hayvan yürümekte zorluk çeker¹³.

Şiş olan bölge soğuk suyla yıkanarak ovulur ve ucu sivri bir çakı ya da iğneyle delinir. Punksiyon sonucunda içerik dışarı alınarak boşaltılır. Açılan delik üzerine katran ya da halkın deyimiyle “*kara merhem*” olarak bilinen pom. ichthyol sürülür¹⁴. Şiş olan bölgeye kızgın tavayla sıcak kompres yapılır. Bölge kızdırılmış bir bıçakla delinir, içine sarımsaklı tuz basılır¹⁵. Yine şiş üzerine gün aşırı pom. ichthyol sürülür¹⁶.

Bir diğer uygulamada şiş olan bölgeye çiğ et veya hamur sargısı yapılır. İncinen yere katran yakısı yapılarak bir hafta beklenir¹⁷. Çiğ yumurta ve arpa unu

¹⁰ 5.9.2.5

¹¹ 2.0.1.2, 3.5.0.4, 4.1.0.5, 5.1.8.5

¹² 5.1.9.2

¹³ 3.6.4.5, 4.0.0.2, 5.1.3.5

¹⁴ 3.6.3.4, 4.1.1.5

¹⁵ 1.7.0.4

¹⁶ 2.0.0.9

¹⁷ 2.10.0.1

karıştırılarak problemleri ayağına bir bezle sarılır¹⁸. Kuru soğan (*L. Allii cepae*) külden pişirilip ezilir ve ezik bölgeye sarılır¹⁹.

Miyopati (Myopathy)

Bölgede “*hamlama*” olarak bilinen bu hastalık çok çalıştırılan atlarda görülür. Tedavide, bacakları tutulan atlar diz ve topuk eklemlerine kadar derin su içinde gezdirilir ya da hayvanın dört bacağına soğuk su dökülerek masaj uygulanır. At bir hafta boyunca çalıştırılmadan dinlendirilir²⁰.

Sığırlarda ise kapalı ahırlarda kalan dana ve tosunların bahar mevsimiyle beraber dışarı çıkmaları ile ani hareket etmeleri ve terlemeleri neticesinde oluşur. Hayvan iştahsız ve düşkündür, zor yürür ve ayağına kalkmakta güçlük çeker²¹.

Tedavide, hasta hayvan dinlendirilir. Başından aşağı soğuk su dökülür. Ahırın hava akımı az olan yerine bağlanır. Enerji yönünden zengin yemlerle beslenir. Son yıllarda tedavi olarak, ilgili hayvan sahipleri veteriner hekim veya eczanelerden aldıkları hamlama ilacını (lidokain, novaljin, vit. B6, B12) kullanmaktadırlar²².

Kontraktür (Contracture)

Halk arasında “*kırma*” olarak adlandırılır. Bölgede, koyunlarda eklem kilitlemesi şeklinde görülen bir hastalıktır. Tanıda, ön bacağına gelen damar belirginleşmiş ve kalınlaşmış görünümündedir. Koyun ve kuzular ön dizleri üzerine kalkamazlar, çapraz (*çap*) yürürler ve topallarlar. Hastalığın bacadaki damarların üst üste gelmesi neticesinde oluştuğuna inanılır²³.

Tedavide “*kırma*” denilen yöntemle (Bkz. EK - C Resim 3.2.) eklem yerleri bükülerek, ileri geri hareket ettirilir ve kütleme sesinden sonra tedavi son bulur. Rahatlayan hayvan yürümeye başlar ve otlakta yayılır²⁴.

¹⁸ 1.4.3.1

¹⁹ 2.8.2.2, 2.8.2.4

²⁰ 2.11.1.5

²¹ 5.1.0.5

²² 4.6.2.2, 4.6.2.3, 4.6.2.4, 5.1.5.1, 5.1.5.2

²³ 3.5.1.3, 3.5.1.5, 5.1.11.4, 5.1.11.5

²⁴ 5.1.8.3, 4.8.4.1

Kemik ve Kemik Dokusu Hastalıkları

Kırık (Fracture)

Hayvanlardaki kırık ya da çıkık tedavisi “çıkıkçı”, “kırıkçı”, “sınıkçı” ya da “seyikci” (Kırşehir) denilen kişilerce yapılır²⁵.

Hayvanın bileği kırıldığı zaman, kırığın olduğu yer jiletle tıraş edilir. Kırılan kemiğin bir ucu hareketsiz tutulur, diğeri çekilerek üzerine bastırılır ve kırık uçları karşı karşıya getirilerek (*reposition*) kemiğe eski hali verilir. Arpa unu ve yumurta (6-7 adet) ile hamur haline getirilen karışım bir bezin üzerine yayılır. Kemiğin kırılan kısmına hamurlu bez bağlanarak tespit (*retention*) edilir. Hayvanın bileği yere değmesin diye uygun uzunluktaki çitalar bacağın iki yanına sarılır (Bkz. EK - C Resim 3.3.). Tırnaklar elle muayene edilir, eğer tırnaklara alevlenme geldiyse kırık tutmuş demektir. Dışarıya açılan açık bir kırık varsa iltihaplanır ve tedavisi mümkün değildir²⁶.

Kaburga kırıklarında katran kaynatılıp bezin (*çaput*) üzerine sürülerek, kırık olan bölgeye uygulanır²⁷. Çekirdeksiz üzüm ezilerek bir kâğıda sarılır ve kırık olan bölgeye çitalarla tespit edilir²⁸. Bir bezin üzerine keçi kılı serpilir. Üzerine yumurta kırılır ve tuz eklenir. Oluşan karışım beton gibi olur ve kırık olan bölgeye sargı yapılır²⁹. Kayseri yöresinde kırık olan bölge tespit edildikten sonra meşe külü kullanılarak bandaja alınır³⁰.

Sabun rendelenir ve üzerine yumurta akı konularak karıştırılır, kırık olan yere sarılır. Kırıklar keçe, katran, yumurta akı veya bal mumu (*L. Cera flava*) ile sarılır. Sonra kırık olan bölge dört ince tahta ile sabitlenir. Tahta bir hafta sonra gevşetilir. On beş gün sonra kırık iyileşir³¹.

Çıkıkta hayvan tırnak ucuna hafif basarak yürür. Kırıkta ise tırnak ucunu sürükleyerek yürür³².

²⁵ 1.8.2.3, 1.8.2.4, 1.8.2.5, 2.13.0.4, 2.13.0.5, 2.12.1.1, 2.12.1.5, 3.4.1.2, 3.4.1.4, 3.4.1.5, 3.0.2.3, 3.0.2.4, 3.0.2.5, 4.1.0.1, 4.1.0.2, 4.1.0.3, 4.8.4.3, 4.8.4.4, 4.8.4.5, 4.7.0.3

²⁶ 5.1.17.1, 5.1.10.2

²⁷ 5.1.14.5

²⁸ 4.6.1.2

²⁹ 5.1.6.2

³⁰ 2.0.2.3, 2.0.2.5, 2.0.0.13, 2.0.0.15, 2.0.0.16, 2.2.0.3, 2.2.0.5, 2.3.0.3, 2.1.1.1

³¹ 3.4.2.3

³² 1.10.0.2

Boynuz Kırıkları

Uzun boynuzlara sahip olan sığır, koyun ve keçi gibi hayvanlarda çeşitli travmatik nedenler sonucunda oluşur.

Kırık olan boynuz kısmı bir bezle bağlanır ve sağlam olanına tespit edilir. Kırılan boynuz üzerinde kanamayı durdurmak için bir bezle tampon yapıldıktan sonra, çam katranı (Bkz. EK - C Resim 3.4.) sürülür³³. Bir bez yakılarak külüne tereyağı (*acı yağ*) ve tuz karıştırılır. Oluşan karışım kanamayı durdurmak ve açık yarayı temizlemek amacıyla kullanılır³⁴.

Sivri ve uzun boynuzlara sahip sığırların boynuzlarını düşürmek amacıyla haşlanmış pancar sıcak bir halde her iki boynuzun uçlarından geçirilir. İki, üç gün içinde boynuzlar düşer³⁵. Ayrıca olabilecek boynuz kırıklarını önlemek için tel testere ile boynuzlar dibinden kesilir veya veteriner hekimlerin tavsiyesiyle buzağılar henüz iki aylık olmadan boynuz kökleri gümüş nitrat kalemi ile dağlanır.

Topallıklar

Omuz Topallığı

Hayvanın adımını zor atması, yere basmak istememesi gözlenen belirtileridir. Bu topallık çoğu zaman çıkıklarla karıştırılır³⁶.

Tedavide, kürek kemiği boşluğunda (*Cavum articulare*) deri altından enlemesine bir çivi geçirilir. Çivinin her iki ucundan bir ip bağlanır. İpler çivinin etrafında makara şeklinde dolandırılarak ayak gergiye getirilir³⁷. Bu yöntemin tüm Orta Anadolu bölgesinde topallık, incime ve çıkık vakalarında uygulandığı görülmektedir.

³³ 2.4.0.4, 2.4.0.5, 3.4.0.4, 3.0.3.1, 4.8.1.4, 4.8.1.5

³⁴ 4.0.3.5

³⁵ 5.10.0.1

³⁶ 4.8.1.5

³⁷ 2.8.3.2, 2.11.0.4, 2.9.0.2, 2.12.2.2, 3.4.0.2, 3.4.0.3, 5.1.9.4, 5.1.9.5, 5.1.4.5, 5.9.1.4

Kalça Topallığı

Halk arasında “*tecce*”, “*it ağrısı*” olarak bilinir. Hayvanın arka ön tırnağını yerde sürmesiyle karakterize kalça topallığıdır. Hayvan bazen “*sünbükle*” yani tırnağın ucuyla yere basar. Topallayan bacak incelir ve zamanla kurur³⁸.

Tedavi olarak hayvanın altına saman serilerek yumuşak yerde dinlenmesi sağlanır. Topallığın olduğu bacadaki kalça seviyesindeki femoral kaslara uzunlamasına bir ensizyon yapılarak oluşan yarığa sarımsaklı tuz basılır³⁹. Hayvan sahiplerinin atalarından miras kalan, “*miras*” adı verilen saplı tava kızdırılarak femoral kaslara dağlama yapılır. Topallık geçene kadar kalça kemiklerine değnek vurulur⁴⁰. Kalça kemiğinin dışa çıkan kısmı (*Tuber coxae*) yassı taşla dövülür⁴¹.

Eklem Dokusu Hastalıkları

Çıkık (Luxation Luxatio)

Omuz eklemi çıkıklarında (*Luxatio humeri*) öncelikle çıkığın ret ve tespit işlemi gerçekleştirilir. Sonra omuz eklemi bölgesinden deriye bir mih geçirilir. Deri gergiye getirildikten sonra bir iple çivinin ucundan döndürülerek topuz yapılır ve derinin toplanması sağlanır. Böylece çıkık olan kemik zamanla yerine oturur⁴².

Eparven

Eparven, at sahipleri tarafından bilinen bir hastalık olup “*karakuş*” olarak dile getirilir. Hastalık at ve eşeklerde görülür. Çok ağır yük taşıyan atlarda şekillenir. Topallığın hayvan koşmaya başlayınca azaldığının bilinmesi, at bakıcılarının bu hastalığı iyi bildiklerini gösterir. Gerçekten de hayvanın koşmaya başladıktan sonra kaybolan ya da azalan topallık, dinlendikten sonra tekrar ortaya çıkan soğuk topallıktan başka bir şey değildir⁴³.

³⁸ 5.1.17.1

³⁹ 1.7.0.3, 1.7.0.5, 1.8.2.1, 2.12.0.2, 2.1.1.4, 2.0.0.10, 2.0.0.11, 3.5.0.3, 3.5.0.4, 3.2.1.4, 5.13.0.3, 5.13.0.5, 5.9.1.2, 5.9.1.3, 5.9.1.5, 5.1.12.4, 5.1.12.5

⁴⁰ 1.9.2.4

⁴¹ 5.1.5.5

⁴² 1.8.0.3, 1.8.0.4, 2.0.0.2, 2.2.0.2, 2.12.0.4, 3.3.1.2, 3.3.1.3, 4.1.1.2, 4.8.1.3, 5.0.1.2, 5.1.9.3, 5.1.12.3, 5.1.2.2, 5.1.2.5, 5.5.0.4, 5.6.0.5, 5.12.0.1

⁴³ 1.10.3.4, 1.10.3.5, 2.1.2.5, 2.1.1.5, 3.1.0.1, 3.1.0.2, 4.0.2.2

Atların bu hastalığında atın ayağı veya hastalığın bulunduğu bölge kızgın demirle dağlanır. Gün boyu atın şiş olan bölgesi sıcak suyla ovulur ve katran sürülür⁴⁴.

Baş ve Boyun Bölgesi Hastalıkları

Göz Hastalıkları

Sığırların Bulaşıcı Keratokonjunktivitisi

Özellikle sığırlarda gözün kornea tabakasının saydamlığını yitirmesi sonucu, göz bebeğinin önüne sisli, bulutlu ve boz renkli opaklığın oluşmasıyla sonuçlanan bu hastalığa halk arasında “boz inmesi”, “gözü ağrıdı”, “aksu” gibi isimler verilmektedir⁴⁵.

Tedavi olarak, ufalanmış cam kırıkları göze bir kamışla üflenir. Bu amaçla boru şeklinde bir kamış parçasından yararlanılır. Yine aynı metotla ekşimiş yoğurt, ayran ve kına (*L. Folium lawsoniae*) püskürtülür⁴⁶. Toz şeker yine aynı amaç ve yöntemle gözle üflenir. Göz bol soğuk suyla yıkanır. Bozlaşan göze göz taşı veya limon suyu dökülür⁴⁷.

Konjunktivitis (Conjunctivitis)

Gözden yaş gelmesi, gözün kanlanması, bazen de gözlerin kısılması ile kendini gösteren bir göz hastalığıdır. Göz dokusunda; toz, toprak, saman çöpü gibi yabancı cisimlerin, travmatik nedenlerin (çarpma, vurma, tekmeleme) ve kapalı ahırlardaki idrar ve dışkının irkiltici etkileri neticesinde oluşur⁴⁸.

Tedavi olarak, göz bol suyla yıkanır. Göze süt veya yoğurt dökülür ve toz şeker bir kamışla göze üflenir⁴⁹. Gözyaşının miktarı fazla ise bunun nazardan olacağına inanılır⁵⁰. Üzerlik (*L. Peganum harmala*) hayvanın üzerinden geçirilerek

⁴⁴ 1.3.0.3

⁴⁵ 1.10.1.2, 1.10.1.3, 1.9.0.1, 2.2.0.1, 2.8.2.3, 2.8.2.4, 2.8.2.5, 3.0.2.2, 2.10.2.3, 2.10.2.5, 3.2.0.5, 3.5.2.1, 3.5.2.2, 3.4.1.1, 4.1.1.3, 4.2.0.4, 4.2.0.5, 5.2.0.5, 5.1.7.5, 5.1.10.3, 5.1.11.2, 5.1.11.3, 5.1.12.2, 5.7.0.2, 5.7.0.4

⁴⁶ 5.9.1.1, 5.1.13.2

⁴⁷ 5.0.0.9

⁴⁸ 2.0.2.2, 1.10.1.5, 2.9.0.4, 2.9.0.5

⁴⁹ 1.7.0.2

⁵⁰ 1.6.0.5, 1.10.1.1

tütsülenir. Ilık çay (*L. Folium theae*) posası bayan çorabına konularak göze pansuman yapılır⁵¹.

Ağız ve Çene Bölgesi Hastalıkları

Apse (Abscess)

Halk arasında kapalı olanlarına şiş, patlamış ya da fluktuan kıvamda olanlarına ise çıban denilmektedir. Olgunlaşmamış sert apseye ise “zobu” denilir⁵². Apse halk dilinde; Kırşehir ve Kırıkkale yöresinde “sarı kese” ve “çıban”, Kayseri ve Yozgat yörelerinde ise “çıkma”, “alazlama” isimleriyle bilinir. Koyunların yanak, dudak ve çene altlarında oluşan apselere ise “cartlak” adı verilir. Genelde çene altında yabancı cisimlerin deride yaptıkları yaralanmalardan sonra oluşurlar (Çankırı, Yozgat)⁵³.

Tedavide çok çeşitli yöntemler uygulanmaktadır. Arpa unu ile herhangi bir sıvı yağ kaynatılıp hamur şekline gelince şiş olan bölgeye sarılır. Bu hamura “dalaz” (Yozgat) denilir. Sargı bir-iki günde sıcaklığıyla apseyi yumuşatarak patlatır⁵⁴. Koyunların “cartlak” tedavisi için şişlik sivri uçlu bıçakla delinir, içerisi temizlenir ve oluşan yara dikilir⁵⁵.

Bir miktar ebegümece yaprağı (*L. Folia malvea*) suda haşlanıp lapa haline getirilerek haricen çıbanın üzerine sarılır⁵⁶. Hastalıkların nedeninin pislikten kaynaklandığı inancıyla, pislik pisliği götürür denilerek tavuk pisliği apselerin üzerine sürülür. Meşe külü sönmemiş kireçle beraber üzerine su konularak kaynatılır. Suyu süzülüp kalan tortu kurutulduktan sonra apselerin üzerine sarılır⁵⁷.

Külde pişmiş soğan lapası, apseyi olgunlaştırmak için şişliğin üzerine sarılarak bir gün bekletilir⁵⁸. Zeytinyağı (*L. Olium olivae*), soğan ve ezilmiş sabun

⁵¹ 4.8.3.1, 5.13.0.4

⁵² 4.0.3.5

⁵³ 1.0.0.4, 1.0.0.9, 1.0.0.10, 1.0.0.13, 1.3.1.5, 1.1.0.5, 1.2.2.5, 1.4.2.4, 1.2.3.2, 1.3.0.2, 1.4.6.4, 1.5.0.2, 1.5.0.3, 5.10.1.3, 5.10.1.4, 5.9.1.1, 5.13.0.1, 5.13.0.2, 5.1.8.4, 5.3.1.3, 5.3.1.4, 5.3.1.5, 5.2.0.4

⁵⁴ 5.1.13.4, 5.1.17.2

⁵⁵ 5.1.6.3

⁵⁶ 5.9.0.4

⁵⁷ 2.12.1.3

⁵⁸ 2.10.3.5, 2.10.1.4, 3.1.0.5, 3.5.3.2, 4.8.1.2

karıştırılarak ateşte pişirilir. Karışım sıcak şekilde apsenin üzerine sarılır⁵⁹. Olgunlaşan apsenin üzerine çam reçinesi ile hayvan iç yağı karıştırılarak sürülür⁶⁰.

Sarımsak (*L. Allium sativum*) lapaları, apselerin tedavisi için kullanılır. Apsenin üstüne sarımsak ezilerek bağlanır ve apsenin ertesi gün kaybolduğu görülür⁶¹. Kendir “*yün dider gibi didilir*”, iltihaplı yaraya göztaşı ile beraber tamponlanır⁶². Un ile yoğurt ateşte karıştırılır. Oluşturulan lapa apsenin üzerine sarılır⁶³. Apsenin üzeri domuzun azı dişıyla çizilir⁶⁴.

Sinir otu yaprağı (*L. Folia plantagini*), apselerin üzerine yaş olarak sarılır. Apse (*çıban*) patlayana kadar uygulama tekrarlanır. Yapraklar üzerine sarıldığı apsenin açılmasını sağlar. Yaprakların ağrı kesici ve yara iyileştirici özelliği olduğuna inanılır⁶⁵.

Çam katranı apsenin üzerine sarılır. Çam katranı, kızılçam veya karaçam türünün çıralı kök ve gövde parçalarının yakılması ile elde edilir. Koyunlarda çam çırasıyla “*cartlağın*” olduğu yer yakılır. Yakılan yer sivilce gibi olur ve kendiliğinden düşer⁶⁶.

Çiğ et veya ekmek hamuruyla sargı yapılır. Patates ve soğan iki bez arasında apseli bölgeye sarılır⁶⁷. Taze pancar yaprağı ateşte hafifçe ısıtılır ve apseyi olgunlaştırmak için yakı edilir⁶⁸.

Apseye kızmış tava ile sıcak kompresler yapılır. Göztaşı (Bkz. EK - C Resim 3.5.) toz halinde açık apselerin antisepsisinde kullanılır⁶⁹ (Bkz. EK - C Resim 3.6.).

Aktinomikozis (Actinomycosis)

Halk arasında “*domuzbaşı*”, “*çember hastalığı*” olarak bilinir. Özellikle sığırlarda alt ve üst çene (*mandibula, maksilla*) kemikleri boyunca beliren şişliklerdir. Çenede içi irin dolu sert şişliklerin (lastik top gibi) belirmesi, hayvanın

⁵⁹ 2.11.0.1, 5.0.0.7

⁶⁰ 3.5.1.1

⁶¹ 5.7.0.1

⁶² 4.6.1.2

⁶³ 5.7.0.3

⁶⁴ 1.4.3.3

⁶⁵ 1.4.0.3

⁶⁶ 5.1.17.1

⁶⁷ 2.10.3.3

⁶⁸ 3.5.1.4

⁶⁹ 4.0.4.4, 4.0.4.5

yutma ve yem yemede zorlanması, genel durum bozukluğu (hayvanın düşünmesi tipiktir) hastalığın başlıca belirtileridir⁷⁰.

Tedavide tuğla, kiremit veya bir tava ateşte kızdırılır ve şiş olan bölgeye bir bez ya da tülbentle sarılmak suretiyle sıcak kompresler yapılır. Sıcak kompres ile olgunlaştırılan şişlikler delinerek içerik boşaltılır. Boşaltma işlemi elle sıkılarak yapılır. Pom. ichthyol şiş olan bölgeye her gün sabah ve akşam olmak üzere günde iki kez sürülür⁷¹. Yine çam sakızı şiş olan bölgeye yapıştırılarak sarılır⁷².

Deri ve Deri Altı Bağ Dokusunun Hastalıkları

Dermatitis Madidans

Halk tarafından atların bukağılık çukurluğu derisinin hastalığına “*bıcalgan*” adı verilir. Hastalığa gübre ile bulaşık zeminin ve çamurun neden olduğuna inanılır⁷³.

Tedavide katran, çam sakızı, gres yağı veya tereyağı kullanılır. Çam sakızı, bal mumu ve tereyağı merhem haline getirilerek sürülür. Hastalıklı bölge sabunlu ılık suyla yıkanır ve sirke ile pansumanlar yapılır⁷⁴.

Derinin Açık ve Kapalı Yaraları

Halk tarafından insan ve hayvanların derisinde oluşan yaralarda, “*sinir otu*” ya da “*sinirli ot*” adıyla bilinen ot, yara iyileştirici ve kan dindirici olarak kullanılır⁷⁵.

Çam sakızı (Bkz. EK - C Resim 3.7.) dövülerek kuyruk yağı ile karıştırılıp açık yaraya sarılır ve yara çabucak iyileşir. Çam reçinesi (Bkz. EK - C Resim 3.8.) yaraların üzerine sürülerek çabucak iyileşme sağlanır. Özellikle yazın keven (*L. Astragalus*) yiyen koyunların dudaklarında oluşan yaralarda çam reçinesi kullanılır⁷⁶.

⁷⁰ 2.10.3.2, 3.0.3.2, 3.0.3.3, 3.0.3.4, 3.2.1.1, 3.2.1.3, 4.3.0.1, 4.6.2.5, 5.1.7.1, 5.1.7.2, 5.1.7.3, 5.1.7.4, 5.0.0.4, 5.0.0.5

⁷¹ 1.1.0.1

⁷² 5.1.4.3

⁷³ 2.12.2.5, 2.10.2.2, 3.2.1.5, 4.4.0.4, 4.4.0.5, 5.1.17.4, 5.1.17.5

⁷⁴ 1.2.2.3, 1.2.2.4

⁷⁵ 2.10.2.1, 2.11.0.2, 2.11.0.3, 2.11.0.5, 4.8.3.3, 4.8.3.4

⁷⁶ 5.1.12.1

Deride sivri cisim batması sonucu oluşan açık yaralarda iç yağı ile karıştırılmış çam reçinesi sürülür. Sonra yaranın üzeri ateşte ısıtılmış demir parçası ile dağlanır⁷⁷.

Meşe kabuğu (*L. Cortex querci*) toz haline getirilerek açık yaranın üzerine dökülür. Vücutta meydana gelen herhangi bir kanama durdurulamıyorsa, odun yakılır ve meydana gelen kül kanayan bölgenin üzerine serpilir⁷⁸. Yine kanı durdurmak için bir bez yakılarak kül elde edilir. Kül ile tereyağı karıştırılır ve “yağlı kara” denilen ilaç yapılır. Yağlı kara tüm kanamalı yaralarda kanamayı durdurmak için kullanılır⁷⁹ (Kırıkkale, Yozgat).

Açık yaraların kurtlanmaması için yaraların üstüne göztaşı dökülür. Aynı amaçla gazyağı ve naftalin karışımı uygulanır⁸⁰. Kurt düşen yaraların üzerine pancar tozu dökülür⁸¹. Köpek saldırıları sonucu oluşan yaralanmalarda bölgeye köpeğin tüyü sarılır⁸².

Sığırkuyruğu (*kurtkulağı; Yozgat*) bitkisinin (*L. Flos verbasci*) körpe yaprak ve çiçekleri hayvanlarda çeşitli deri hastalıklarında yara iyileştirici olarak kullanılmaktadır. Bitkinin taze yaprakları (*L. Folium verbasci*) da yaralara lapa olarak uygulanır ve iltihaplı çibanlara sarılır. Suda kaynatılıp haşlanarak hazırlanan yaprak lapası hastalıklı deriye sargı şeklinde tespit edilir (Bkz. EK - C Resim 3.9.). Bitkinin hayvanlarda yara iyi edici olarak kullanılmasının birde hikâyesi vardır: “Yaralı bir yılan sığırkuyruğunun dibine çöreklenir, bitkinin yapraklarını yarasının üzerine sarar. Bu şekilde yarasını iyileştirdikten sonra ortalıktan kaybolur”⁸³.

Bal, ineklerin meme derisinde oluşan yaraların tedavisinde uygulanır. Çeşitli yabancı cisimlerin (*tel, çivi vb*) batması sonucu oluşan sıyrık yaralarında ve mikrobik kökenli iltihaplı yaralarda kullanılır⁸⁴. Koyunların kırıklıkla kırılması sonucunda oluşan yaralarda kendi pislikleri sürülerek hastalığın geçtiğine inanılır⁸⁵. Oğlakların

⁷⁷ 2.3.0.1

⁷⁸ 2.12.0.3, 2.12.0.5, 3.6.4.4, 4.0.4.2, 5.0.2.5

⁷⁹ 4.0.2.3, 4.0.2.4, 5.3.0.4, 5.3.0.5, 5.3.1.2

⁸⁰ 4.8.2.3

⁸¹ 5.9.6.2

⁸² 1.5.1.2

⁸³ 1.8.3.3, 5.1.17.3

⁸⁴ 4.8.3.5, 4.0.4.3, 5.2.0.1, 5.2.0.2

⁸⁵ 4.0.3.1

ağı baharda keven türü dikenler yüzünden yara olur. Yarayı iyileştirmek için hayvanların ağı kızgın demirle dağlanır⁸⁶.

Güneş Çarpması ve Yanık

İneklerin meme başında güneş ışığı etkisiyle yanıklar gelişir. Hayvanlar gölgeye alınarak dinlendirilir. Bölgeye soğuk su çarpılır. Bu yanıklara yoğurt, tereyağı ve vazelin gibi yağlı maddeler sürülür⁸⁷.

Derideki yanıklarda yumurta sarısı ve yoğurt sürülür. Lahana yaprakları yanık üzerine sarılır ve üç gün bekletilir⁸⁸. Çam ağacının üzerinde kurumuş halde bulunan reçine dövülerek toz haline getirilir. Elde edilen toz yanık olan derinin üzerine serpilir⁸⁹.

Mandaların derilerinin güneşten etkilenip, kuruyup çatlamalarını önlemek için tüm vücutları bezir yağı (L. *Oleum lini*) ile yağlanır. Baharda bezir ile yağlandıktan sonra kaçarak güneşin altında kalan mandalarda yanıklar oluşur. Çoğu zaman bu mandalar ölürler. Mandalarda oluşan bu duruma “bezir vurdu” denilmektedir⁹⁰.

Kaplumbağa kabuğu ateşte kurutulur, ezilir ve un haline getirilir. Zeytinyağı ile harmanlanıp yanıklarda krem olarak sürülür⁹¹. Yoğurt veya kaymak da yanık tedavilerinde sürekli kullanılan halk ilaçlarıdır⁹².

Güneşte uzun süre kalan hayvanlara sarımsaklı yoğurt yedirilir. Vücutları soğuk suyla yıkanır, burundan bir çay bardağı sirke dökülür ve hayvan gölge bir yere alınır⁹³.

Siğil (Papillomatosis)

Siğiller hayvanın baş, boyun, meme ve meme başlarında görülür. Hayvan sahipleri tarafından meme başlarında karnıbahar ve küçük kurtçuklar şeklinde görünüşleriyle bilinirler⁹⁴.

⁸⁶ 3.3.0.1

⁸⁷ 2.12.0.1, 2.10.1.3, 2.10.1.5, 2.5.0.4, 3.4.4.4, 3.4.4.5, 5.3.1.1

⁸⁸ 1.4.4.1

⁸⁹ 3.5.3.5

⁹⁰ 5.1.5.5

⁹¹ 3.4.0.1

⁹² 1.9.0.5, 2.5.0.5

⁹³ 1.10.0.4

Boyun ve sırt bölgesinde görülen siğiller bir çakmak vasıtasıyla yakılırlar. Kuvvetlice çekilirlerse köküyle birlikte çıkarlar. Saplı olanlar diplerinden ince naylon iplikle bağlanarak kendiliğinden düşmeleri sağlanır. Ahırlarda hayvan kaşıma tarağıyla siğiller koparılır⁹⁵. Odun külü ve sirkenin karıştırılıp siğil üzerine sürülmesi eski bir gelenek olup hala uygulanmaktadır. Yılan kabuğuna, yılanın gömleğine “*kav*” denilir. Yılan kabuğu siğilli hayvanların yemlerine atılmak suretiyle yedirilir⁹⁶. Siğillerin üzerine otomobil atık yağı ile pansuman yapılır. Bu uygulama birkaç gün devam ettikten sonra siğiller jilet veya keskin bir aletle kesilir⁹⁷. Kesilmiş bir hayvanın safrası memelerde oluşan siğillere sürülerek memelerin iyileşmesi sağlanır⁹⁸.

Hayvanlarda oluşan siğil tedavisinde, siğil ocağında ocaklı eline bir tuz parçası alır ve bununla siğillerin etrafını çizerek bazı dualar okur⁹⁹.

Ödem

Bölge halkı doğum sonu yahut pericarditis travmatica sonucu oluşan ödemleri, “*sülümâni*” (Kırşehir, Kırıkkale), “*sarı sülüman*” (Kayseri, Yozgat), “*köten*” (Yozgat) olarak adlandırmaktadır. Hayvanın göğüs ve karın altında toplanan ödemlerle karakterize bir hastalıktır¹⁰⁰.

Sığırlarda oluşan ödemlerde, deri ensize edilerek, “*şiş otu*”, “*bohça otu*” (*L. Helleborus*) gibi isimlerle anılan bir ot deri altına drene edilir. Şişliklere kızdırılmış tava (köz tavası, miras tavası) ya da kiremit ile kompres yapılır. Yine kızdırılmış çivilerle şişlikler dağlanarak sarı su akıtılır. Dağlanan yerlere tuz basılarak delikler kapatılmış olunur¹⁰¹. Şiş olan kısımlar sivri şiş veya tavuk teleğinin ucu ile delinerek fistül oluşturulur¹⁰².

⁹⁴ 1.9.0.2, 2.1.0.1, 2.1.0.3, 2.1.3.4, 2.8.4.5, 2.6.1.3, 3.2.1.4, 3.6.4.2, 3.6.4.3, 4.3.0.3, 4.3.0.4, 4.3.0.5, 5.10.3.1, 5.12.0.4, 5.0.1.1

⁹⁵ 5.1.15.2

⁹⁶ 2.8.1.4, 5.12.0.5

⁹⁷ 3.5.3.1

⁹⁸ 5.1.8.3

⁹⁹ 3.4.2.3

¹⁰⁰ 2.1.5.4, 2.1.5.5, 2.4.0.2, 2.8.4.1, 2.8.4.2, 2.5.0.3, 2.7.0.1, 2.10.0.2, 2.10.0.3, 2.11.1.3, 3.4.4.2, 3.4.4.3, 3.6.1.5, 4.0.1.1, 4.4.0.2

¹⁰¹ 5.1.15.2

¹⁰² 2.0.0.5

Atlarda oluşan ödemelerde ise atın altına kor halinde köz konulur. Kurumuş koyun gaitası sıcak odun közünün üstüne atılır. Yanan gübrenin üstüne biraz su dökülür. Oluşan sıcak buhar ile atın göğüs bölgesi dağlanır¹⁰³.

Göğüs, Karın ve Sırt Bölgesi Hastalıkları

Bel Salıkhı

Sığır ve koyunlar arka ayaklarını çap basarak sallantılı bir şekilde yürürler. Hayvanlar yatıp kalkmakta güçlük çektiğinden yatalıklık hali mevcuttur. Bu hastalığa yakalanan atlar kafayı sallar ve koşarken kafasını aşağıda tutar¹⁰⁴.

Tedavide atın iki kulağının arasına kaya tuzu toz haline getirilerek sürülür¹⁰⁵. Ayağa kalkamayan ineğin bel bölgesi kuyruk sokumuna kadar bir bıçak ya da jilet yardımıyla ince bir hat şeklinde uzunlamasına yarılr. Bu yarığa sarımsak ve tuz karışımı yakı şeklinde uygulanır. Bu uygulamaya “*çon yarması*” denilir¹⁰⁶ (Kayseri, Yozgat).

Koyunların tedavisinde ise koyunun kuyruğunun üstü yarılr. Oluşan yaraya bir avuç tuz basılır¹⁰⁷.

Kısırlaştırma (Castration)

Bölgede, erkek hayvanların kısırlaştırılması işlemine halk arasında “*bükme*”, “*eneme*”, “*kırma*” ya da “*iğdiş etme*” gibi isimler verilmektedir. Bu işlemi bölgede “*bükücü*” adı verilen tecrübeli kişiler yapmaktadır. Bu uygulamalar, bölgenin kırsal kesimlerinde halen devam etmekte olup, şehirlere yakın yerleşim merkezlerinde ise “*burdizo pensi*” ile kısırlaştırmalar yapılmaktadır¹⁰⁸.

En yaygın olarak bükme ve kırma işlemi genelde koyun ve keçi türlerinde uygulanmaktadır. Daha çok erkek çebiçlere uygulanır. Erkek çebiçlerde “*sime*” denilen koku vardır. Bu koku enenmiş olanlarda kaybolur. Bükme, hayvanın yere yatırılarak testislerin elle kendi etrafında çevrilmesi işlemidir. Kırma işleminde, elle testisler tutularak aşağı doğru çekilir. Yumurtaların arasına bir değnek (Bkz. EK - C

¹⁰³ 5.9.5.6

¹⁰⁴ 2.9.1.5, 5.8.0.3, 5.8.0.4, 5.8.0.5, 5.1.15.4, 5.3.0.1, 5.3.0.3

¹⁰⁵ 5.1.5.5

¹⁰⁶ 2.4.0.1, 2.4.0.3, 5.1.16.5, 5.9.3.2, 5.9.3.3

¹⁰⁷ 1.2.3.1

¹⁰⁸ 2.9.2.3, 2.9.2.4, 2.9.2.5, 3.1.1.2, 4.0.1.5, 4.3.0.2, 5.1.3.4, 5.1.4.4, 5.1.1.5, 5.4.0.2, 5.4.0.3, 5.9.3.5, 5.11.0.3

Resim 3.10.) veya demir boru konularak her iki yumurta ve damarlar (*funikulus spermatikus*) çekiçle vurularak ezilir ve kırılır. Halk bu işlem için “*kırma*” terimini kullanmaktadır. Sonra yumurtalar içeri girebildiğince karına doğru itilir. Testis derisi (*skrotum*) dibinden iple bağlanır. Yumurtalar zamanla karın arasında kendi kendine erimeye başlar. 15-20 gün ip bölgede kalır ve testis derisi büzülür. Bükülmüş hayvanlar daha çok et tutarlar, “*nazımlaşır*lar” ve hırçınlıkları gider¹⁰⁹.

Farklı bir yöntem olarak, sol yanının üstüne yatırılan ve yardımcılarına zarar vermeyecek şekilde ayakları bağlanan hayvanın skrotumu testislerin yukarisından aşağı doğru çekilerek “*sündürülür*”. Deriyi kesmeyecek kadar biraz kalınca ve kuvvetli bir iple testislerin yukarisından skrotum bağlanır. Testislere kan taşıyan damarlardaki kan pıhtılaşır. Birkaç günün sonunda düğüm çözülür ve hayvan kısırlaştırılmış olur¹¹⁰.

Büyükbaş hayvanlarda kısırlaştırma işlemi genelde besi danalarında yapılır. Buradaki amaç, danaların birbirleri üzerine çıkmalarını engellemek ve karkas ağırlığını arttırmaktır. Mandalarda bükme işlemi olmaz, kesme işlemi vardır. Mandalar yatırılarak ayakları bir ağaca bağlanır. Arkadan tecrübeli bir kişi testis derisini keskin bıçakla ensize eder. Deri yarıldıktan sonra bıçak yardımıyla yumurtalıklar çevrile, çevrile yarısına kadar dışarı çıkarılır ve koparılır. Skrotum dipten bağlanır ve derinin yaralanan ucuna tuz, tereyağı veya katran sürülür. Kısırlandırılan bölgede iki ay içinde buruşuk ve sönük bir deri tabakası oluşur¹¹¹.

Danaların birbirlerinin üzerine çıkarak yaralanmalarını engellemek için penisleri yaylaya çıkmadan önce uzun bir bez ile sarılıp bellerinden bağlanır¹¹².

Cidago fistülü

Koşum takımlarının uyumsuzluğu ve terlemelerden kaynaklanıp, genellikle yaşlı atlarda görülmektedir. Genellikle tecrübeli at yetiştiricileri ve askerde at bakıcılığı yapan kişilerce tanınan bir hastalıktır¹¹³.

Tedavide, cidagonun irinleşen kısmı delinir ve bıçakla şiş kısmı alınır ve tuz basılır. Çürümüş ağaç kabuğu toz haline getirilerek yaraya dökülür¹¹⁴.

¹⁰⁹ 3.5.0.1, 5.1.5.5

¹¹⁰ 4.2.0.3, 2.0.0.1

¹¹¹ 4.0.0.4, 4.0.0.13

¹¹² 3.2.1.5

¹¹³ 1.10.2.3, 1.4.5.2, 1.9.1.2, 2.1.4.5, 2.1.1.2, 3.6.2.4, 4.0.1.3

Rektumun Prolapsusu (Prolapsus Recti)

Halk ağzında “*dübür çıkması*”, “*kıçı çıktı*” gibi isimlerle bilinir. Rektumun anüsten dışarıya çıkmasıdır. Hastalığın soğuk su içen ve küspe yedirilen sığırlarda görüldüğüne inanılır¹¹⁵.

Çıkan rektum mukozası soğuk sularla yıkanarak büzüşmesi sağlanır. Yine aynı maksatla çıkan rektuma toz şeker dökülerek elle basınç uygulanarak küçültülmeye çalışılır. Prolabe kısım bir çarşaf ya da bez arasına alınarak yavaşça içeriye itilir. İçeriye reddedilen rektum mukozasının tekrar dışarı çıkmasını engellemek için anüs kenarlarına çuvaldız ve kalın iplerle dikiş atılır¹¹⁶. İkınmaları engellemek için ağızdan sıvı yağ içerilir.

Fıtık (Hernia Umbilicalis)

Bazen göbek kordonu yangısıyla karıştırılsa da tecrübeli kişiler şişliğin elle reddedilebilmesinden fıtığın tanısını koyabilmektedir. Doğuştan oluşan fıtıklarda, fıtıklaşan organ deliğine reddedildikten sonra yumurta ve arpa unundan yapılmış karışım bir çaputa sürülür (Bkz. EK - C Resim 3.11.), fıtık deliğine girecek şekilde bir tıkaç (katran) çaputun ortasına konularak uzunca bir sargı ile hayvanın beline bağlanır (Bkz. EK - C Resim 3.12.). Zamanla fıtık deliğinin kapandığı görülür. Sonradan gelişen fıtıklarda, gelişimini tamamlamış ya da basınçlı sargı ile tedavi olamayan hayvanlarda operasyon kaçınılmaz olup bunun için veteriner hekime başvurulur¹¹⁷.

Göbek Kordonunun Yangısı (Omphalitis)

Halk arasında “*göbek iltihabı*” olarak bilinir. Buzağuların doğuştan göbek kordonlarının kopması, yavru üzerinde kalan göbek parçasının içerisine antiseptik solüsyonlar (halk genelde kolonya kullanır) kullanılmadan bağlanması, ahırın ve buzağuların yattığı altlığın hijyenik olmaması hastalığın başlıca nedenleridir. Göbek kordonunda sucuk kıvamında, sert, sıcak ve ağrılı bir şişlik oluşur¹¹⁸.

¹¹⁴ 5.1.13.3

¹¹⁵ 1.9.1.3, 1.2.0.3, 2.1.1.3, 3.6.2.5, 5.10.0.5

¹¹⁶ 5.10.5.4

¹¹⁷ 2.13.0.3, 2.8.5.4, 2.8.5.5, 3.4.3.4, 3.3.2.5

¹¹⁸ 2.13.0.2, 2.14.0.4, 3.3.0.4, 3.3.0.5, 5.1.16.4, 5.5.0.5, 5.0.2.3

Bölgeye sıcak katran veya pom. ichthyol sürülür. Bir jilet ya da enjektör kanülü ile şiş olan bölge delinir ve irin boşaltılır. Boşalan kısımlara tekrar katran sürülür ve bölge pansumana alınarak sarılır¹¹⁹.

İdrar Tutukluğu (Incontinence)

Halk arasında “*sidikliği durmak*”, “*işeyememe*” gibi adlarla anılan idrarın yapılamaması ve sancı ile karakterize bir hastalıktır. Hayvan belini çukurlaştırır ve gerilme görünümündedir. İdrar damla biçiminde veya az olarak boşalır. Hayvan arka ayaklarını yere vurur ya da sürekli ayaklarını oynatır. Hayvan sahipleri karın çeperinden idrar kesesine yaptıkları masaj sonucu kesenin dolu olduğunu anlarlar ve ahır zemininin kuru olduğunu görünce hemen teşhisi koyarlar¹²⁰.

Koyun ve keçilere mısır püskülü (*L. Stylus maydis*) kaynatılıp suyu içirilir ve hayvanlar idrarını yaparlar¹²¹.

Sığırların prepisyumuna masaj yapılarak idrar boşaltılmaya çalışılır. Hayvanın arkasına biri geçerek testislerinden tutar ve sallayarak arka iki bacağı arasına doğru testisleri çeker. Böylece idrar yollarında oluşan bir tıkanıklığın açılacağına inanılır¹²². “*Ebem böceği (ateş böceği)*” (Bkz. EK - C Resim 3.13.) ezilerek hayvanın idrar yollarını temizlesin, idrarını yapabilsin diye su ile içirilir¹²³ (Kayseri, Yozgat).

Parafimozis (Paraphymosis)

Penisin ereksiyonundan sonra şişerek prepisyuma geri girmemesi durumudur. Daha çok birbirini aşmaya çalışan tosunlarda penislerin yaralanması sonucunda görülür¹²⁴.

Tedavide, penis soğuk suyla masaj yapılarak yıkanır. Vazelin ya da sabunla kayganlaştırılır. Amaç büzüşmesini sağlamaktır. Penis geri itilir, prepisyum ise öne çekilerek ret işlemi gerçekleştirilir¹²⁵.

¹¹⁹ 2.1.0.2, 2.1.0.4

¹²⁰ 1.9.2.3, 1.5.2.5, 1.3.0.4, 1.10.2.5, 3.5.2.3, 3.5.2.4, 3.0.0.5, 4.5.0.4

¹²¹ 4.8.2.5

¹²² 4.8.0.3

¹²³ 2.9.1.2, 2.9.1.4, 2.12.2.4, 2.1.4.2, 5.11.0.5

¹²⁴ 1.5.1.5, 2.6.1.4

¹²⁵ 3.0.0.2, 5.12.0.3

At Frengisi (Durin)

Halk arasında “*sıraca*” olarak tanınır. Atın vücudunun herhangi bir yerinde beliren bir çıban hastalığıdır¹²⁶.

Tedavi olarak, atın yüzündeki bir damar veya vücudunda çıkan çıban bir kükürtle yakılır. At, kafasına kadar toprağa gömülür. Aygırın yumurtaları şişince kastre edilir¹²⁷.

3.1.2. Dâhili Hastalıklar

Sindirim Sistemi Hastalıkları

Ağız ve Yemek Borusu Hastalıkları

Ağız Yangısı (Stomatitis)

Halk arasında atların üst kesici dişlerinin arka tarafındaki damak kısmında bulunan şişliklerin oluşturduğu hastalığa “*damak*” denilir. Hastalık eşek ve koyunlarda da görülür. Hayvanın üst damağında şişlik ve kabarıklık vardır. Dişleriyle yemini almada özellikle arpa yemede zorlanır¹²⁸.

Şiş kısımlar “*eğdi*”, “*adi*” denilen demirden yapılan orak şeklinde bir bıçakla kesilerek kanatılır ve üzerine tuz basılır. Veya çuvaldızla üst damaktan pis kan akıtılır ve kanayan yere tuz basılır¹²⁹. Bu işlemin sonucunda yem yemeyen atların iştahının arttığına inanılır. Kırşehir yöresinde, dilin alt damarına bıçakla kesik atılarak kanatma işlemi yapılır¹³⁰.

Dil Yangısı (Glossitis)

Genelde köyün tecrübeli yaşlı kişilerince tanınan bir dil hastalığıdır. Hastalık bazı yörelerde (Kırıkkale, Yozgat) “*dil pıtırıcı*” olarak bilinir. Sığırlarda dilin üzeri pütür pütür olur (dildeki papillerin şişmesi) ve hayvan yem yiyemez, geniş getiremez¹³¹.

¹²⁶ 1.10.0.2, 2.8.0.3, 3.1.1.5, 3.5.2.5

¹²⁷ 3.3.0.2

¹²⁸ 1.3.1.4, 1.2.1.3, 1.2.1.4, 2.1.4.1, 2.5.0.2, 2.8.1.2, 2.8.1.3, 2.8.1.5, 2.9.2.1, 2.9.2.2, 3.1.1.1, 3.1.1.3, 3.1.1.4, 3.3.2.4

¹²⁹ 1.2.1.5

¹³⁰ 3.2.0.3, 3.2.0.4, 3.3.0.3

¹³¹ 3.4.2.4, 4.5.0.3, 4.0.1.4, 5.1.14.4, 5.9.5.6, 5.1.16.1

Pütürler jilet ya da keskin bir bıçakla kazınır, üzerine tuz basılır. Papiller cımbızla koparılır ve tuz basılır¹³². Hayvanın ağız boşluğu sirkeli su ile dezenfekte edilir¹³³.

Diş Eti Yangısı (Gingivitis)

Diş çürükleri, ağızdaki yabancı cisimlerin yaralama ve batmalarına bağlı olarak şekillenir. Yem yeme güçlüğü ve salya akışı ile hastalık tecrübeli kişilerce saptanır. Daha çok atlarda görülen bir hastalıktır¹³⁴.

Tedavi olarak, diş etleri parmakla ya da küt bir bıçakla kanatılır. Birlikte dövülen tuz ile şap balla karıştırılıp balçık haline getirilerek diş etlerine sürülür. Bu tedavi diş etleri iyileşinceye kadar devam ettirilir¹³⁵. Yine tuz ile sirke karıştırılıp ağız gargara şeklinde yıkanır¹³⁶.

Özafagus Tıkanması (Obstructio Oesophagie)

Sığırlara hasat zamanı iyi parçalanmadan verilen elma, pancar, patates vb. gıdaların yemek borusunu tıkanması halidir. Tecrübeli hayvan sahipleri hayvanın boğazını elle kontrol ettiklerinde rahatlıkla yabancı bir cismin olduğunu anlarlar¹³⁷.

Tedavi olarak hayvan yokuş yukarı koşturulur. Sıvı yağlar (ayçiçeği, zeytinyağı) içirmeye çalışılır. Bir oklava veya uzun bir çubuk ağızdan sokularak tıkanan cismin mideye düşmesi sağlanır¹³⁸.

Ön Mide Hastalıkları

Akut Rumen Asidozu (Acidosis Ingestae Ruminis)

Halk arasında “*arpalama*”, “*denelenmek*”, “*tokmalanmak*”, “*tohmalanmak*” olarak bilinen bir hastalıktır. Hayvanların iplerini kopararak başıboş kalıp ambarlara girmesi sonucu kendiliğinden veya hayvan sahipleri tarafından arpa, buğday, pancar, elma, ekme, patates gibi yemlerin bolca verilmesi neticesinde oluşur¹³⁹.

¹³² 4.6.0.1

¹³³ 5.0.0.6

¹³⁴ 2.9.2.1, 2.9.2.2, 3.3.0.2, 3.4.2.4, 4.5.0.3

¹³⁵ 4.1.1.4

¹³⁶ 1.2.2.1

¹³⁷ 1.8.0.2, 2.7.0.5, 4.5.0.2, 5.0.2.2

¹³⁸ 2.8.5.1

¹³⁹ 1.9.1.5, 1.8.0.1, 1.4.4.5, 1.4.1.2, 2.1.5.1, 2.1.5.2, 2.1.5.3, 3.0.0.4, 5.9.3.1, 5.6.0.3, 5.6.0.4

Sığırlarda, hastalanan hayvanda şiddetli ishal görülür. Hastalık tecrübeli kişiler tarafından gaitanın taneli yemlerle karışık ishal şeklinde gelmesiyle tanınır. Hayvanların karınları şişkin ve gözleri kıpkırmızıdır. Hasta hayvanın kulakları buz gibidir. Hastalığın ileri safhasında hayvan ayağı kalkamaz ve “zehirlenme” olarak tanımlanan asidozisten ölür¹⁴⁰.

Tedavi olarak hayvanın kulağı kesilerek kan alınır. Ağzına gem takılarak koşturulur. Ağızdan sodyum bikarbonat (*karbonat*), ayçiçeği yağı, sabunlu su ya da soda içirilir. Vücudu soğuk suyla yıkanır. Hayvan saman ve yeşil otlarla beslenir, arpa, buğday gibi tane yemler verilmez. Hayvana yaş veya kuru ekmek mayası bir tas su ile karıştırılarak içirilir¹⁴¹. Hasta hayvana acı soğan yedirilir. Anüsünden bir parça sabun sokulur¹⁴².

Atlarda, yorgunken fazla taneli yem yemesi sonucu oluşur. Hastalanan at dizleri üstüne çöker, halkın “*debil dübül*” dediği dengesiz şekilde yürür¹⁴³. Hastalığın bu şekline “*ayağa oturma*” (*laminitis formu*) denir. At bir akarsuya ya da soğuk suya sokulur¹⁴⁴.

Yabancı Cisim Batması (Reticulo Peritonitis Traumatica)

Halk arasında “*demir aleti var*”, “*çivi yutmuş*” gibi isimlerle bilinen bir hastalıktır. Çivi, tel, iğne, mih vb. batıcı ve delici yabancı cisimlerin yutulması sonucu oluşur. Genelde sığırlarda iştahsızlık, ani zayıflama, yediği yemden yararlanamaması, ineklerde süt veriminde düşüşler, hayvanın başını yere doğru askıda tutması, hayvanın inlemesi, adımlarını korkarak atması, sürünün devamlı arkasında kalması başlıca hastalık belirtileri olarak düşünülür. Şüpheli hayvanlar hemen elden çıkarılır ya da veteriner hekime başvurularak mıknatıs atılması istenilir¹⁴⁵.

Rumen Timpanisi

Bahar mevsimi taze yonca, fiğ gibi otların; kışın ise kırağılı, donmuş, küf tutmuş yemlerin yenilmesi sonucunda oluşur. Hayvanın rumeni davul gibi olur.

¹⁴⁰ 2.14.0.3, 2.14.0.5, 3.0.0.3, 3.0.0.6

¹⁴¹ 4.1.1.1

¹⁴² 4.8.0.2

¹⁴³ 5.9.5.6

¹⁴⁴ 5.9.0.3

¹⁴⁵ 1.4.1.3, 1.0.0.20, 2.2.1.2, 2.2.1.3, 5.9.4.1

Hayvan geviş getiremez. Karnı şiştiğinden zor soluk alıp verir. Zamanında müdahale edilmezse hayvanın çatlayıp öleceği korkusu vardır¹⁴⁶.

Tedavi olarak zeytinyağı ve ayçiçeği yağı gibi bitkisel yağlar içirilir. Hayvanın kuyruk ve kulağından kan alınır. Maden suyu, yemek sodası¹⁴⁷ veya ekşimiş pekmez içirilir¹⁴⁸. Hayvan yokuş yukarı koşturulur. Ağzına söğüt dalından (Bkz. EK - C Resim 3.14.), ot burulmasından ya da bir tahtadan yapılmış gem (Bkz. EK - C Resim 3.15.) takılarak geviş getirmesi ve içerdeki gazın ağızdan gelmesi sağlanır. Gem hayvanın dilini oynatmasına izin verecek kadar gevşek olmalı ve ağız kenarını yaralamayacak kadar düzgün yerleştirilmelidir¹⁴⁹.

Şiş olan bölge soğuk suyla yıkanır ve eller yumruk haline getirilerek mideye basınçlar yapılır. Amaç midedeki gazı hareket ettirerek dışarı çıkmasını sağlamaktır¹⁵⁰. Bazı hayvan sahipleri bir bardak mazot içirirler. Bulaşık deterjanı köpürtülmeden bir litre suyla karıştırılarak içirilir¹⁵¹. At pisliği ezilir, yıkanarak tülbentten süzülür ve suyu hasta ineğe içirilir¹⁵². Ağızdan bal, soda veya turşu suyu içirilir¹⁵³.

İleri olgularda sığırların sol açıklık çukurluğu bir çakı ya da iğne kanülü ile delinir ve gaz alınır. Oluşan yaraya katran ya da çam reçinesi sürülür. Hayvanın gazı boşaldıktan sonra yaş ekmek mayası (*L. Saccharomyces cerevisiae*) bir litre suyla karıştırılarak kola şişesiyle içirilir. “Karnı şişeni delerler, öleni de keserler” deyişi yöre halkının hastalığı oldukça iyi tanımladığını göstermektedir¹⁵⁴.

Koyunlarda oluşan timpani vakalarında, hayvanlar koşturularak iyileşme sağlanır. Koyun ve keçilerin vücutları bol su ile yıkanır. Papatya çiçeği (*L. Flores chamomillae*) (Bkz. EK - C Resim 3.16.) kaynatılarak suyu koyunlara içirilir¹⁵⁵ (Kayseri, Kırşehir, Yozgat).

¹⁴⁶ 2.8.5.2, 2.9.0.1, 2.10.0.5, 2.8.3.3, 2.8.3.4, 2.2.1.4, 3.3.2.2, 3.6.0.1, 4.4.0.1, 5.1.6.5, 5.1.3.2, 5.1.3.3

¹⁴⁷ 5.1.0.3

¹⁴⁸ 5.9.0.4

¹⁴⁹ 1.2.3.4

¹⁵⁰ 1.8.1.4, 1.7.1.4, 2.7.1.4, 2.7.1.5

¹⁵¹ 5.10.1.5

¹⁵² 5.1.14.4

¹⁵³ 1.4.0.2

¹⁵⁴ 5.9.0.1

¹⁵⁵ 2.7.0.3, 3.6.0.2, 3.6.0.3, 3.6.0.5, 5.1.6.4, 5.8.0.1, 5.8.0.2, 5.11.0.2

Omasum Konstipasyonu

Midedeki tıkanıklık sonucunda hayvanın dışkısını yapamadığı hastalık durumuna genel olarak “*kırkbayır tıkanması*” adı verilir. Ölen hayvanların kasaplar tarafından ya da kesimhanede kesilmesi sonucunda omasumunun lastik top kıvamına geldiğini, içeriğinin çok sertleştiğini gören veya duyan hayvan sahipleri her mide ve bağırsak tıkanmasının kırkbayır tıkanması olduğunu zannederler. Hayvanın iştahı yoktur ve defekasyon yapamaz. Başlangıçta gelen dışkı az ve çamur kıvamındadır¹⁵⁶.

Mide ve bağırsakları çalıştırsın diye ayçiçeği yağı veya zeytinyağı gibi bitkisel yağlar içirilir. Yemek sodası ve soda da mide hareketlerini arttırsın, şişkinliği alsın diye içirilir. Kurumuş içeriği fermente edip yerinden kımıldatmak amacıyla ekme mayası gibi fermentatif maddeler ılık suda eritilip içirilir¹⁵⁷.

Bağırsak Hastalıkları

Enterotoksemi (Clostridiosis)

“*Anız*” (Kırşehir, Çankırı, Yozgat), “*çelerme*” (Kayseri), “*koğuşlama*” (Yozgat), “*ot tutma*” (Kırıkkale), “*kan tutma*” gibi çeşitli isimlerle bilinen bir hastalıktır. Hastalık hasattan sonra anız yiyen koyunlarda görülür. Koyun yediğini midesinde çeviremez, bu sebeple “*çelerme*” denilmiştir¹⁵⁸. Hastalığın zehirli otları yiyen koyunlarda şekillendiğine inanılır. Hayvanlar önce ishal olur, sonra karınları şişer ve çırpınarak ölürlür. Ölen koyunların bağırsakları şiş ve içleri kanlı görünümündedir¹⁵⁹.

Hasta koyunların kulakları kesilerek kan alınır. Burnuna bir çivi sokulur ve kesik yerinden kan akıtılır. Böylece hastalığa sebep olan pis, zehirli kanın dışarı akıtıldığına inanılır¹⁶⁰. Ağızlarından ayran, sarımsaklı yoğurt veya toprak (kırlangıç

¹⁵⁶ 1.4.0.3

¹⁵⁷ 1.9.2.2, 2.9.0.3, 2.7.0.4, 2.14.0.2, 3.6.2.3, 5.1.16.2, 5.0.1.4

¹⁵⁸ 1.10.0.3, 1.5.2.3, 1.5.2.4, 1.9.2.1, 2.13.0.1, 2.11.1.4, 2.1.2.3, 2.1.2.4, 2.6.1.1, 2.9.1.1, 3.4.2.1, 3.4.2.2, 3.4.2.3, 3.6.3.3, 3.6.3.5, 4.4.0.2, 5.0.1.3, 5.0.1.5, 5.4.0.4

¹⁵⁹ 2.3.0.4

¹⁶⁰ 5.0.2.1

yuvası, kösnü toprağı; Bkz. EK - C Resim 3.17.) içirilir¹⁶¹. Bazı yörelerde ot tutan hayvana sirke veya sıvı yağ içirilir¹⁶².

İshal (Diarrhea)

Halk arasında “amel”, “cırcır”, “ötürük”, “virik” olarak adlandırılan ishal, barsak üşütmesi olarak bilinir. Halk arasında kolostrum sütünü içen buzağuların ishal olacağı kanaati yaygındır. Bu sebeple kolostrum buzağulara pek içirilmez. Kolostrumun kaynatılıp içine şeker katılarak elde edilen “ağız” adlı tatlı evlerde sevilerek yenmektedir. Anasının tüm memelerini emerek sütü çok içen buzağular, süt ishali denilen beyaz krema görünümündeki bir ishale yakalanırlar. Bu hayvan sahipleri tarafından önemsenmez ve kendi yöntemleriyle tedavi edilir. İshalin, yeşil, boz renkte, kokulu ve su gibi olduğu durumlar tehlikeli olarak kabul edilir. Bu durumda buzağı emmez, yerde yatar haldedir, gözleri çekilmiş ve göz çukurluğuna düşmüş görünümündedir. Tedavi olarak kullanılan halk ilaçları ya da veteriner hekimlerden aldıkları toz, hap gibi ilaçlar fayda etmezse serum takılması için veteriner hekim çağrılır¹⁶³.

Bir yemek kaşığı şeker ile bir çay kaşığı tuz bir bardak suda karıştırılarak ishal olan buzağıya içirilir. Buzağıya içirilen süt azaltılır¹⁶⁴. İshali durdurmak için nar ekşisi içirilir¹⁶⁵.

Peynir mayasından bir kaşık suyla karıştırılarak içirilir. Türk kahvesi, demli çay, yumurta sarısı veya soda içirilir¹⁶⁶. Mısır püskülü¹⁶⁷, meşe kabuğu¹⁶⁸, ayva kabuğu (*L. Cortex cydoniae*) veya kuru söğüt yaprağı¹⁶⁹ kaynatılarak suyu ishali buzağulara içirilir. Meşrubat olarak kullanılan kolanın içine iki tane aspirin atılarak

¹⁶¹ 5.9.0.1

¹⁶² 1.0.0.14

¹⁶³ 1.8.0.1, 1.2.2.1, 1.9.1.4, 1.1.0.2, 1.1.0.4, 1.2.0.5, 1.3.0.5, 1.2.3.3, 1.2.3.5, 1.4.0.5, 1.0.0.15, 2.13.0.1, 2.1.2.1, 2.1.2.2, 2.11.1.4, 2.8.4.2, 2.5.0.3, 2.7.0.1, 2.10.0.2, 2.10.0.3, 2.11.1.3, 2.13.0.2, 2.14.0.4, 2.1.5.4, 2.1.5.5, 2.4.0.2, 2.8.4.1, 3.2.0.3, 3.3.2.3, 3.2.0.4, 3.3.0.3, 3.3.0.5, 3.4.4.2, 3.4.4.3, 3.6.1.5, 5.6.0.1, 5.4.0.1, 3.6.1.1, 3.6.1.3, 3.6.1.4, 4.0.1.1, 5.10.4.2, 5.10.4.4, 5.10.4.5, 5.4.0.4, 5.1.16.4, 5.5.0.5, 5.9.0.1, 5.0.1.5

¹⁶⁴ 2.10.3.4

¹⁶⁵ 4.0.0.8

¹⁶⁶ 5.1.14.2

¹⁶⁷ 4.0.0.12

¹⁶⁸ 5.9.6.2

¹⁶⁹ 5.1.11.1

buzağıya içirilir¹⁷⁰. Gazoz, yumurta ve soda bir kâsede karıştırılarak buzağıya içirilir¹⁷¹.

Bölgede yaygın olarak ishale yakalanan hayvanlara “*okzan, nilzan*” gibi antiparaziter ilaçlar verilerek ishalin kesileceğine inanılır¹⁷². Aksine bu uygulamayla çoğu ishal vakasının şiddetlendiği görülmektedir.

Kabızlık (Constipation)

Hayvan sahipleri hayvanların ıkınmaları, gaitalarının kıvamları ve ahır zemininde bulunmayan gaitadan kabızlık teşhisi koyarlar. Hayvan dışkısını yapamaz. Anüs derisine elle masajlar yapılarak, gaitanın boşalması sağlanır. Buradaki amaç anüs sfinkterini uyararak kasılma sonucu gaitanın çıkarılmasıdır¹⁷³.

Ağızdan bir-iki litre ayçiçeği yağı içirilir. Sabunlu su içirenler de vardır¹⁷⁴. Kayganlaştırılmış elle anüsten girilir ve içerdeki gaita dışarı çıkarılır. Anüse ayçiçeği yağı, zeytinyağı veya sabunlu su ile lavman yapılır¹⁷⁵. Buzağılarda kabızlık genellikle bağırsak içeriğinin (*mekonyum*) atılamaması sonucu oluşur. Hayvan sahipleri bu durumu “*süt midede peynirleşti*” olarak ifade ederler. Bir bardak ayçiçeği yağı buzağıya içirilir. Sinameki yaprağı (*L. Folium sennae*) suda kaynatılarak ılık hale getiriler ve kabız olan ineğe içirilir¹⁷⁶.

Sancıyla Seyreden Hastalıklar

Ani ve şiddetli sancıların nedeni hayvanlara terliyen soğuk su içirilmesi, kırağılı, küflenmiş ya da kedi, fare pisliği bulaşmış yemlerin yedirilmesidir. Sancılı, ağrı çeken hayvanların yüzü diken diken olur. Tüpleri soluk olur ve merada yayılmazlar¹⁷⁷. Atlar ayaklarıyla karınlarına ve yere vururlar. Ağızlarından dillerini ısırması sebebiyle kan gelir. Genelde tüm hayvan sahiplerince kolayca teşhis edilir¹⁷⁸.

¹⁷⁰ 4.8.2.1

¹⁷¹ 4.0.2.1

¹⁷² 2.7.1.5, 1.8.1.4, 1.7.1.4, 1.9.1.5, 2.1.5.1, 2.1.5.2, 2.1.5.3

¹⁷³ 1.10.3.1, 1.10.3.2, 1.10.3.3, 1.2.0.1, 1.2.0.2, 1.4.4.2, 1.4.4.3, 1.4.4.4, 1.4.3.2, 1.4.3.4, 1.4.3.5, 2.7.1.1, 2.7.1.2, 2.7.1.3

¹⁷⁴ 2.10.2.1, 3.6.0.4

¹⁷⁵ 4.6.1.5

¹⁷⁶ 5.10.5.5

¹⁷⁷ 5.1.0.2

¹⁷⁸ 1.2.1.2, 1.5.0.5, 1.7.1.2, 1.7.1.5, 2.8.0.1, 2.8.0.2, 3.6.3.1, 3.6.3.2, 4.0.0.8, 5.10.2.1, 5.10.2.4, 5.1.11.1

Sığırların sık yatıp, kalkarak genişmesine “*serken*” adı verilmektedir. Tedavi olarak “*Üç Kulfü, bir Elham duaları*” okunur ve kafadaki şapka çıkarılarak hayvanın karın altından üç defa geçirilir¹⁷⁹.

Sığırlarda arka ayaklarını yere çarpma, kuyruğunu sağa-sola sallama, sık sık yatıp kalkma ve inleme hali mevcuttur. Hayvan buzağılayacakmış gibi olur. Tedavide ayçiçeği yağı, sabunlu su gibi laksatif etkili sıvılar içirilir. Hayvanın anüsüne elle girilerek rektumun üst mukoza kısmı tırnakla kazınarak kanatılır. Buna “*kaşıma*” (Bkz. EK - C Resim 3.18.) denilir. Böylece hayvanın sancısının gideceğine inanılır¹⁸⁰ (Yozgat). Hayvanın anüsüne pis ot ağacından (Bkz. EK - C Resim 3.19.) koparılan iki ucu delikli kamışın ucuna tutturulmuş bir sigara sokulur ve sigara kibritle yakılır. Anüs sfinkterinin kasılmasıyla sigaranın dumanı içeri çekilir. Sancının geçmesine kadar sigara yakılır (Bkz. EK - C Resim 3.20.). Bazen iki paket sigara bitirilir¹⁸¹. Burada sigaranın dumanının sedatif bir etki verdiğine ve dolayısıyla bağırsaklardaki sancıyı giderdiğine inanılır. Sancısı olan ineğe turşu suyu içirilir, kulağından kan alınır¹⁸².

Papatya çiçeği kaynatılır ve soğumaya bırakılır. Hayvana sancının şiddetine göre bir-iki litre kadar içirilir¹⁸³. Bu uygulama koyunlarda çok görülür.

Sancılanan at, mezarlık etrafında dolaştırılır. Baş ve boynu dışarıda kalacak şekilde kuru gübreye gömülür. Yine kulağı kesilerek kan akıtılır. Atta sancı olduğunda koşturularak terletilir. Beline çul kuşatılarak sıcak tutulur¹⁸⁴. Soğanın içi oyularak içine kırmızıbiber (*L. Capsicum annuum*) ve tuz konularak atın anüsünden sokulur¹⁸⁵. Ata insan idrarı içirilir¹⁸⁶. Eşek sancılandığında “*saraya tutuldu*” denilir ve makattan soğan sokulur¹⁸⁷.

Bölgede yıllardır uygulanan sancı çubukları, ağaç kültürünün bir örneği olarak değerlendirilmektedir. Eğer bir dini bayramın ilk günü cuma gününe rast gelirse, camide iki hutbe okutulmuş olunur. Bu rastlantı kutsal sayılır ve sancı ağacından

¹⁷⁹ 5.1.15.2

¹⁸⁰ 5.10.2.5, 5.5.0.1, 5.5.0.2, 5.5.0.3, 5.1.1.3

¹⁸¹ 5.1.13.2

¹⁸² 1.0.0.17, 1.7.1.1

¹⁸³ 5.1.6.2

¹⁸⁴ 5.9.5.6

¹⁸⁵ 4.8.0.4, 4.8.0.5

¹⁸⁶ 2.0.0.7

¹⁸⁷ 4.6.1.2

(*erik, iğde, kuşburnu*) koparılan bir çubuğa camide hutbeyle beraber dua okunur. İnsan ve hayvanların sancılı hallerinde kullanılmak üzere evin duvarına asılır. At, sığır hatta koyunlar hastalandığında bu çubuk ile hayvanın karın altına vurularak sancısının geçtiğine inanılır¹⁸⁸.

Zehirlenme (Toxication)

Genellikle hayvanların çayırda ya da yaylada otladıkları dönemde aniden rahatsızlanıp, bazen ani ölümlerle sonuçlanan hallerde gözlenen hastalık halidir. Halk arasında “*ağulanma*” ve “*zehirlenme*” olarak bilinir¹⁸⁹.

Hayvanlardaki çeşitli nedenlerle oluşan zehirlenmelerde toprak, sarımsaklı yoğurt, kırlangıç yuvası toprağı veya ayran ağız yoluyla içirilir. Toprak elenerek tozu suyla içirilir. Hayvanın kulağından kan alınır. Eğer geçmezse zehirlenme olduğu anlaşılır¹⁹⁰. Hayvanın vücudu sabunlu veya deterjanlı su ile yıkanır¹⁹¹. Zehirlenen danaya şekerli su, kara pekmez ve yoğurt gibi sıvılar içirilir¹⁹².

Yılan ve arı sokmalarında koyun tezeğı sirke ile ezilip sokulan yere sürülür¹⁹³ (Kayseri). Arı sokmalarında yine yoğurt sürülür, hayvan soğuk suyla yıkanır. Ağızdan ayran içirilir. Çamur ve sirke sürülür. Bol tuzlu su hayvanın boğazından akıtılır. Arının soktuğı yere ebegümece yakı edilir¹⁹⁴. Sokulan bölge demir parçasıyla ovulur¹⁹⁵.

Çam reçinesi, tereyağı ve bal karışımı arı sokması ya da nedeni bilinmeyen alerjik hastalıklarda bölgeye sürülür¹⁹⁶. Diğer bir uygulamada da arının soktuğı yerdeki iğne çıkarılır ve bu bölgeye çamur sürülür¹⁹⁷.

¹⁸⁸ 2.8.0.4, 2.10.1.1, 2.10.1.2, 2.1.3.3

¹⁸⁹ 1.5.0.4, 1.5.1.3, 1.8.1.4, 1.7.1.4, 2.7.1.4, 2.7.1.5, 2.5.0.1, 2.7.0.2, 2.8.1.1, 3.5.0.2, 3.5.0.3, 3.5.0.5, 4.6.1.2, 5.12.0.2, 5.1.1.4, 5.11.0.1, 5.11.0.4, 5.10.3.4, 5.10.3.5, 5.9.5.6

¹⁹⁰ 5.1.8.1

¹⁹¹ 4.8.0.1

¹⁹² 1.0.0.6

¹⁹³ 2.12.2.1, 2.12.2.3, 2.11.1.2

¹⁹⁴ 5.9.5.1

¹⁹⁵ 1.5.1.4

¹⁹⁶ 1.9.0.4

¹⁹⁷ 2.0.1.1

Vitamin, Mineral ve İz Element Eksikliği Hastalıkları

Kanibalizm (Cannibalism)

Tavukların gagalarıyla birbirlerinin tüylerini gagalaması ve yemesi neticesinde yaralanmalarına sebep olan bir hastalıktır. Halkın kesin bir tanımlama yapamadığı dikkat çekmektedir¹⁹⁸.

Tedavide, tavukların gagaları kesilir. Tavuklar bir gün önce susuz bırakılır. Ertesi gün ikinci vakti suya tuz karıştırılarak içtirilir. Kümesin tavanından tabanına gelecek şekilde, tavukların üstüne yonca asılarak, tavukların zıplayarak yoncaya ulaşması ve oyalanması sağlanarak sorun çözülür¹⁹⁹.

Beyaz Kas Hastalığı (White Muscle Disease)

Halk arasında “şebek” olarak bilinen, yeni doğan kuzu ve buzağuların ayağa kalkamaması ile karakterize bir hastalıktır. Anamnezde, yavru ayağa kalkamaz ama kalkmak için çabalar. Kalkanlarda ise sallantılı yürüyüş vardır. Buzağının bu çabası sonucu “şebek” denildiği düşünülebilir. Emme refleksi gelişmediğinden yavru anasından süt ememez. Gününden erken doğan ya da ağız sütü verilmeyen yavrularda görüldüğüne inanılır²⁰⁰.

Tedavi olarak, yavrunun annesinden daha fazla süt emmesi sağlanır. Yavruya yumurta sarısı içirilir²⁰¹. Son yıllarda veteriner hekimlerin teşvikiyle şebek iğnesi denilen selenyum-E Vitamini içeren preparatların kullanılması yaygınlaşmıştır.

Solunum Sistemi Hastalıkları

Keçi Ciğer Ağrısı (Pleuropneumonia Contagiosa Caprae)

Halk arasında “ciğer ağrısı”, “keçikıran” isimleriyle bilinir. Koyun ve keçilerin akciğerlerindeki oluşmuş yaralar olarak algılanır. Öksürük, burun akıntısı, diş gıcirtısı, irinli burun akıntısı ve iştahsızlıkla karakterizedir. Cereyanda, soğukta kalmış ve üşütmüş hayvanlarda görülür. Kesilen veya ölen hayvanların

¹⁹⁸ 1.5.2.2, 1.8.1.1, 2.8.5.3

¹⁹⁹ 2.0.0.7

²⁰⁰ 2.10.0.4, 4.8.0.4

²⁰¹ 4.8.0.5, 5.9.6.2

akciğerlerinde mermer görünümünde benekli yaralar vardır. Koyun kucağa alınır, eğer kucakta başını düşürürse “akciğerleri yaradır” denilir²⁰².

Hasta hayvanlar çökelek suyu ile yıkanır. Aynı zamanda çökelek suyu ağızdan içirilir. Hayvan sahipleri tarafından “ciğer ağrısı ilacı” denilen tetrasiklin grubu antibiyotikler tedavide yaygın olarak kullanılmaktadır²⁰³.

Sürüde hastalıktan ölen bir hayvanın göğsü yarılarak akciğeri çıkarılır. Ödemli ve eksudatlı akciğer lobları elle sıkılarak bir leğene boşaltılır. Leğene bir miktar temiz su ve sarımsaklı tuz dökülerek içine bir ip atılır. İp ıslandıktan sonra bir çuvaldızla keçilerin kulak derilerine geçirilir. İpler keçilerin kulaklarında kesilerek kısa parçalar halinde kalır. Böylece bir çeşit aşılama yapılarak bağışıklık sağlanmaktadır²⁰⁴.

Karlangıç

At ve eşeklerde görülür. Anamnezde, hayvanın dilinin altı kan toplamış, kafası, göz ve anüsü şişmiştir. Hayvan defekasyon yapamaz durumdadır. Gözlerinden yaş, ağız ve burnundan salya akmaktadır²⁰⁵.

Dilin altına kesikler atılarak, kan akıtılır²⁰⁶ ya da alt azı dişlerinin arkasındaki damak mukozası bıçakla kanatılır²⁰⁷.

Ruam (Malleus)

Atlarda görülen ruam ve su sakağısı çoğu zaman karıştırılır. Ruamda gözlerde çapaklanma olur. Hayvanın boğazının altında şişlikler oluşur, burnundan akıntılar gelir. Gözler soğuk suyla yıkanır. At başka bir yere alınarak sürüden ayrılır. Bilinen bir tedavisi yoktur²⁰⁸.

Su Sakağısı (Gourme, Adenitis Equorum)

Halk arasında “sakağı” olarak bilinen bir at hastalığı olup, “güneş hastalığı” da denilmektedir. Bu ismin verilmesi güneşin altında iken atın burnundan halkın

²⁰² 5.1.6.2

²⁰³ 2.8.5.1, 2.8.3.1, 2.8.3.5, 3.4.3.3, 3.4.3.5, 5.10.5.1, 5.10.5.3

²⁰⁴ 1.9.1.1, 5.9.0.1

²⁰⁵ 1.4.2.2, 1.4.2.3, 1.4.2.5, 5.10.0.3, 5.10.0.4

²⁰⁶ 5.1.17.1

²⁰⁷ 2.3.0.2

²⁰⁸ 1.9.0.4, 2.14.0.3, 2.11.1.3, 3.4.4.2, 3.4.4.3, 3.0.0.6, 5.1.13.2

“*sümük*” dediği mukus gelmesindedir. At harıl harıl öter. Burnundan irinli bir akıntı gelir²⁰⁹.

Tedavide, buğday ya da haşlanmış arpa buharıyla inhalasyon yaptırılır. İnhalasyon sonucunda hayvanın boğazı yumuşar ve burnundan büyük cerahatler gelir. Bu uygulama her gün sabah-akşam olmak üzere bir hafta tekrar edilir. Atın kulaklarına nohut büyüklüğünde katı tereyağı atılır. Sabaha kadar içerde kalan bu tereyağı eriyerek burundan cerahati söker²¹⁰. Tereyağının kulaktan üst solunum yollarına giderek içerdeki cerahati, irini akıtacağına inanılır. Ağıllarda bulunan koyun gaitaları ateşte ısıtılır ve atın altına konarak hayvanın sıcak tutulması sağlanır. Buharıyla da burnundan cerahatlerin döküleceğine inanılır²¹¹.

Kırmızıbiber ve tuz, ağız yoluyla içirilmek veya burundan üflenmek suretiyle tedavide kullanılmaktadır²¹². Odunun közü suyun içine atılır ve buharı ile hayvanın burnundan inhalasyon yaptırılır²¹³.

Burun Yangısı (Rhinitis)

Halk arasında “*sanrağa*” olarak adlandırılmaktadır. Koyunların üşütmesi neticesinde burunlarından akıntı gelmesiyle tanınmaktadır. Ağıllardaki toz, toprak ve zemindeki kermelerin neden olduğuna inanılır. Koyunların burnu tıkanır, ağızlarını açarlar ve hızlı solunum yaparlar²¹⁴.

Tedavi olarak, koyunun burnundan insan idrarı dökülerek aksırması sağlanır. Koyunun boynuna kendir ipi bağlanır²¹⁵. Koyunun burnunu yakması ve mikropları öldürmesi amacıyla kırmızıbiber koklatılır²¹⁶.

Amfizem (Emphysema)

Halk arasında “*soluğan*”, “*ince soluğan*” olarak²¹⁷ adlandırılır. Atlarda güç nefes alma, hırıltılı solunum ve aşırı yorgunlukla karakterize bir hastalıktır. Yaşlı

²⁰⁹ 1.4.1.5, 1.8.1.2, 1.8.1.5, 2.2.1.1, 2.14.0.3, 2.2.1.5, 3.4.3.1, 5.5.0.1, 5.5.0.2, 5.5.0.3, 5.1.1.3, 5.10.0.3, 5.1.13.2, 5.10.3.4, 5.10.3.5

²¹⁰ 5.9.5.6

²¹¹ 1.4.6.1, 1.4.6.3, 1.4.1.4, 3.6.4.1

²¹² 1.6.0.1, 1.6.0.2

²¹³ 3.6.4.1

²¹⁴ 1.10.2.2, 1.8.3.1, 1.8.3.4, 1.8.3.5, 1.4.0.1, 1.4.0.4, 2.7.0.3, 2.7.0.3, 3.6.1.2, 3.6.1.3, 3.6.1.5, 3.6.1.2, 3.6.1.3, 3.6.1.5, 5.10.2.5, 5.5.0.1, 5.5.0.2, 5.5.0.3, 5.1.1.3

²¹⁵ 4.0.0.11, 5.9.2.2

²¹⁶ 5.9.2.4

²¹⁷ 1.6.0.1, 1.6.0.2, 1.4.6.2, 4.8.0.4, 4.8.0.5, 5.1.6.4, 5.8.0.1, 5.8.0.2, 5.11.0.2

atlarda daha çok görülür. Hayvanda derin solunum, inlemeli öksürük ve burundan iki taraflı mukus akıntısı vardır. At karnını döver, hırıltılı soluk alıp verir²¹⁸.

Kaynatılmış buğday ya da arpa bir bez torbaya konarak atın kafasına bağlanmak suretiyle buharının solunması sağlanır²¹⁹. Etkili bir tedavisi yoktur.

Pnömoni (Pneumonia)

Öksürük alt solunum yollarındaki hastalıkların (*Laryngitis, Bronchitis, Pneumonia, Pleuritis*) bir belirtisi olup, halk arasında hastalık olarak kabul görmektedir. Genel olarak bu tür belirtilere “üşütme”, “yelpik” olarak da kullanılan “yel değmesi” ve “öksürük” gibi isimler verilmektedir. Soğuk algınlığı almış hayvana ise “algın” denilir²²⁰. Hayvan yetiştiricileri hastalığın kapalı, sık ve havasız ahırlarda idrar buharlarının solunması, terliken soğuk su verilmesi, ahırda cereyana maruz kalınması, nakil sırasında hayvanların terlerinin soğuması ve tozlu samanların verilmesi sonucu oluştuğunu belirtmektedir. Hayvanda kesik ve kuru bir öksürük, burundan irinli akıntı, iştahsızlık ve düşkünlük görülür. Hayvan “karnını döver (sık soluk alıp-verme), vücudu ateş gibi yanar. Hayvanın tüyleri diken diken olur. Özellikle ilkbahar aylarında havaların değişmesiyle kalabalık ahırlarda havasız kalan ya da cereyanda kalan genç hayvanlarda görülen bulaşıcı karakterde bir hastalık (*Danaların Enzootik Pnömonisi*) salgını görülür. Ahırdaki tüm hayvanların aniden öksürmesi, iştahsızlık ve burunlarından akıntı gelmesiyle tüm hayvan sahiplerince kolayca teşhis edilir²²¹.

Hasta hayvanlar havadar, temiz ve tozsuz bir yere bağlanır. Hayvana ahırda bulunan bidonlarla ılıklaştırılmış sular içirilir. Kepek suyla ısıtılır ve buharıyla hayvana inhalasyon yapılır. Kara pekmez ve şeker karıştırılarak hasta hayvana içirilir²²². Ciğer ağrısı (tetrasiklin grubu) denilen antibiyotik enjekte edilir. Turşu suyu içirilir (Bkz. EK - C Resim 3.21.). Ahıra soba yakılarak hayvanın terlemesi sağlanır. Kırmızıbiber pekmeze karıştırılarak içirilir²²³.

²¹⁸ 4.0.3.5, 5.9.5.6

²¹⁹ 5.9.6.1

²²⁰ 5.1.1.2

²²¹ 1.4.6.3, 1.4.1.4, 1.10.0.2, 2.7.0.3, 2.8.5.1, 2.8.3.1, 2.8.0.3, 2.8.3.5, 3.6.1.2, 3.6.1.3, 3.6.1.5, 3.6.4.1, 3.1.1.5, 3.5.2.5, 4.0.3.5, 5.5.0.3, 5.1.1.3, 5.9.5.6

²²² 1.8.2.5

²²³ 5.1.8.2

Karamuk çalısının (*L. Berberis crataegina*) (Bkz. EK - C Resim 3.22.) kökü topraktan çıkarılarak yıkanır, dilimlenir ve kaynatılarak suyu öksüren hayvana içirilir. Karamuk'un eş anlamlısı olarak Kayseri'de “*ekşimen*”, Kırşehir'de “*diken üzümü*” isimleri kullanılır. Gelincik (*L. Papaver rhoeas*) çiçekleri kaynatılarak suyu öksürük kesici olarak içirilir²²⁴.

Çam ağaçlarının dalları üzerinden “*gökçe*” adı verilen ökse otu (*L. Viscum album*) (Bkz. EK - C Resim 3.23.) toplanır ve üşüten, öksüren hayvanlara bolca yedirilir. Gökçe bitkisi aynı zamanda sağlıklı hayvanlarda gelişimi hızlandırdığı için yedirilir. Karamaz, karamuk kökü ve kurt kulağı bitkileri üç gün üst üste kaynatılır. Öksüren hayvanlara aç karnına birer bardak içirilir²²⁵.

Atlarda öksürükle seyreden hastalıklarda, samanın içine serpilmiş naftalin, bir çulla atın kafasına bağlanarak soluması sağlanır²²⁶.

Diğer Dâhili Hastalıklar

Nazar Değmesi

Genel olarak hayvanların aniden hastalanmasının veya tanısı konulamayan bir hastalığa yakalanmasının nazar değmesi neticesinde oluştuğuna inanılır. Halk dilinde nazardan gelebilecek kötü sonuçları özetleyen “*Nazar deveyi kazana, insanı mezara kor*” deyişi yaygındır. Mavi boncuk olmak üzere birçok nesne hayvanların boynuna asılmak suretiyle nazarlık olarak kullanılmaktadır. Hastalık nedeni “*göz değdi*”, “*kem göze geldi*”, “*nazara gelme*”, “*pis nefisi değdi*”, “*maşallah demedi*” gibi sebeplere dayandırılır²²⁷.

Kurşun dökme ile nazar tedavisi, tavada eritilen bir miktar kurşunun hayvanın üzerinde bir kapta bulunan suyun içine dökülmesiyle gerçekleşir²²⁸.

Üzerlik halk tarafından nazar otu olarak bilinen bir bitkidir. Yozgat'ın Akdağmadeni ilçesinin Muşalikalesi Köyünde üzerliğin şehit kanı dökülen topraklarda yetiştiğine inanılır ki köyün tarihi bir kaleye sahip olması ve yörede

²²⁴ 2.8.2.2

²²⁵ 5.1.14.4

²²⁶ 5.10.1.5

²²⁷ 1.4.0.1, 1.4.0.4, 1.8.3.5, 2.7.0.3, 2.12.0.1, 2.10.1.3, 2.10.1.5, 2.5.0.4, 3.4.4.4, 3.4.4.5, 3.6.0.2, 3.6.0.3, 3.6.0.5, 5.10.2.5, 5.5.0.1, 5.5.0.2, 5.5.0.3, 5.1.1.3, 5.1.1.2, 5.3.1.1

²²⁸ 1.2.0.4

yalnızca bu köyde bitkinin yetişmesi bu kanyı köylüler arasında güçlendirmiştir²²⁹. Üzerlik tohumlarının ateşte yakılarak hayvanın başından dolandırılmak suretiyle tütsüsü yapılır.

Kekik tütsüsü nazar değen hayvanlara yapılır²³⁰. Çörekotu, sarımsak kabuğu, un ve tuz tavada kavrulup hayvanın üzerine tütsüsü yapılır²³¹.

Nazara karşı alınan tedbirlerden bir tanesi de muska yazıp ahıra ya da hayvanın boynuna asmaktır²³². Koyunların boynuna nazar değmesin diye yedi kat bezle sarılan şap asılır²³³.

Nazardan hastalandığına inanılan bir hayvana, hayvan sahibi tarafından okutularak yedi kişiye dağıtılan tuz yalıtılır²³⁴. Tuz ateşe atılır, tavada üç kez çevrilir ve hayvanın başının üstünden döndürülür. Nazardan hastalandığına inanılan hayvana nefesi kuvvetli bir hoca tarafından okutulan tuz yalıtılır. Ateş közü tavaya konur, üzerine kedi tüyü ve tuz atılıp yakılır. Dumani hayvanın altından geçirilerek nazardan korunmuş olunur²³⁵. Nazar değen ya da nazar değmesin diye hasta hayvanın tırnağına idrar yapılır²³⁶. Bir yumurtaya ayetler yazılır ve ineğin alnında kırılır. İneklerin ve koyunların boyunlarına nazar değmesin diye zil takılır. Buradaki amaç, kem gözlü kişilerin dikkatlerini zile vererek hayvanlara nazar değdirmesinin önüne geçmektir²³⁷.

Hayvan dağda kaybolduğu zaman, kurt saldırısına uğramasın diye bir hocaya bıçak götürülür. Hoca bir dua okur ve bıçağı kapatır. Hoca bıçağın ağzını açana kadar hiçbir kurt kaybolan hayvana saldırıp yaralayamaz. Bu dini ritüele “*kurtağzı bağlama*” denilir²³⁸ (Kayseri, Yozgat, Kırıkkale). Ahırdaki hayvanlara göz değmesin diye ahırın önü eşilerek yeni doğan köpek eniği gömülür²³⁹.

²²⁹ 5.1.10.1, 5.1.10.5

²³⁰ 4.0.0.5

²³¹ 1.8.2.2

²³² 4.0.3.2

²³³ 5.9.5.3

²³⁴ 3.6.1.2

²³⁵ 2.1.3.5

²³⁶ 3.5.2.1

²³⁷ 5.1.1.2

²³⁸ 2.12.2.1, 2.12.2.3, 2.11.1.2, 5.1.11.1, 2.12.0.1, 2.10.1.3, 4.0.0.8, 4.0.3.5, 4.8.0.5, 5.9.5.6, 5.9.6.2

²³⁹ 5.1.4.3

3.1.3. Salgın Hastalıklar

Çiçek (Pox, Sheeppox)

Hayvan sahipleri tarafından kolayca anlaşılan bir hastalıktır. Özellikle koyunların koltuk altı, kuyruk altı ve memelerinde kırmızı renkte, içi su dolu “*sivilce gibi*” lezyonlar hastalığın tanısında belirleyicidir. Hastalığın son döneminde lezyonlar kabuklaşır ve kuruyarak kendiliğinden dökülür. Çiçekli koyunlarda yavru atma çok görülür²⁴⁰. Hayvan sahipleri koyun ve keçilerin gözünde çıkan çiçek lezyonlarının kör ettiğini söylemektedirler²⁴¹.

Çiçek hastalığının tedavisinde Medine, Hicaz’dan getirilen, üzerinde ayetler yazılı sarı “*çiçek taşı*” (Bkz. EK - C Resim 3.24, 3.25.) kullanılır. Koyunların su içtiği pınar ve sulağa çiçek taşı konularak, buradan su içen koyunların şifa bulacağına inanılır. Koyunlar gebe iken çiçek taşı sulağın içine konur ve yedi gün boyunca koyunlar buradan su içerler. Çiçekten koyunları korumak amacıyla, koç katımına bir ay kala çiçek taşı yine sulaklarda on gün süreyle bekletilir²⁴². Bir koyunun geçeceği kadar toprak eşilir, koyunlar sırayla bu oluşan çukurdan topraklara sürtünerek geçerler ve hastalık toprakta kalarak uzaklaşır²⁴³. Sığırların memelerinde oluşan çiçek püstüllerine, ineğin kendi sütünden elde edilen kaymağı sürülür²⁴⁴. Sancı çubuğunun ucuna altın takılarak koyunların üzerine değdirilir ve hastalık kaybolur²⁴⁵. “*Çiçek çubuğu*” denilen bir çubuk hocaya okutulur. Bu çubukla ağıl kapısından geçen her koyuna vurularak hastalık tedavi edilmiş olur²⁴⁶.

Koyun yetiştiricileri tarafından iyi bilinen bir yöntemde ise iğne ucuna bir iplik takılır, önce çiçek hastalığına yakalanmış veya çiçekten ölmüş koyunların çiçek püstüllerinden geçirilir. Sonra iğne aşılacak koyunların kulak uçlarından veya uçlarının yanlarından geçirilir, bir santim kadar iplik kesilerek orada bırakılır.

²⁴⁰ 5.10.4.1

²⁴¹ 2.1.3.1

²⁴² 5.1.15.3

²⁴³ 5.1.2.3

²⁴⁴ 2.1.3.2

²⁴⁵ 4.6.1.2

²⁴⁶ 5.10.3.2

Hayvan iyi olunca iplik kendiliğinden düşüp kaybolur. Bu metotla aşılanan hayvanların uzun bir süre bağışıklık kazandığına inanılır²⁴⁷.

Şarbon (Anthrax)

Halk arasında “*dalak*” olarak tanımlanan ve öldürücü olduğu bilinen bir hastalıktır. Hastalığın bulaşıcı karakterde olduğu bilindiğinden hasta hayvanların etleri yenmez, köyün dışına götürülerek derin bir yere gömülür²⁴⁸. Hasta hayvanın ölümünün ardından iç organlarının incelenmesi sonucu dalağın çamur kıvamında, koyu katran renginde ve aşırı derecede büyümüş olduğu belirtilmektedir²⁴⁹.

Hastalığın bilinen bir tedavisi olmayıp, hastalık çıktığında sağlık kuruluşlarına başvurulur. Hasta hayvanlar dalak suyuna (göl) götürülerek, içlerinden biri suyun yanında kurban edilir²⁵⁰.

Köpek Gençlik Hastalığı (Distemper)

Hastalık köpek yavrularında görülen, aniden zayıflama, kusma, ishal (kanlı) ve iştahsızlıkla karakterize öldürücü bir hastalıktır²⁵¹.

Tedavi olarak, köpeğin alını kızdırılmış demirle dağlanır. Kuyruğu ve kulakları kesilir²⁵². Köpeğin kuyruk sokumuna tel bağlanarak kuyruğu düşürülür. Sarımsaklı yoğurt yedirilir²⁵³. Kırmızı pul biber ve karabiber köpeğe süt ile karıştırılarak içirilir. İshalini kesmesi için bir aspirin ilacı meşrubat olarak kullanılan kolaya karıştırılarak köpeğe içirilir²⁵⁴.

Brusellozis (Brucellosis)

İneklerin gebeliğinin son dönemlerinde yavru atmasıyla sonuçlanan bir hastalık olarak görülmektedir. Halk arasında “*süt hastalığı*”, “*taze peynir hastalığı*” olarak bilinir. Hastalığın bulaşıcı karakter taşıdığı ve köy boğalarının bulaşmada rol aldığına inanılır. Yavru atımından sonra pis kokulu, irinli bir akıntı gelir. Kırsal bölgelerde her atık yapan inek ve koyunların taze peynir hastalığına yakalandığına inanılır.

²⁴⁷ 1.8.1.4, 2.12.0.1, 2.7.1.4, 2.7.1.5, 2.10.1.3, 2.10.1.5, 2.5.0.4, 3.6.0.3, 3.6.0.5, 3.5.0.2, 3.5.0.3, 3.5.0.5, 3.4.4.4, 3.4.4.5, 4.6.1.2, 5.10.2.5, 5.5.0.1, 5.1.16.4, 5.8.0.1, 5.8.0.2, 5.11.0.2, 5.1.16.5, 5.9.3.2, 5.1.1.4, 5.11.0.1, 5.11.0.4, 5.10.3.4, 5.10.3.5, 5.3.1.1

²⁴⁸ 4.8.2.2

²⁴⁹ 1.8.3.5, 1.4.0.1, 1.4.0.4, 2.1.3.2, 2.4.0.4, 2.4.0.5, 3.4.0.4, 3.0.3.1, 4.8.1.4, 4.8.1.5, 5.10.4.1, 5.9.3.3

²⁵⁰ 1.10.1.4

²⁵¹ 1.5.1.1, 1.5.1.4, 5.9.5.3, 5.1.15.3

²⁵² 1.7.1.3

²⁵³ 5.9.2.3

²⁵⁴ 2.0.0.14

Hayvan sahipleri “*atık*” (abort) olan buzağının tüyelerine bakarlar. Buzağının tüyelerinin şekillenmemiş olması taze peynir hastalığına işaret olarak kabul edilir²⁵⁵.

Köyde ocak olarak bilinen kişi getirdiği toprak ve tuzu karıştırarak koyunlara yedirir ve hayvanları sağaltır²⁵⁶. Sığırlarda uygulanan geleneksel bir tedavi yöntemi yoktur. Olguların çoğunda hayvanlar elden çıkarılmak üzere satılır.

Sarılık (Leptospirosis)

Her ne kadar bu hastalık bazı sarılıkla seyreden paraziter (*Babesiosis*, *Theileriosis*) hastalıklarla karıştırılırsa da, ölümlerin birden çok hayvanda salgın şeklinde görülmesiyle tecrübeli hayvan sahipleri tarafından kolayca tanınır. Hayvanın eti, derisi ve gözleri sapsarı olur; iştahı yoktur. Vücudu ateş gibi yanar; idrar ve süt kanlıdır²⁵⁷.

Bu hastalığın ölümlerle sonuçlanacağı bilindiğinden hastalığın anlaşılması ile bir veteriner hekim çağrılır. Hekimin olmadığı ya da gerek duyulmadığı yerlerde yine bazı ampirik uygulamalar da yapılır. Kulaktan kan akıtılır. Kan yapsın diye pekmez içirilir. Hayvanlar sarılık ocağında okutulur²⁵⁸. Manda yoğurdundan yapılmış ayran içirilir²⁵⁹.

Şap (Stomatitis Aphthosa Epizootica)

Halk arasında “*tabak*”, “*dabak*” olarak bilinen ve çok yaygın görülen bulaşıcı bir hastalıktır. Hastalığın bulaşıcı kaynağının domuzlar olduğuna inanılır²⁶⁰ (Yozgat).

Hayvanın ağız mukozası sabah akşam bol soğuk suyla yıkanır. Ağız sirke, tuzlu su, sodyum bikarbonatlı su, ispirto gibi maddelerle temizlenir. Şap (*L. Allumen*) bir beze sarılarak hayvanın ağızına gem şeklinde bağlanır. Hayvan geviş getirdikçe şap eriyerek kanamayı durdurur²⁶¹. Şap ağızdaki veziküllerin antiseptisinde çok yaygın olarak kullanılmaktadır. Ağızdaki yaralara çürük domates sabah ve akşam olmak üzere günde iki kez sürülür. Çamaşır sodası ya da çamaşır suyu ilerlemiş ağız

²⁵⁵ 1.4.5.1, 1.4.5.3, 2.10.0.4, 4.8.0.4, 5.1.15.3, 5.10.3.2

²⁵⁶ 3.4.1.3, 5.1.8.2

²⁵⁷ 2.9.2.3, 2.9.2.4, 2.9.2.5, 3.1.1.2, 5.1.1.5, 4.0.1.5, 4.3.0.2, 5.1.3.4, 5.1.4.4, 5.4.0.2, 5.4.0.3, 5.9.3.5, 5.11.0.3

²⁵⁸ 3.4.4.1

²⁵⁹ 1.7.0.1

²⁶⁰ 3.4.4.1, 3.4.1.3, 5.1.1.4, 5.11.0.1, 5.11.0.4, 5.10.3.4, 5.10.3.5, 5.10.2.5, 5.5.0.1, 5.5.0.2, 5.5.0.3, 5.1.1.3, 5.8.0.3, 5.8.0.4, 5.8.0.5, 5.1.15.4, 5.3.0.1, 5.3.0.3, 5.1.8.2

²⁶¹ 5.10.4.1

yaralarında kullanılır. Ayrıca ağızdaki yaralar tuz ve şeker ile dezenfekte edilir. Sirke ve sumak ağızdaki aflara sürülür²⁶².

Ayaklar kireç, sirke, mazot, benzin veya suyla yıkanır. Tırnak aralarına katran, gres yağı, gaz yağı, otomobil atık yağı veya acı yağ sürülür. Ayaklar yumuşasın diye hastalıklı ayaklar suda bekletilir²⁶³. Yine tırnak arasındaki lezyonlara çam sakızı sürülerek tırnaklar sargıya alınır. Yaralar üç günde geçer²⁶⁴. Tırnaklarda oluşan veziküllerde toz haline getirilmiş göztaşı kullanılır²⁶⁵.

Hastalığın olduğu ahırlar sönmüş kireç yahut “*kelle kireç*” diye adlandırılan sönmemiş kireçle dezenfekte edilir. Hayvanlara yumuşak ve sulu gıdalar verilir. “*Yal*” denilen arpa unundan yapılan çorbalarla ve yeşil ot, yonca, marul gibi gıdalarla beslenme yapılır²⁶⁶.

Yalancı Tavuk Vebası (Newcastle)

Hastalık halk arasında “*kıran*”, “*çor*”, “*çömele*” (Yozgat) olarak bilinir. Çor, Orta Anadolu Bölgesi’nde salgın ve öldürücü hastalıklara verilen genel bir isim olarak da kullanılmaktadır. Kümes hayvanlarında (tavuk, ördek, kaz, hindi vb) görülen bir hastalıktır. “*Tavukların gagaları morarır, kığı boklanır*”²⁶⁷. Hastalık meydana geldiği zaman, hayvanlar toplu olarak ölmeye başlar. Bu salgın hastalık zamanına halk arasında “*kıran geldi*” denilir²⁶⁸.

Hastalığın önüne geçebilmek için hayvanların su kaplarına ayran konulur. Eğer hayvanlar kaplardan içmezlerse, ağızlarından dökülerek ayran içirilir²⁶⁹. Kayseri yöresinde “*cılgalan*” denilen kırmızı toz biber suyuyla karıştırılarak tavuklara içirilir²⁷⁰. Hasta tavukların bir an önce sağlıklarına kavuşmaları için yumurta

²⁶² 2.0.0.7

²⁶³ 5.1.1.2

²⁶⁴ 5.1.13.2

²⁶⁵ 2.8.0.5, 3.6.1.5, 2.0.1.4, 2.0.0.17, 3.0.3.5, 2.10.0.4

²⁶⁶ 1.8.0.1, 1.4.0.5, 1.0.0.15, 1.8.2.1, 1.7.0.3, 1.7.0.5, 1.1.0.2, 1.1.0.4, 1.2.0.5, 1.3.0.5, 1.2.3.3, 1.2.3.5, 2.13.0.1, 2.12.0.2, 2.1.1.4, 2.1.5.4, 2.1.5.5, 2.4.0.2, 2.8.4.1, 2.8.4.2, 2.5.0.3, 2.7.0.1, 2.10.0.2, 2.10.0.3, 2.11.1.3, 2.13.0.2, 2.14.0.4, 2.0.0.10, 2.0.0.11, 2.11.1.4, 3.2.0.3, 3.2.0.4, 3.3.0.3, 3.3.0.5, 3.5.3.3, 3.5.3.4, 3.2.1.4, 3.4.4.2, 3.4.4.3, 3.6.1.5, 4.4.0.2, 4.0.1.1, 5.6.0.1, 5.4.0.1, 5.13.0.3, 5.13.0.5, 5.9.1.2, 5.9.1.3, 5.9.1.5, 5.1.12.4, 5.1.12.5, 5.0.1.5, 5.4.0.4, 5.1.16.4, 5.5.0.5

²⁶⁷ 5.9.5.5

²⁶⁸ 1.2.2.1, 3.6.1.1, 3.6.1.3, 3.6.1.4, 5.10.4.2, 5.9.0.1

²⁶⁹ 3.5.3.5

²⁷⁰ 2.0.0.6

kabukları dövülerek toz haline getirilir ve bal ile karıştırılarak tavukların su kaplarına eklenir²⁷¹.

Yanıkara (Gangrena Emphysematosa)

Halk arasında, hayvanın etinin kararması ve çürümesi olarak bilinen öldürücü bir hastalıktır. Özellikle köylüler tarafından “öz” denilen kirli derelerde hayvanların su içmesi sırasında bulaştığına inanılır. Hayvanın sırt ve bacak derisi altında hışırtılı-çıtırtılı gazlı şişlikler meydana gelir. Hayvan yatıp, kalkıp kafasıyla gövdesine bakmaktadır²⁷².

Hastalıklı deriye bir bıçak ya da jilette ensizyon yapılır. Kesik yarısından kırmızı, siyah renkli tereyağı kokusunda köpüklü sıvı çıkar. Yaraya tuz ve sarımsak basılır²⁷³. Hastalıklı alanlara iğneleme yapılır ve dağılmasın diye şiş olan yerler kömürle çizilir²⁷⁴. Hasta hayvanın eti yenmez. Murdar ölen hayvanlar ise köyün dışında bir yere atılır²⁷⁵.

3.1.4. Doğum Bilgisi ve Jinekolojik Hastalıklar

Gebelik Teşhisi

Hayvanların gebelik teşhisinde hayvan yetiştiricileri tarafından uygulanan birçok folklorik uygulama mevcuttur. Gebelik muayeneleri gözle (*inspeksiyon*) ve el ile (*palpasyon*) yapılmaktadır. Hayvan sahiplerine göre, gebe ineklerin vulvaları şişkindir. Gebelik çarası (*cervical mukus*) adı verilen sarı ve boz renkli yapışkan bir sıvı hayvanın vulvasından gelir²⁷⁶. İneğin belini indirmesi (*pelvis ligamentlerinin gevşemesi*) gebeliğin son dönemlerine geldiğinin işaretidir. Memeler dolgun, büyümüş ve sarkık hale gelmiştir. Halk arasında “*inek memesini indirdi*” denilerek doğumun yaklaştığı anlaşılır²⁷⁷. Sütün kıvamı koyulaşmış, hafif sarımsı renk almıştır. Sağımda ineğin sütü gelmiyorsa, sütü kesilmiştir yani inek yüklüdür denilir. İneğin karınlaşması da gebelik alametidir. Tecrübeli kişiler sabahları inek açken, ineğin sağ açlık çukurluğuna ellerini yumruk yapıp bastırarak gebelik muayenesi yaparlar. Eğer

²⁷¹ 1.7.1.1

²⁷² 2.0.0.14

²⁷³ 5.9.1.1

²⁷⁴ 4.8.3.2

²⁷⁵ 1.3.1.1, 1.3.1.2, 1.3.1.3, 1.10.0.1, 2.1.2.1, 2.1.2.2, 3.3.2.3, 5.9.5.5, 5.10.4.4, 5.10.4.5

²⁷⁶ 1.5.1.1, 1.5.1.4, 5.9.5.3, 5.1.15.3

²⁷⁷ 5.9.5.2

elle bastırma neticesinde geri tepen, hareket eden bir cisim varsa “*buzağı var*” denilir²⁷⁸.

Koyunlarda ise karın duvarı boyunca elle yoklamak suretiyle gebelik muayenesi yapılır²⁷⁹.

Suni tohumlamadan veya tabii aşımından sonra ineğin vulvasından akan kan (*metöstrus kanaması*), tohumun tuttuğunun, ineğin gebe kaldığının işareti olarak algılanır²⁸⁰. Yozgat yöresinde “*ibrik testi*” denilen bir yöntemle gebelik teşhisi yapılır. Bir ibriğe su doldurularak şüpheli ineğin sırtından kuyruk sokumuna kadar ibrikle su dökülür. Eğer inek kıvıldamadan durursa, buzağısını koruyor denilerek gebelik teşhisi konulur. Hareket eder, sabit durmazsa gebe olmadığına işarettir²⁸¹.

Doğum Sonrası Bakım ve Beslenme

Doğumdan sonra ineğin kafasına irkilmesi için bir kova su dökülür. İneğin yatacağı zemine saman serpilir. Evden tuz getirilerek yavrusunun üzerine serpilir. Böylece inek hemen yavrusunu yalamaya başlayarak yavru zarlari ve yavru sularını temizleyerek buzağısını kurutmuş olur. Hayvan üşümesin diye özellikle kış aylarında ahıra soba yakılır. Hayvanın üstüne battaniye, çul örtülür. Arpa unundan yapılmış çorbalar içirilir. Hayvanın önüne yeşil otlar konulur. Loğusa ineklerin içme suları daima ılıklaştırılarak verilir. Doğumun akabinde pekmez veya şekerli su içirilir²⁸². Yine kepek, tuz ve ılık su karıştırılarak hazırlanan yal içirilir²⁸³. Arpa ununun sıcak suyla karıştırılmasıyla elde edilen yal, ineğin içindeki yarayı iyileştirsin diye içirilir²⁸⁴.

Sağımdan önce memeler ılık suyla yıkanır ve kurulanır. Sağılan ilk süt ile meme uçları yumuşasın ve temizlensin diye yıkanır²⁸⁵. Halk ağzında inek veya koyun doğurduktan sonra ilk gelen süte “*ağız, ağın*” sütü denilir. Bu süt bazı yörelerde ishal veya parazit kaynağı olarak görüldüğünden buzağılara içirilmemektedir²⁸⁶.

²⁷⁸ 3.4.1.3, 5.1.8.2

²⁷⁹ 1.3.1.1, 1.3.1.2

²⁸⁰ 5.1.6.4, 5.8.0.1, 5.8.0.2, 5.11.0.2

²⁸¹ 5.10.1.5

²⁸² 3.4.0.2, 3.4.0.3, 5.1.9.4, 5.9.5.3, 5.1.15.3

²⁸³ 4.8.4.2

²⁸⁴ 1.4.2.1

²⁸⁵ 5.9.5.2

²⁸⁶ 3.1.1.2, 5.1.1.5

Buzağı doğar doğmaz soluğunun açılması için kafasına ve vuduna soğuk su dökülür. Hayvan sahipleri buzağının arka bacaklarından tutup, baş aşağı sarkıtarak silkelerler. Böylece st solunum yollarına kaçan yavru sularının boşalması sağlanır. Buzağıların alt çenedeki kesici dişlerinin üzerindeki diş etlerinden sıyrılmış olup-olmadığına bakılarak buzağının erken doğup, doğmadığı tespit edilir. Göbek kordonu eğer kendiliğinden kopmamışsa hemen kolonya dökülür. Veteriner hekimlerin tavsiyesini dinleyenler ise kolonya döktükten sonra bir val ipiyle kordonu bağlarlar. Yavru anasının altına konarak kolostrum sütünü içmesi sağlanır. Anasını ememeyen yavruya biberonla süt içirilir. Buzağıların ve balakların ağzına çiğ yumurta kırılarak içirilir. Balaklara daha iyi gelişmeleri ve solucan düşürmeleri için doğumu takiben yaklaşık bir ay boyunca çiğ yumurta iirilir²⁸⁷ (Kayseri, Kırıkkale, Yozgat).

Hipokalsemi (Hypocalcemia)

Halk arasında “*doğum felci*” olarak bilinir. Yaşlı ve cins ineklerde daha çok görüldüğüne inanılır. İnek doğumdan sonra ayağa kalkamaz ve yerde yatalak kalır. Ayağa kalkamayan hayvana “*korkmuş*” denilir²⁸⁸.

Hayvanın başına ve vuduna soğuk sular dökülür. Kuyruğundan çekilerek kaldırılmaya çalışılır. Yine karın altından bir uzun tahta geçirilir ve tahtanın uçlarından tutularak hayvan kaldırılır. Kaldırılan hayvan bu sefer karın altından sarılan bir halatla ahır tavanına askıya alınarak ayakta durması sağlanır. Hayvana yeşil otlar yedirilir. şerbet veya pekmez içirilir. “*Vit. ADE*” preparatları enjekte edilir. Sıcak suyun buharı koklatılır²⁸⁹. İnek ayağa kalksın diye burnuna bir bardak sirke dökülür. Yine aynı amaçla kuyruk altına valdız batırılır²⁹⁰.

Prolapsus Vajina ve Prolapsus Uteri

Halk arasında uterusu; “*rahim*”, “*buzağılık*” ve “*elmacık*” denilir²⁹¹. Buzağılık veya elmacık çıkması, sığır ve koyunlarda doğumu takiben uterus ve vajina katmanlarının doğum kanalından dışarı çıkararak sarkması durumudur.

²⁸⁷ 2.12.0.2, 2.1.1.4, 2.0.0.10, 2.0.0.11, 4.0.1.1, 5.9.5.2, 5.9.1.1, 5.10.4.2

²⁸⁸ 5.1.3.1

²⁸⁹ 5.1.1.3, 2.7.0.3, 3.6.0.2, 3.6.0.3, 3.6.0.5, 5.10.2.5, 5.5.0.1, 5.5.0.2, 5.5.0.3

²⁹⁰ 1.5.0.1, 4.0.3.3

²⁹¹ 2.1.5.4, 2.1.5.5, 2.4.0.2, 2.8.4.1, 2.8.4.2, 2.5.0.3, 2.7.0.1, 2.10.0.2, 2.10.0.3, 2.11.1.3, 3.6.1.5, 3.4.4.2, 3.4.4.3, 4.4.0.2, 4.0.1.1, 5.5.0.5

Tedavide, hayvanın arka tarafı yukarda kalacak şekilde yükseltilecek bir yere bağlanır. Buradaki amaç ıkmalar neticesinde bir daha uterusun dışarı çıkmasına engel olmaktır. Prolabe olan uterus soğuk sularla yıkanır. Ezilmiş, berelenmiş yerler sabunlu ılık sularla yıkanarak temizlenip, yavru zarları uzaklaştırılır. Uterus bir bezin arasına alınarak elle basınçlar yapılır, bir yandan da soğuk sular dökülür. Kışın kar ile kompresler yapılarak büzüştürme işlemi sağlanır. Doğum kanalına girecek hale geldikten sonra itilerek karın boşluğuna reddedilir. Uterusun yerine yerleştirilmesini müteakip hayvanın vulvasına çuvaldız veya yorgan iğnesine geçirilen kalın iplerle basit ayrı dikişler atılır²⁹². Yine vulvanın alt ve üstüne odunlardan (*meşe, söğüt dalları*) yararlanarak kıskaç yapılır. Buraya odun parçaları tampon maksadıyla tespit edilir²⁹³. Prolabe olan genital organların dışarı çıkmaması için otlardan bir top yapılır ve vulvaya yerleştirilir²⁹⁴.

Retensiyo Sekundinarum (Retentio Secundinarum)

Doğumu takiben yavru zarlarının rahimden kurtulamayıp, atılamamasıdır. Halk arasında yavru zarlarına “eş” veya “etene” denir. Zarlar vulvadan sarkar, zamanla kötü bir koku yayarlar. Hayvan sahipleri ineğin zehirleneceği endişesini taşırlar²⁹⁵.

Sarkan yavru zarlarına ağır bir cisim (*taş, kum torbası, tahta, eski ayakkabı vb*) bağlanır²⁹⁶. Sallanan yavru zarlarının altından çam çirası yakılarak oluşan duman ile yavru zarları düşürülmeye çalışılır²⁹⁷. Soğan ya da kepek yedirilerek yavru zarlarının düşürüleceğine inanılır²⁹⁸. Yılan kabuğu iki gün boyunca yavru zarları düşmeyen ineğe yedirilir²⁹⁹. Buğday kaynatır ve ılık suyla beraber hayvana verilir. Bu işlem yavru zarları düşene kadar yapılır³⁰⁰. Çay şekeri de bu amaçla yedirilir³⁰¹.

²⁹² 5.1.2.1

²⁹³ 5.1.14.4

²⁹⁴ 4.0.0.1, 4.0.0.3

²⁹⁵ 1.6.0.2, 1.4.6.2, 4.8.0.4, 4.8.0.5, 4.0.3.3, 5.1.6.4, 5.8.0.1, 5.8.0.2, 5.11.0.2

²⁹⁶ 4.2.0.2

²⁹⁷ 5.1.13.4, 5.1.15.2

²⁹⁸ 4.8.2.1, 5.1.1.1

²⁹⁹ 3.3.2.1

³⁰⁰ 5.1.11.1, 5.1.13.3

³⁰¹ 5.9.6.2

Mısır unu suda eritilerek içirilir³⁰². Şekerli su veya ağız sütü içirilir³⁰³. Bazı hayvan sahipleri “eşi düşmeyeni bıçak temizler” diyerek kesim yoluna giderler³⁰⁴.

Yozgat ve Kayseri'nin dağ köylerinde gelenek olarak doğum yapmış ineğin eşi bir ağacın dalına asılır³⁰⁵.

Güç Doğum (Dystocia)

Hayvan sahipleri tarafından doğum sırasında buzağının ön bacaklarının dışarı çıkması hariç tüm geliş pozisyonlarına “buzağı ters geliyor” denir. Güç doğumlar yavrunun iri ve büyük olması, ananın pelvis kanalının dar olması, buzağının içerde ölmesi sonucu şişmesi (*anfizem*), ineğin aşırı yağlanması ve kocamış olması gibi nedenlere bağlanmıştır³⁰⁶.

Köyün tecrübeli kişilerince sağ açlık çukurluğundan buzağının geliş pozisyonu tespit edilir. Eller yıkanır, kollara kadar sıvanır ve doğum kanalına girilir. Yavru suları patladıktan sonra doğum kanalını kayganlaştırsın diye bir litre ayçiçeği yağı dökülür. Buzağının gelişi düzgün değilse baş, ayak ve gövdesi elle itme, döndürme ve çekme işlemleri uygulanarak düzeltilir. Buzağının ayakları yakalanarak dışarı doğru çekilir ve bukağılık çukurluğuna ipler bağlanır. Doğuma yardımcı olmak için komşulardan destek istenir. Yaklaşık beş, sekiz kişi ayaklara bağlanan iplere ya da urgana bağlanmış sopaya asılarak buzağıyı çekip çıkarırlar. Çekme işlemi zor olursa buzağıya bağlanan iplerin bir ucu da traktöre bağlanır ve traktörün hareketiyle buzağı çıkarılır³⁰⁷.

Meme Yangısı (Mastitis)

Memelerin şişmesi ve sütün peynir, çökelek kıvamında, sulu ya da kanlı kıvamda gelmesiyle karakterize bir meme hastalığıdır. Halk arasında “göğüs ağrısı”, “yelinsiye”, “yelinsa-yenise”, “kör meme hastalığı” olarak bilinir³⁰⁸.

Memelerin ağrması ve şişmesi ile anlaşılan bir hastalıktır. İneğin memesi yara olunca köstebek toprağı sürülür³⁰⁹. Yoğurt suyu bir enjektörle hasta olan meme

³⁰² 3.3.2.1

³⁰³ 4.6.1.1

³⁰⁴ 5.1.15.3

³⁰⁵ 2.3.0.4, 2.12.0.1, 2.10.1.3, 5.1.15.4, 5.3.0.1, 5.3.0.3

³⁰⁶ 1.3.1.1, 1.3.1.2, 1.3.1.3, 1.10.0.1, 2.1.2.1, 2.1.2.2, 2.8.0.5, 2.10.0.4, 2.0.1.4, 2.0.0.17, 3.0.3.5, 3.6.1.5, 3.3.2.3, 5.10.4.4, 5.10.4.5, 5.9.5.5

³⁰⁷ 5.10.5.2

³⁰⁸ 1.2.2.1, 2.12.2.1, 2.12.2.3, 3.6.1.1, 3.6.1.3, 3.3.2.1, 3.6.1.4, 4.6.1.1, 5.10.4.2, 5.1.1.1, 5.9.5.6, 5.9.6.2, 5.9.0.1

kanallarına sıkılır³¹⁰. Sütten kan gelince kuşburnu ağacına süt dökülür. Bu uygulama ile ineğin sütünün düzeleceğine inanılır³¹¹ (Kırıkale).

Meme Ödemi

Sütçü ineklerde gebeliğin son dönemlerinde ve doğumdan sonraki birkaç günde ortaya çıkan “*ısırgan yeni*” adı verilen memelerin şişliğidir. Bazen böcek sokması yahut “*emecen*” denilen tarla faresinin ısırması sonucunda da oluşabilir. Meme lobları arka bacakların arasına doğru genişlemiş, bazen yere kadar sarkmış görünümündedir. Şişlik karın altına doğru yayılım gösterebilir. Çoğu zaman fizyolojik bir durum olan meme ödemi, halk tarafından hastalık olarak algılanmaktadır³¹².

Tedavide meme dokusu soğuk suyla masaj yapılarak yıkanır. Şiş olan yerlere sirke sürülür³¹³. Memelere “*miras ya da muras tası*” değdirilir (Bkz. EK - C Resim 3.26.) ve şişliğin geçeceğine inanılır. Miras tası (Bkz. EK - C Resim 3.27.) atalardan kalan bakır bir taktır. Tas ısıtılır ve şiş olan meme loblarına üç gün süreyle temas ettirilir. Yumuşatıcı olarak memelere vazelin ve çam katranı sürülür. Şiş olan meme dokusuna domuz dişi (Bkz. EK - C Resim 3.28.) değdirilir³¹⁴. *Kösnü toprağı* (köstebek) çamur hale getirilerek memeye sürülür³¹⁵.

Meme Başı Çatlakları

Meme başı çatlakları soğuk ve ayaza maruz kalan, hatalı sağım uygulanan ve kirli altlıklarda barındırılan ineklerde görülmektedir. Çatlaklara vazelin, bal, katran ve tereyağı sürülür. Yağlı yumuşatıcıların sürülmesiyle sorununun kesin olarak çözüldüğü söylenmektedir³¹⁶.

Sığırlarda Fertilite ve İnfertilite Sorunları

İnek eğer suni tohumlama veya tabii aşım sonunda döl tutmuyorsa klitorisi jiletle ya da bıçakla kesilir. Oluşan yaraya tuz basılır. Bu işleme “*kesme*” adı verilir.

³⁰⁹ 2.6.1.5

³¹⁰ 5.9.0.5

³¹¹ 4.0.3.5, 4.8.0.5, 4.8.2.1

³¹² 1.9.2.2, 1.5.2.3, 1.5.2.4, 1.9.1.4, 2.14.0.2, 2.1.2.3, 2.1.2.4, 2.9.0.3, 2.7.0.4, 3.6.2.3, 5.0.1.4, 5.1.16.2

³¹³ 4.6.1.3, 5.1.15.2

³¹⁴ 5.1.1.1

³¹⁵ 4.6.1.2, 5.10.0.2

³¹⁶ 1.9.2.1, 1.10.0.3, 2.6.1.1, 2.9.1.1, 5.1.15.3

Kesme işleminden başka klitoris ateşte kızdırılmış demir, maşa gibi aletlerle yakılır (Bkz. EK - C Resim 3.29.). Her aşımından sonra klitorise sönmüş kireç sürülür³¹⁷.

Kızgınlık gösteren ineğin vajinasından “çara” adı verilen servikal mukus gelir. Bu boz renktedir, yapışkandır ve ip gibi yere akar. Çara, hayvanın vulvasından akarak kuyruğuna veya yere bulaşır. Böylece hayvan sahipleri aşım zamanının geldiğini anlarlar. Kızgın inek yanındaki hayvanın üzerine çıkar veya altında durur. Bu durumlarda hayvan sahipleri her zaman hangi hayvanın östrus geçirdiğini anlayamazlar. Ahırda bulunan veya komşudan getirilen bir boğa ineğin yanına getirilir. Eğer inek boğanın altında zıpkın gibi duruyorsa “öğürsektir” denir ve çiftleştirme tamamlanır. Kışın kapalı ahırlarda bulunan inekler kızgınlık halinde sesler (*höürümek, böğürmek*) çıkarırlar. Hayvan sahiplerinin üzerine atlarlar. Kışları kapalı ahırlarda beslenen ineklerin kızgınlıkları daha belirgindir³¹⁸.

İneğe tohumlamadan önce su ve yem verilmez. Tuz ise tohumlamadan sonra ineğin önünden bir daha kızgınlık göstermesin diye kaldırılır³¹⁹. “Örsemeyen, boğasamayan”, östrus göstermeyen ineklerin önüne hemen kızgınlık göstereceğini diye tuz konulur³²⁰. İnekleri kızgınlığa getirmek için yumurta ve tuz yedirilir. Hayvanların günlük yem miktarları artırılır³²¹.

3.1.5. Paraziter Hastalıklar

Dış Parazitler ve İlgili Hastalıklar

Bit ve Pire

Bitler hayvanların kıl ve tüylerinde kan emerek yaşayan parazitlerdir. Genelde hayvanların boyun ve sırtlarında kaşıntı yaparlar. Hayvanın kılları birbirine yapışık görünümündedir. Rivayete göre, köylünün birinin öküzüne bit düşer. Köylü oğlunu derman bulması için kasabanın bilirkişilerinden Ali Ağa'ya yollar. Durdini

³¹⁷ 2.7.0.3, 3.6.0.2, 3.6.0.3, 3.6.0.5, 4.0.0.1, 4.0.0.3, 5.1.6.4, 5.8.0.1, 5.8.0.2, 5.11.0.2

³¹⁸ 3.4.0.2, 3.4.0.3, 5.1.9.4, 5.9.5.3, 5.1.15.3

³¹⁹ 3.3.1.1

³²⁰ 4.6.1.2

³²¹ 2.0.0.7

anlatan çocuğa, Ali Ağa: “*Babana selam söyle, öküzün önünden artan yemi sırtına sürsün*” der ve çocuğu gönderir³²².

Hayvan sahipleri tarafından danaların boyun ve sırtlarının kılları arasında beyaz renkte görülen bit yumurtaları elle seçilerek temizlenir. Manda bitleri iri olur. Bezir yağı ve katran kaynatılır, sıcak olarak bitli deriye sürülür³²³. Yine mandalar bittten korunmak amacıyla bezir ile yağlanır³²⁴. Keçi kılı yağda kaynatılıp bit olan deriye sürülür³²⁵.

Ahır ve kümeslerde bitleri öldürmek için “*ardıç yaprağı*” yakılarak tütsü yapılır³²⁶. Koyun ağılında Dikloro Difenol Trikloroethan (DDT) yere dökülerek yakılır ve dumanı ile ağııldaki pirelerin ölmesi sağlanır³²⁷. Köpeğin yattığı barınağa kül dökülerek pireden temizlenilir³²⁸. Cıvıcivlere bit düşünce margarin yağı sürülür³²⁹.

Kene

Keneler tüm evcil hayvanların çıplak veya az tüylü bölgelerine yapışıp, kan emerek yaşamlarını sürdüren parazitlerdir. Olgunlaşmış keneye “*parsak*” denilir³³⁰ (Kayseri, Yozgat).

“*Ocak*” ya da “*keneci*” denilen kişi keneli hayvanlardaki keneyi gidermek için ağzına aldığı bir keneyi dişleriyle ezdikten sonra içi su dolu tasa veya barkaca tükürür. Sonra bir süpürgeyle bu suyu davarın üzerine serper ve sürü kenelerden kurtulur³³¹.

Hayvanların üzerinde çıplak gözle görülen keneler elle koparılmak suretiyle uzaklaştırılır. Kükürt, DDT, odun külü, katran, bezir hayvanların sırtına sürülmek ya da dökülmek suretiyle kullanılır. Mazot yine keneleri öldürüp yerlerinden düşsün

³²² 5.1.1.2

³²³ 1.5.0.4, 1.5.1.3, 1.2.1.5, 2.0.0.12, 2.8.1.1, 2.0.2.4, 2.5.0.1, 2.9.2.1, 2.9.2.2, 2.7.0.2, 3.4.0.2, 3.0.1.2, 3.3.0.2, 3.4.2.4, 4.5.0.3, 4.7.0.4, 5.9.5.6, 5.12.0.2, 5.9.5.3, 5.1.15.3, 5.10.4.3

³²⁴ 1.0.0.1, 1.0.0.2

³²⁵ 2.8.2.2, 5.1.14.2

³²⁶ 5.1.3.1

³²⁷ 5.9.5.3

³²⁸ 4.6.0.2

³²⁹ 4.0.4.1

³³⁰ 5.4.0.2, 2.9.2.3, 2.9.2.4, 2.9.2.5, 5.1.3.1, 5.9.5.3, 2.0.0.7, 2.6.1.5

³³¹ 1.6.0.2, 1.4.6.2, 2.8.2.2, 3.4.0.2, 3.4.0.3, 4.8.0.4, 4.8.0.5, 4.0.3.3, 5.1.9.4, 5.1.14.2, 5.1.6.4, 5.8.0.1, 5.8.0.2, 5.11.0.2, 5.4.0.3, 5.9.3.5, 5.11.0.3, 5.1.3.4, 5.1.4.4, 5.9.5.3, 5.1.15.3

diye hayvanların sırtlarına sürülür³³². Kenelerin bulunduğu ahırların duvarlarına sönmüş kireçle badana yapılır³³³.

Nokra (Hypodermosis)

Sığırların sırt derisi altında oluşan küçük yuvarlak şişliklere “okra”, “büvelek” denilir. Özellikle yaz aylarında merada bulunan hayvanlarda büvelek (*Hypoderma bovis sineği*) tutması sonucu oluşur. Bu sineklerden çok rahatsız olan hayvanların ağaçlık ve çalılıklar arkasına koşarak kaçtığı belirtilir³³⁴.

Bu şişkinliklerin elle sıkılmasıyla içlerinden beyaz kurtlar (*Hypoderma bovis larvası*) çıkar. Sıkılan yerlere katran, bezir ya da tereyağı sürülür. Mandalara bezir hem deriyi yakması hem de büvelek tutmasından korumak için sürülür. Bezir yağı deriyi karartarak güneşin yakıcı etkisinden korur³³⁵.

Trikofiti (Trichophytosis)

Özellikle kış aylarında göz, kulak, yanak ve sırt bölgesinde para şeklinde, beyaz kabuklu görünüşteki bir deri hastalığıdır. Halk arasında “kellik”, “derma”, “demra” gibi isimlerle bilinmektedir³³⁶.

Hastalıklı bölgelere bir hafta boyunca kına tatbik edilir. Çam katranı kaynatıldıktan sonra yumurta sarısı ile karıştırılıp mantar olan bölgelere sıvanır³³⁷. Yine pisliği pislik götürür inancıyla tavuk ya da güvercin pisliği hastalıklı odaklara sürülür³³⁸.

Kabuklar demir tarakla kazınarak uzaklaştırılır. Kışları ise kar ile kabuklar kazınarak tedavi edilir. Katran, vazelin, aspirin karıştırılarak bir merhem yapılır ve bir hafta boyunca tatbik edilir³³⁹. Katran, göztaşı karışımı veya sarımsaklı tuz hasta bölgelere sürülür. Otomobil atık yağı, gres yağı, margarin yağı ya da tereyağı deri iyileşinceye kadar sürülür. Hastalıklı danalar güneşe çıkarılarak gezdirilir³⁴⁰.

³³² 4.6.1.2

³³³ 2.0.1.1

³³⁴ 1.3.1.1, 1.3.1.2, 2.1.2.1, 2.1.2.2, 3.3.2.3, 5.10.4.4, 5.10.4.5

³³⁵ 4.0.1.4

³³⁶ 1.9.2.2, 1.5.2.3, 1.5.2.4, 1.9.2.1, 1.10.0.3, 1.5.2.3, 1.5.2.4, 1.9.1.4, 2.1.2.3, 2.1.2.4, 2.14.0.2, 2.1.2.3, 2.1.2.4, 2.13.0.1, 2.11.1.4, 2.1.2.1, 2.7.0.4, 2.6.1.1, 2.9.1.1, 2.0.1.1, 3.3.2.3, 3.4.2.1, 3.4.2.2, 3.4.2.3, 3.6.3.3, 3.6.3.5, 4.0.3.5, 4.8.0.5, 4.8.2.1, 5.0.1.5, 5.0.1.4, 5.4.0.4, 5.0.1.3

³³⁷ 5.9.3.4

³³⁸ 5.1.13.4, 5.1.17.3

³³⁹ 4.1.1.1

³⁴⁰ 1.8.1.3

Pekmez kaynatılıp içine acı yağ ve tuz atılır. Hastalıklı bölgeye gün aşırı sürülür³⁴¹. Hastalıklı bölge kazınır ve bezir sürülür³⁴². DDT ve halk arasında “bezir” olarak ifade edilen bezir yağı üç gün boyunca sürülür. Kabuklar kazınır, kanatılır ve üzerlerine tereyağı uygulanır³⁴³. Bir baş sarımsak, margarin yağı ve ekin ilacı karıştırılarak hastalıklı deriye sürülür³⁴⁴. Yarım avuç kükürt bir litre suyla karıştırılarak kabuklu deriye uygulanır³⁴⁵.

Sülük (Haemopsis Sanguisuga)

Su birikintileri (*dere, göl, havuz, çeşme*) içinde bulunan sülükler, bu suların hayvanlar tarafından içilmesi sırasında su ile birlikte kolayca yutularak ağız ve burun boşluğuna yapışırlar. Hayvan yetiştiricileri tarafından hayvanların ağızından ve burnundan kan gelmesi, ağız boşluğunun açılması sonucu sülüklerin görülmesiyle anlaşılır³⁴⁶.

Ağız içinde ve burun boşluğunun ön kısmında yapışık sülükler elle tutularak koparılır. Sarımsak ezilerek bir tülbente sarılır ve hayvanın ağızına gem şeklinde bağlanır. Sarımsağın kokusu sülüklerin yapıştığı yerden koparak düşmelerini sağlar³⁴⁷. Burundan ve ağızdan turşu suyu ve sirke içirerek sülüklerin uzaklaştırılması sağlanır. Yine hayvanın boğazından tuzlu su içirilerek sülüklerin düşmesi sağlanır³⁴⁸. Toprak su ile karıştırılarak ağızdan içirilir³⁴⁹.

Uyuz (Scabies)

Hayvanın boynunda ve vücudunun çeşitli yerlerinde kaşıntı ve tüylerin dökülmesiyle karakterize bir hastalıktır. Boyun derisi kalınlaşmış, tüyleri dökülmüş ve kıvrımlı bir hal almıştır. Bu görünüşe bölge halkı “*hararetlenme*” adını verirler. Deri kepekle örtülü görünüştedir. Hayvan boynunu duvar ve ahır direklerine sürer. Hayvanın yular, koşum takımı, tarağı vb. aracılığıyla başka hayvanlara bulaşma olur³⁵⁰.

³⁴¹ 4.8.2.4

³⁴² 4.8.1.1

³⁴³ 3.0.2.1

³⁴⁴ 3.1.0.6

³⁴⁵ 5.10.1.1, 5.10.1.2

³⁴⁶ 1.9.2.3, 1.5.2.5, 1.3.0.4, 1.10.2.5, 3.5.2.3, 3.5.2.4, 3.0.0.5, 4.5.0.4, 4.8.2.4

³⁴⁷ 5.1.11.1

³⁴⁸ 2.10.0.4, 1.4.5.4

³⁴⁹ 4.8.0.2

³⁵⁰ 1.0.0.2, 2.12.0.1, 2.10.1.3, 2.8.2.2, 2.10.1.5, 2.5.0.4, 3.4.0.2, 3.4.4.4, 3.4.4.5, 3.4.0.3, 4.1.1.1, 4.0.1.4, 5.3.1.1, 5.1.9.4, 5.1.14.2, 5.9.3.4

Tedavi olarak, Arap sabunu yahut kükürtlü bir sabunla hayvan yıkanır³⁵¹. Ardıç katranı (*L. Juniperus oxycedrus*) ile tereyağı karıştırılarak uyuzlu bölgeye sürülür. Bu uygulamaya yaklaşık üç gün devam edilir. Ardıç katranı orman köylülerince yapılmaktadır. Ardıç çırası küçük kıymıklar halinde kesilir ve bir testi içine doldurulur. Testi ateşte çatlamasın diye üzerine bir parmak kalınlığında kül sıvanır. Testinin ağzı tersine çevrilir ve bir çanakla kapatılır. Testinin etrafında ateş yakılır. Isınan ardıç çıraları içinden katran ayrılır ve çanağın içinde toplanır. Bir testiden ancak birkaç damla katran çıkar³⁵².

Uyuzlu koyunlar uyuz hamamına, uyuz gölüne götürülerek yıkanılır³⁵³ (Çankırı, Kırıkkale, Yozgat). Otomobil atık yağı veya gazyağı hastalıklı alanlara sürülür. Bir baş sarımsak dövülerek sirke ve limon suyu ile karıştırılarak uyuzlu bölgelere sürülür. Uyuz otu dağda toplanarak suda kaynatılır. Su soğuyunca uyuzlu bölgelere sürülür³⁵⁴.

Bezir, mandaların vücuduna parlaklık ve güzellik versin, güneşin yakıcı etkisinden korusun diye sürülür. Mandaların derisini sarı renkten koyu siyaha dönüştürür. Bahar mevsiminde sıcaklar başlamadan yaylıma gidecek mandalar bezir yağı ile yağlanır³⁵⁵.

Küçükbaşların bacaklarına yayılmış uyuzu tedavi için tavuk pisliği sürülür. Katran, bezir, tereyağı ve tuz kaynatılır. Elde edilen karışım ılıklaşınca hastalıklı bölgelere sürülür³⁵⁶. Sarımsak dövülerek tuzla karıştırılıp uyuzlu deriye sürülür³⁵⁷. Ayrıca keçilerin koltuk altlarına katran kaynatılıp soğutulduktan sonra sürüldüğü de belirtilmektedir³⁵⁸.

³⁵¹ 2.8.2.1

³⁵² 5.1.4.1

³⁵³ 1.6.0.3, 1.4.6.2, 4.8.0.4, 4.8.0.5, 4.0.3.3, 5.1.6.4, 5.8.0.1, 5.8.0.2

³⁵⁴ 4.6.1.2

³⁵⁵ 1.6.0.2, 3.1.0.6, 5.11.0.2

³⁵⁶ 4.0.0.9

³⁵⁷ 5.1.14.5

³⁵⁸ 5.1.6.2

İç Parazitler ve İlgili Hastalıklar

Coenurus Cerebralis

Orta Anadolu'da “delibaş”, “dönme hastalığı” olarak bilinir. Koyunlarda görülen bir hastalık olup koyunculukla uğraşan kişilerce iyi bilinmektedir. Koyunun kendi etrafında dönmesi, sallantılı bir şekilde yürümesi ve ani hareketler yapmasıyla hayvan sahiplerince teşhis edilir³⁵⁹.

Demir ateşte kızdırılmak suretiyle hasta koyunların kafası dağlanır³⁶⁰. Koyunların kulaklarının kesilip kan alınması da başka bir tedavi yöntemidir. Koyunun alnına yumurta kırılıp, dualar okunur³⁶¹. Koyunun göz altındaki damar kesilir ve kan alınır³⁶².

Fasiolozis (Fasciolasis)

Halk arasında hastalığa “kepenek” denilir. Hastalığın nedeni olan parazit (*L. Fasciola hepatica*) yaprak kelebeği olarak da bilinir. Hastalığın sebebi nemli ve kırağılı otlara bağlanmaktadır. Baharın hayvanın yeşile çıktığında oluştuğuna inanılır³⁶³. Özellikle “yukarı yeli” denilen bir rüzgâr değdiğinde kepenekli koyunların çene altları (gıdıkları) sallanır görünümündedir. Hayvanın çene altı şişmiştir ve öksürük mevcuttur. Hayvanların tüyleri birbirine karışmıştır ve yürümekte zorluk çekerler³⁶⁴.

Kızilkurt

“*Strongylus vulgaris*” larvalarının yaptığı sancılarla karakterize hastalığa halk arasında kızilkurt denilir. Bazı at sahipleri tarafından “it ağrısı” olarak bilinir³⁶⁵. Sancılanan atlara “kızilkurt tuttu” denilir. Anamnezde, hayvan yetiştiricileri çok yorgun ve terli iken su içen atlarda aniden görüldüğünü bildirilmektedir. Hayvanın hareketsiz ve kazık gibi olduğu yerde durduğu belirtilir. Atın sağ tarafı sancı halinde şiş ise “kızilkurtludur” denir³⁶⁶.

³⁵⁹ 5.8.0.2, 5.11.0.2, 1.6.0.2, 1.4.6.2, 4.8.0.4, 4.8.0.5, 4.0.3.3, 2.0.0.12, 2.0.2.4, 3.0.1.2, 4.7.0.4

³⁶⁰ 5.9.2.1

³⁶¹ 1.3.0.1

³⁶² 5.9.1.1

³⁶³ 5.1.15.3, 5.9.4.1, 1.4.1.3, 1.0.0.20, 2.2.1.2, 2.2.1.3, 4.0.0.9

³⁶⁴ 4.2.0.1

³⁶⁵ 4.0.0.7

³⁶⁶ 2.1.2.1, 3.3.2.3, 4.0.4.4, 4.0.4.5, 5.10.4.3, 5.10.4.4

Hastalık, tecrübeli kişiler tarafından at pisliğini yaparken rektum mukozasında kurtların görünmesiyle anlaşılır. Kurtların düşmesi için rektuma DDT ile su karıştırılarak sürülür³⁶⁷.

Mide ve Bağırsak Parazitleri

Sindirim kanalı parazitlerinin hepsi halk arasında “*solucan*” ve “*kıl kurdu*” olarak adlandırılır. Genel olarak hayvan sahiplerince dışkıda çıkan parazitlerle hastalığın tanısı konulur. Güzün anız yiyen hayvanlarda bu parazitlerin oluştuğuna inanılır³⁶⁸. Dışkıda parazitlerin görülmesi “*solucan, kurt dökme*” olarak tasvir edilir. Parazitli hayvanların tüyleri karışık görünümde ve çabuk gelişim göstermezler. Parazitli hayvanlar “*yediklerini içinde eriten*”, “*algın*” olarak tabir edilirler³⁶⁹ (Yozgat). Koyunların kursaklarında oluşan kurtlar “*çok kış görmüş, zayıflamış olanlarda*” görülür³⁷⁰.

Buzağılarda solucan (*Nematod*) ve kıl kurtlarını (*Trichostrongylus*) düşürmek için kabak çekirdeği (*L. Semen cucurbitae*) ile kırmızı pul biber karıştırılarak yedirilir³⁷¹.

Sığırkuyruğu yaprağı suda haşlanarak suyu içirilir³⁷². Karamuk bitkisinin kökü kesilerek kaynatılır ve suyu içirilir. Özellikle abdest bozan (*şerit, cestot*) parazitinin tedavisinde bu yöntem kullanılır. Bir diğer halk ilacı karışımında ise karamuk kökü ve karamaz kaynatılır ve suyu içirilir³⁷³.

Kertenkele yavruları mide ve bağırsaktaki parazitleri düşürmesi için buzağılara yutturulur³⁷⁴. Limon suyu ile gül suyu karıştırılıp iki gün boyunca aç karnına buzağılara içirilir³⁷⁵ (Kayseri, Kırıkkale). Bölgede eskiden beri uygulanmakta olan göztaşı kurt düşürücü olarak suda eritilerek hayvanlara içirilmektedir³⁷⁶.

³⁶⁷ 2.0.0.18

³⁶⁸ 5.1.15.1

³⁶⁹ 5.1.13.4, 5.1.17.3, 5.9.3.4

³⁷⁰ 1.9.0.3

³⁷¹ 2.10.1.5, 2.5.0.4, 3.4.0.2

³⁷² 1.9.0.1

³⁷³ 5.1.14.4

³⁷⁴ 5.1.14.3

³⁷⁵ 2.1.2.3, 2.1.2.4, 4.0.4.4, 4.0.4.5

³⁷⁶ 2.0.0.18, 4.2.0.1, 5.1.10.1

Buzağı ve danaların iç organlarında bulunan parazitlerin atılması için aç karnına “gökçe” yedirilir. Gökçenin sığır ve “davarların” (küçükbaş hayvan) bağırsaklarında ishal yaparak hayvanların içini temizlediğine inanılır³⁷⁷ (Yozgat). Sarımsak, buzağılara kurt düşürücü olarak iki üç diş yutturulur. Tuz ve sıvı yağ içirilerek hayvan ishal edilmeye çalışılır. İshalle solucanların döküleceğine inanılmaktadır. Lahana turşusu da kurt düşürücü olarak içirilmektedir³⁷⁸. Buzağıdaki kıl kurtlarını düşürmek için anasının idrarı içirilir³⁷⁹ (Çankırı, Yozgat).

Kan Parazitleri ve İlgili Hastalıklar

Babesiosis (Babesiosis)

Halk arasında “ağrıma”, “gün çalması”, “sarılık”, “sıtma” olarak bilinen koyun ve sığır hastalığıdır. Hastalık sebebinin genelde sıcak çarpması sonucu olduğu sanılır. Baharda çiçek açtığı dönemde hastalığın görüldüğüne inanılır. Yine ağrımanın koyunlarda kırkımdan sonra oluştuğu kanaati hâkimdir³⁸⁰. Sarılık olan hayvanın gözü ve derisi sararmıştır. Tüyü diken diken olur, iştahı yoktur ve bol su içer. Hayvan kanlı idrar yapar³⁸¹.

Tedavide, koyunlar çökelek suyuyla yıkanır³⁸². Dut ya da üzüm pekmezi hayvana kan vermesi için içirilir³⁸³. Her gün bir litre kara pekmez suyla karıştırılarak üç dört gün boyunca içirilir. Hayvanların kulakları kesilerek kan alınır. Bol sarımsaklı ayran içirilir³⁸⁴ (Kırıkkale, Yozgat). Hasta hayvanların sırtları çamurla sıvanır³⁸⁵. Ateş düşürücü olarak aspirin içirilir³⁸⁶. Koyunlara hastalık anında veya kırkım zamanından sonra ağrıma iğnesi adıyla bilinen preparatlar uygulanır.

Yukarıda belirtilen Bölüm 3.1. kapsamında tedavilerde kullanılan OABK folklorik veteriner hekimliği halk ilaçlarının terkinde 46’sı bitkisel (%44.66), 22’si

³⁷⁷ 5.10.1.3, 5.10.4.5, 5.8.0.2

³⁷⁸ 3.0.1.1

³⁷⁹ 5.1.10.5, 5.10.4.3, 1.4.6.2

³⁸⁰ 5.10.1.5

³⁸¹ 1.9.2.3, 2.12.0.3, 2.12.0.5, 3.6.4.4, 3.5.2.3, 3.5.2.4, 3.0.0.5, 4.0.2.4, 5.0.2.5

³⁸² 5.1.6.3, 5.1.14.2

³⁸³ 1.2.1.1

³⁸⁴ 5.3.0.4, 5.3.0.5, 5.3.1.2, 4.0.2.3, 4.0.4.2

³⁸⁵ 3.6.2.1

³⁸⁶ 5.10.3.3

(%21.36) hayvansal, 35'i madensel (%33.98) kaynaklı olmak üzere toplam 103 farklı drog kullanıldığı tespit edildi.

3.2. Orta Anadolu Bozlak Kültüründe Hayvancılık ve Hayvancılık ile İlgili Folklorik Bilgi ve Uygulamalar

Orta Anadolu Bozlak Kültüründe hayvancılık ve hayvancılık ile ilgili folklorik bilgi ve uygulamalara ilişkin sayısal dağılım Çizelge 3.2'de sunuldu.

Çizelge 3.2. Orta Anadolu Bozlak Kültüründe Hayvancılık ve Hayvancılıkla İlgili Elde Edilen Verilerin Sayısal Dağılımı

Konu başlıkları	Kişi Sayısı
3.2.1. Hayvancılık ve Hayvancılık Kolları	75
Arıcılık	12
Nalbantlık	5
Semercilik	4
3.2.2. Hayvansal Gıda ve Ürünlerin Elde Edilişi	84
Çemen Yapımı	3
Çökelek Yapımı	4
Köremez	9
Lor Peyniri	3
Pastırma	7
Peynir Yapımı	14
Sucuk Yapımı	3
Taşagız	7
Teker	13
Tike	12
Yağ Yapımı	3
Yoğurt Yapımı	6
3.2.3. İnsan ve Hayvan İlişkilerinde İnanç, Deyim, Atasözü, Fıkra, Ağıt, Mani, Bilmece ve Seslenişler	150
İnsan ve Hayvan İlişkilerinde İnançlar	30
Kurban Bayramı	8
Koç Katımı Töreni (Koç Salımı)	10
Davar Yüzü (Saya Gezme, Köse Gezmesi)	8
Bilmeceler	17
Fıkralar	2
Maniler	3
Ağıt	1
Atasözleri ve Deyimler	56
İnsan ve Hayvan İlişkilerinde Hayvanlara Sesleniş	15
3.2.4. Hayvan Ad ve Donları	74
Adlar	38
Donlar	36

Bilgi Derleme Formunda yer alan hayvancılıkla ilgili sorulardan 1, 2, 3, 5, 8 ve 10'uncu sorulara verilen yanıtlar yetersiz kaldığı için bu sorulara ilişkin veriler tezde kullanılmadı.

3.2.1. Hayvancılık ve Hayvancılık Kolları

Orta Anadolu Bozlak Kültürünün hâkim olduğu bölgede sanayinin gelişmemiş olmasının yöre halkını hayvancılık ve tarım sahasında çalışmaya sevk ettiği; hayvancılığın küçük çapta aile hayvancılığı şeklinde olduğu; hayvan yetiştiriciliğinin ise yayla, mera ya da ahır hayvancılığı şeklinde yapıldığı; kaliteli ve verimli damızlık temininin güç olduğu; hayvanların merada yedi ay, ağıl ve ahırlarda ise beş ay kaldığı ve folklorik bilgilere dayalı yöntemlerle otlatıldığı tespit edildi.

OABK'de büyük sürüler için çobanın, koyunların yavrulamaya başladığı (*döl dökümü*) 20 Mart'tan 30 Ekim'e (*koç katımı*) kadar ortalama iki yüz yirmi beş gün için tutulduğu bildirilmektedir³⁸⁷. Çobanlar, sığır çobanı, davar çobanı (Bkz. EK - C Resim 3.30.) ve kuzu çobanı diye sınıflandırılmakta, bir çobanda doğruluk, dürüstlük ve güvenilirlik özelliği aranmaktadır. Genelde köylerde sığır sürüsünü güdecek tek bir çobanla anlaşıldığı, bazı yörelerde (Kayseri, Yozgat) çoban olacak adayların sofraya oturtularak, en hızlı yemek yiyenin çoban seçildiği ifade edilmektedir³⁸⁸. Hayvanların yaylaya, meraya çıktığı yere “*yazi*” denilmekte, yaz mevsiminde hayvanlar sabah erken vakitte “*yazi*” ya götürülmekte, akşam olmadan ise yayladan getirilmektedir. Çobanlar ellerinde bir değnek tutmakta, üzerlerinde soğuktan korunmak için koyun yününden yapılan “*kepenek*” denilen bir kıyafet giymektedirler. Her koyun sürüsü içinde “*seyis*” adı verilen keçi bulundurulur. Çoban, bu keçiye kendine alıştırmakta ve yanından ayırmamaktadır. Bu keçinin hareketliliği ve kurnazlığıyla koyun sürüsüne rehberlik ettiği bildirilmektedir³⁸⁹.

Hayvan sürülerinin vazgeçilmez bir yardımcısı olan çoban köpekleri, özellikle koyun sürülerinin sevk ve idaresinde görev almaktadır. Daha çok kangal ve kangal kırması adı verilen cinsler sürü köpeği olarak kullanılmaktadır. Boyunlarına çivi ve sivri metallere yapılmış tasmalar geçirilmekte, bu tasmalar köpeklerin kurtlarla karşılaştıklarında boğulmalarını önlemekte hem de bir sahibi olduğunu bildirmektedir. Köpeklerin beslenmesinde arpa unundan yapılan “*yal*” ve yemek artıkları verilmektedir. Uzun kulağı olan köpeğin korkak olacağı ve kulağı kesilmemiş olan köpeğin kendi cinsleri veya kurtlarla olan kavgalarında yaralanacağı düşünülerek çoban köpeklerinin kulaklarının kesildiği bildirilmektedir. Avcılıkta

³⁸⁷ 1.4.1.3, 1.0.0.20, 2.2.1.2, 4.0.0.9, 5.4.0.2

³⁸⁸ 2.9.2.5, 2.2.1.3, 5.4.0.3, 5.9.3.5, 5.11.0.3

³⁸⁹ 2.9.2.3, 2.9.2.4, 2.9.2.5, 5.1.3.4, 5.1.4.4

“tazi”, “kopey” (*pointer türü*) denilen cinslerde köpekler kullanılmaktadır. Tazi türü köpekler avcılıkta değerli olup, hayvan sahipleri tarafından bakımlarına özen gösterilmekte, kış aylarında üşümemeleri için sırtlarına minder bağlanılmaktadır³⁹⁰ (Bkz. EK - C Resim 3.31.).

Kışın sığır sürüsü ahırda, koyun sürüsü ise ağıllarda barındırılmaktadır. Havanın yumuşak olduğu kış günlerinde sürü sabah çıkmakta, akşama doğru geri getirilmektedir. Hayvanlar kışın kapalı ahır ya da ağıllarda kesif ve fenni yemlerle beslenmektedir. Koyunlara arpa, buğday, saman ve yayladan getirilen kuru otlar (*fiğ, yonca kesleri, korunga*) verilmektedir. Keven, keçi ve koyunlarda dikenleri yakıldıktan sonra yem olarak kullanılmaktadır. Keven eşilmekte, ütülmekte, baltayla dövülerek kıyılmakta ve kökünde bulunan yağa benzer madde çıkarılarak hayvanlara yem olarak verilmektedir³⁹¹. Sığırların geleneksel beslenmesinde vazgeçilmez olan saman ve pancar küspesi ahır dışında üstleri naylonla kapatılarak muhafaza edilmektedir³⁹² (Bkz. EK - C Resim 3.32.).

Ahırlar genellikle evlerin altında veya yanında yer alan küçük işletmeler şeklindedir. Eski yapılı ahırların kerpiç ve briketten yapıldığı; son yıllarda çimento harcı ile tuğladan yapılmış modern ahırların sayılarının arttığı; ahırların temizliğinin ise genelde kadınlar, büyük işletmelerde bakıcı çobanlar tarafından yapıldığı bildirilmektedir. Hayvan gübrelere yakacak olarak kullanıldığı; kış boyunca ahırlarda birikmiş olan gübrelere el arabasıyla ya da “*temek*” denilen pencereden (Bkz. EK - C Resim 3.33.) dışarıya atılmak suretiyle biriktirildiği; havaların ısınmasıyla birlikte bu gübre yığınlarının suyla ıslatıldığı; sulanan bu gübrelere saman veya kömür tozu ile karıştırıldığı; şekil vermek suretiyle biriktirildiği ve güneşte kurutulduğu (Bkz. EK - C Resim 3.34.) belirtilmektedir. Ağıllarda davarların çiğnemesi neticesinde oluşan gübreye “*kerme*” denilmekte ve kurutulmak üzere yakıt maddesi olarak kullanılmaktadır³⁹³.

Doğum (*buzagılama, kuzulama*) mevsimi Şubat - Mart ayları arasında olup, bu aylara Kayseri yöresinde “*döl ayı*”, Yozgat yöresinde ise “*gücük körpesi ayı*” denilmektedir. Çobanlar doğum yapacak koyunları yakından takip etmekte, doğan

³⁹⁰ 2.12.0.1, 2.10.1.3, 5.1.6.3, 5.1.14.2

³⁹¹ 4.8.3.2

³⁹² 3.6.3.3, 3.6.3.5, 5.0.1.3, 5.0.1.5

³⁹³ 2.0.1.1, 2.1.2.1, 3.3.2.3, 4.8.2.1

kuzuları ve analarını belirleyerek emzirmede çıkan bazı sorunları gidermeye çalışmaktadırlar. Örneğin; kuzusunu emzirmek istemeyen koyuna köpek havlatılarak korkutulduğu; ürken koyunun yavrusunu korumak içgüdüleriyle kuzusunu emzirdiği; doğumda anasını kaybeden kuzu başka bir koyundan emzirilmek istendiğinde emzirmek istemeyen koyunun kendi etrafında döndürülerek sersemletildiği ve kuzunun üzerine koyunun yavru sularının sürüldüğü; sonra bir köpek getirilerek koyunun üzerine salındığı; köpekten korkan ve sersemleşen koyunun kuzuyu kendi kuzusu zannederek emzirdiği belirtilmektedir. Buzağısı ölen ineklere süttten kesilmemesi için başka bir buzağı alıştırılmakta, ölen buzağının derisi yüzülerek alıştırılacak buzağının sırtına bağlanmakta ya da ölen buzağının üzerindeki yavru suları ve yavru zarları alıştırılacak buzağının üzerine sürülerek ineğin buzağıyı kabul ettiği ve sağdırmaya başladığı bildirildi. Başka bir uygulamada ise ölen buzağının kafası üzerinde kalacak şekilde derisinin yüzüldüğü ve şişirildiği; derisinin içinin samanla doldurulduğu ve ayaklarından kasığa kadar değneklerle yere sabitlenerek dikiş iğnesiyle postun arkasının dikildiği; hazırlanan yapma buzağının üstüne tuz dökülerek sağım sırasında ineğin altına konulduğu ve ineğin deriyi yalarken buzağıyı gerçek yavrusu zannederek sağdırdığı bildirildi. Bu uygulamalara Yozgat yöresinde “*yakma*”, Kayseri ve Kırşehir yörelerinde ise “*yavru satma merasimi*”³⁹⁴; yeni doğmuş buzağının ahırda koşmasına ise “*buzağı tezemesi*” denilir³⁹⁵.

Bu uygulamaların tam aksine, eğer buzağı süttten kesildiği halde anasını emiyorsa burnuna çividen yapılmış bir burunsalık (Bkz. EK - C Resim 3.35.) geçirilmektedir. Böylece buzağı anasını her emmeye kalktığında çivileri ineğin memesine batmakta ve canı yanan inek, yavrusunun süt emmesine izin vermemektedir³⁹⁶.

Bölgede özellikle süt işletmelerinin olmadığı kırsal yerlerde buzağuların ortalama beş-altı aylık olana kadar emzirildiği; süt işletmelerinin ve damızlık süt birliklerinin olduğu merkezlerde ise ineklerden sağılan sütlerin her sabah güğümlere konarak süt toplayıcılarına verilmek suretiyle ekonomik bütçeye yarar sağladığı belirtildi³⁹⁷.

³⁹⁴ 2.0.0.8, 3.5.1.2, 5.1.5.5

³⁹⁵ 5.1.6.1

³⁹⁶ 1.6.0.2, 1.4.6.2, 5.8.0.2, 5.11.0.2

³⁹⁷ 4.0.3.5, 4.8.0.5, 5.4.0.4

“*Emlik kuzu*” (süt emen kuzu) ve buzağılar doğumdan sonra ilk iki gün analarının yanında bırakılarak kolostrum içmeleri sağlanmaktadır. Kuzu ve buzağılar analarını emmeden önce süt salınışını uyarmak için kafalarıyla analarının memelerine vurmalarına “*ediklemek*” denilmektedir³⁹⁸. “*Kuzuluk*” adı verilen bölmelere alınan kuzular günde sabah ve akşam olmak üzere iki kez emzirilmektedirler. Yaklaşık kırk gün günde iki kez emzirme işlemi gerçekleştirilmektedir. Bu dönemden sonra kuzular sabahları günde tek öğün emzirilmektedir. Tek öğün dönemi emlik kuzunun, kuzuluk dönemine geçiş dönemi olup, kuzular 15-20 günlük olunca analarından tüyünü yememesi için ayrılmaktadırlar³⁹⁹. Mayıs ayı ile birlikte kuzular yavaş yavaş süttten kesilmekte ve çobanlar tarafından otlaklarda otlatılmaya alıştırmaktadırlar. Kuzuların süttten kesilmeleri ile birlikte sağım mevsimi de başlamakta ve ilk sağım törenleri kutlanılmaktadır. Yaylaya çıkan hayvanların sütlerinin yazın yeşil ot yediğinden sulu, sonbaharda ise süt yağlandığından koyu olduğu bildirildi⁴⁰⁰.

Koyun ve kuzu sürüleri ayrılarak yayla veya meralara götürülür. Sürünün merada istenilen yönde güdülmesi, sulanması, tuzlanması, yağmurdan, rüzgârdan, kurttan, tilkiden korunması çobanlar tarafından yapılmaktadır. Çoban davar sürüsü otlarken eğer uyursa, tedbir için sürüden bir koyunun boğazına bir ip bağladığı, “*bağırca*” denilen bu ipin diğer ucunu da kendi koluna bağladığı bildirildi⁴⁰¹.

Koyunun anüs civarındaki kirli görünümüne “*sağsak*” denilmektedir. Cinsiyet tayininde bu görünüme göre tespitin kolay olduğu söylenmektedir. Dişi koyunların genital bölgesinde idrarın yol açtığı ıslaklığın, zeminde toprak, dışkı vb. ile bulaşarak kuyruğunda kirli bir görünüme yol açtığı; dişi koyunlarda daha fazla kirli, bulaşık bir kuyruk görünümü olacağı için hayvan sahipleri tarafından cinsiyet tayininde kolayca anlaşıldığı tespit edildi. Koyunun gaitasının anüs civarında sertleşerek çakıl görünümünde olmasına “*çakıldak*” denilmektedir⁴⁰². Koyunun gaitası baharda yeşil ottan dolayı yumuşak, cıvık, kirli, yeşil görünümde olup, dışkının bu haline “*mayıs*”, kış aylarında ki gaitasına da “*büyük, böyük*” denildiği belirlendi⁴⁰³.

³⁹⁸ 5.0.0.1

³⁹⁹ 4.6.2.1

⁴⁰⁰ 2.13.0.1, 2.11.1.4, 2.0.0.12, 2.0.2.4

⁴⁰¹ 5.1.6.3

⁴⁰² 5.9.2.3, 5.9.2.4

⁴⁰³ 4.7.0.4, 5.10.4.3, 5.3.0.5

Keçilerin yazları sütü çabuk kesildiğinden, süt veriminin artması amacıyla bir ipe asılan portakal ve incir kabukları keçilerin boynuna bağlandı⁴⁰⁴; Mayıs ayında koyun ve keçilerin ağızlarının kenarına, dudaklarına, boyunlarına ve anüslerinin kenarlarına sıcak çarpmaması, güneş geçmemesi ve sineklerden korumak amacıyla katran sürüldüğü⁴⁰⁵ ifade edildi.

Hayvanların kaybolmaması, diğer sürülerle karışmaması ve tanınabilmesi amacıyla “en” ve “dağ” adıyla bilinen işaretlerin yapıldığı; en uygulamasının hayvanın kulağının delinmesi, kesilmesi ya da “kertiklenmesi” şeklinde olduğu; köylerde her koyun, keçi sahibinin kendine özel bir eni olduğu bildirildi. Dağ ise, şiş ya da damga olarak kullanılacak demirin kızdırılmasıyla hayvanın burnuna, gözlerinin alt kısmına, çene kemiklerinin üzerine yapılan işaret şeklinde olduğu; karakeçilerin burnuna “V” veya “8” biçiminde kızgın demirle dağlamanın yapılarak dağlanan yerde çıkan beyaz tüyün keçiyi daha yakışıklı gösterdiği⁴⁰⁶ ifade edildi. En ve dağ, hayvanın kuzuluk döneminde, baharda yaylaya çıkmadan önce yapılmaktadır. Sürü sahipleri bu tür işaretlerin dışında sürüdeki koyunların sırtlarını aynı renkte boyayarak da işaretlemektedir⁴⁰⁷.

Bölge halkı tarafından koyunun sütünden, derisinden, yününden muhtelif şekilde istifade edilmektedir. Koyunun yününden çorap, keçe, kepenek, halı, kilim, çuval ve torba dokunmakta; sütünden yoğurt, peynir, tereyağı yapılmaktadır. Koyun derisinden genellikle tereyağı tuluğu yapılmaktadır⁴⁰⁸.

Sağılan keçi sütünden çoğunlukla peynir ve yoğurt yapılmakta, bu peynir pazarda satılmaktadır. Süt, yoğurt, peynir, yağ, çökelek ve yumurta gibi hayvansal ürünlerden elde edilen gelirler, bölgede önemli sayılabilecek düzeyde olup, üretilen ve elde edilen süt ve yumurtalar mahalli olarak günlük ihtiyaçlar için değerlendirilmektedir. Ortalama üç kilo süttten bir kilo peynir çıkarılmaktadır. Süt miktarı azaldığı zaman yoğurt yapılmaktadır. Genellikle keçilerin Nisan ayından Ekim ayına kadar sağıldıkları bildirilmektedir. Keçinin kılından kıl çadır, çul, çuval yapılmakta; derisi ise yayık, su tuluğu ve peynir tuluğu olarak kullanılmaktadır. Keçilerin teke katımı sonbaharın başında yapılmaktadır. Keçi sürüsünü idare etmenin

⁴⁰⁴ 4.0.0.7

⁴⁰⁵ 4.5.0.1

⁴⁰⁶ 5.1.13.1

⁴⁰⁷ 5.1.11.4

⁴⁰⁸ 2.7.0.4, 3.5.1.3, 3.5.1.5

koyun sürülerine göre daha kolay olduğu, yazın dağ ve ormanlık alanlarda serbest yayıldıkları bildirildi. Kıl keçisinin, ormanlara zarar verdiği için yasaklanmasının özellikle verimli arazisi olmayan orman köylülerinin geçim şartlarını oldukça zorlaştırdığı tespit edildi⁴⁰⁹.

Kırkımda kullanılan makasa “*kırkılık*” denilmektedir. Kırkımda elde edilen yün, yapağı, kuzu yünü ve kıl olarak sınıflandırılmaktadır. Koyunun ilk kırkımda elde edilen yünler yün adıyla, bundan sonraki kırkımlarda elde edilen yünler ise yapağı adıyla bilinmektedir. Keçi kılı ise çadır çulu ve birçok dokumacılıkta kullanılmaktadır⁴¹⁰.

Sığır sütünden genellikle yoğurt yapıldığı; yoğurda su katılarak ve yayık içinde bir sopayla dövülerek tereyağı ve ayran çıkarıldığı; ayranın ise kaynatılarak çökelek yapıldığı; tereyağı ve çökeleğin kuzu derisine konulup kışın yenildiği belirlendi. İneğin sütü pembeleşip, sulu kıvama geldiği zaman süttten kesildiği ve bu süttten peynirleştiği için yoğurt yapılmadığı belirtilmektedir⁴¹¹.

Atların yıllık tımarında; atın sert bir fırça ya da kaşağı denilen metal bir aletle iyice temizlendiği, sonra sabunlu süngerle yıkanarak ve gölgelik bir yerde kurumaya alınarak vücuduna bezir ya da sıvı yağ sürüldüğü; bir hafta boyunca kapalı bir yerde tutulduğu ve kaynatılmış arpanın her gün çoğaltılmak suretiyle yedirildiği ifade edildi⁴¹².

Doğumu takip eden günlerde tay ve sıpaların kulakları iki yana sarkık olmasın diye uçlarından birbirine dikilmektedir. Tayların arka bacaklarının dik durmasını sağlamak için topuk eklemleri birbirine yaklaştırılarak bağlanılmaktadır. Erkek eşek ile dişi kısırağın çiftleştirilmesinde, atın arka tarafı çukura sokulmakta, eşeğin gözleri bağlanmakta ve çiftleştirme işlemi gerçekleştirilmektedir⁴¹³.

Bölgede süt, damızlık sığır, koyun ve keçi yetiştirici birlikleri mevcut olup, hayvan sahipleri bu birlikler vasıtasıyla çeşitli devlet teşviklerinden yararlanabilmektedir.

⁴⁰⁹ 3.0.1.2, 5.3.1.2, 5.1.11.5

⁴¹⁰ 1.5.0.4, 1.5.1.3, 2.7.0.2, 2.8.1.1

⁴¹¹ 3.5.1.3, 3.5.1.5, 5.1.11.5

⁴¹² 1.0.0.7

⁴¹³ 5.1.2.1

Bölgede, yerli ve yabancı ırk hayvan besiciliğinin yanında, canlı hayvan ticareti de yapılmakta olup, hayvan alıp satan kişilere “*sürekçi*” ya da “*celep*” adı verilmektedir⁴¹⁴. Özellikle, doğu illerinden getirilen büyükbaş hayvanlar, sürekçiler tarafından pazarlanmak suretiyle bölge ekonomisine katkı sağlanmaktadır. Yaz mevsimlerinde tarla ziraatıyla meşgul olan bölge insanının, kış aylarında canlı hayvan ticaretini ihmal etmediği ve böylece gelirini temin etmeye çalıştığı belirlendi⁴¹⁵.

Arıcılık

Bölgede yaygın olarak sepet ve fenni kovanla arıcılık yapılmaktadır. Kırsal kesimlerde yaşayan bazı arı yetiştiricileri yaş söğüt ağacının dallarından yuvarlak arı sepeti yapmaktadır. Bu sepetin dış kısmı hayvan pisliği ile sıvanır ve kurutulur. Arıkovanı ise çam ağacından yapılmaktadır. Bazıları ise uzun tahtalardan yapılmış sepetler kullanmaktadırlar. Bal, hasat zamanı sepet veya kovanlardan dışarı çıkarılmaktadır⁴¹⁶.

Bu eski kovanların yanında şimdilerde modern kovanlar kullanılmaktadır. Evlerin avlusunda, yayla, mera veya ormanlarda arılık denilen yerlerde kovanlar oluşturulmaktadır⁴¹⁷.

Arı biti özellikle bal arılarında görülmekte, bunu ortadan kaldırmak için, kıl çaput yakılmakta ve dumanı körük adı verilen bir aletle arı kovanının içine verilmektedir. Kükürt tütsüsü de güvelere karşı uygulanmaktadır⁴¹⁸. Aynı şekilde kokulu bitkiler (kekik, tütün, nane) yakılarak dumanı körükle arı kovanının içine püskürtülmektedir. Bu uygulamalar arı yetiştiricileri tarafından genel olarak günün akşam saatlerinde yapılmaktadır⁴¹⁹.

⁴¹⁴ 4.0.0.12

⁴¹⁵ 4.6.2.3, 4.6.2.4, 5.1.5.1, 5.1.5.2, 5.1.11.4

⁴¹⁶ 1.4.5.1, 1.4.5.3, 2.10.0.4, 4.8.0.4

⁴¹⁷ 5.1.15.3, 5.10.3.2, 5.9.5.2

⁴¹⁸ 5.8.1.3

⁴¹⁹ 3.6.2.2

İlkbaharda “*günlük verme*” adı verilen bir uygulamada; sobadan alınan bir odun közünün üzerine çam sakızı konularak dumanı arı kovanının içine tütüldüğü ve çıkan dumanın etkisinden arı bitlerinin öldüğü söylenmektedir⁴²⁰.

Kışın arı sepetinin içine arılar aç kalmasın diye kızarmış tavuk, üzüm pekmezi ve üzüm macun haline getirilerek konulmaktadır. Kovanın içine güveleri yok etmek için katran ya da çam sakızı konulmakta⁴²¹; şurup, arının yiyecek bulamayıp aç kaldığı dönemlerde verilmektedir. Şurup, seker ve suyun karıştırılıp kaynatılması sonucunda elde edilmektedir. Kaynatılan şurup, yakıcılığını kaybedip, koyu bir kıvama gelince arıya verilmektedir⁴²².

Nalbantlık

Bölgede ekonomik ve sosyal yapının değişmesine bağlı olarak at popülasyonunun azalması nalbantlık mesleğinin de sonunu getirdiği belirtilmektedir. Sayıları her geçen gün azalmakta olan atların nallanması, nalbant adı verilen köy ve şehirlerdeki tecrübeli at yetiştiricileri tarafından yapılmaktadır. At arabalarında kullanılan atlara lastikten yapılan “*frenli nal*” takılmaktadır⁴²³ (Kayseri). At nallanırken, atın ayaklarına vurulacak nalların, önce nallar eşit ağırlıkta olacak şekilde tartıldığı, nalların hayvanın tırnağına “*nal tokmağı*” denen tahta tokmaklar ya da nallama adı verilen özel çekiçle çakıldığı; nallanan atın bir gün dinlendirildiği belirtilmektedir. Nallama işinde kullanılan malzemeler; yavaşa, nal, mih, kerpeten, renet, çekiç ve sunturaç olarak belirlendi (Bkz. EK - C Resim 3.36.). At topuk çalması diye tırnakları kesilmekte ve törpülenmektedir. Mıhların ucu kesilerek tırnağın üzerine yatırılır. Maya renetle yontulur ve fazla yontulduğunda atın yürüyemediği, bir keçe konulduğu ve nallama yapıldığı; keçe konulmazsa, her yaşa basışta yumuşama olduğu ve kurtlandığı, kurt düşünce de katran kaynatılarak sürüldüğü tespit edildi⁴²⁴.

⁴²⁰ 1.0.0.11

⁴²¹ 5.10.2.2

⁴²² 2.0.0.4

⁴²³ 2.13.0.1, 2.11.1.4, 2.0.0.12, 2.0.2.4

⁴²⁴ 2.8.4.3

Semercilik

Yük bağlamak ve binek hayvanına rahat binmek için kullanılan semer (Bkz. EK - C Resim 3.37.), genellikle ağaç, çuval ve sazdan yapılmaktadır⁴²⁵. Bölgede daha çok ilçe ve köy merkezlerinde eşek semerleri kullanılmaktadır. Semeri yapılacak olan hayvanın incelik ve kalınlığı dikkate alınarak ölçüleri belirlenmekte, “telis” denilen kalın dokumalı bez, tespit edilen ölçülere göre biçilmektedir. Telisin içerisine semer otu veya hasır otu da denilen bir ot yerleştirilmektedir. Telise yerleştirilen ot çuvaldız yardımı ile iple telise dikilmektedir. Çuvaldız kullanılırken ele batmaması için “kepenne” denilen demirden faydalandığı ve dikimi yapılan telisin üzerine hayvan derisi çekildiği; bu derinin sahtiyan denilen keçi derisinden veya koyun ve dana derisinden yapılan meşinden olduğu; derinin makasla semere göre biçildiği ve onun üzerine geçirilerek dikildiği; semerin sağlam olması için keçi kılından yapılan bir ip kullanıldığı; görünüş güzelliğini sağlamak için derinin siyah boya ile boyandığı; telisin alt tarafına, hayvanın sırtına gelecek kısma keçe geçirildiği, keçe, çuvaldız ve kıl ip kullanılarak semere dikildiği bildirilmektedir⁴²⁶.

3.2.2. Hayvansal Gıda ve Ürünlerin Elde Edilişi

Çemen Yapımı

Geleneksel olarak çemenin yapılışı şu şekilde bildirildi: Bir bardak buy otu (*Trigonella foenum graecum*) tohumlarının unu, bir bardak dövülmüş sarımsak, üç bardak toz kırmızıbiber, birer çay kaşığı kimyon, tarçın, karanfil ve istenirse bir çay kaşığı karabiber ilave edilir. Bunlar yeteri kadar suyla karıştırılır. Böylece çemen hazırlanmış olunur. Çemene kıyma konulmak istenirse, kıyılmış et, çemen yapımı için kullanılacak suda haşlanır⁴²⁷. Etin suyuyla çemen yapılırsa, daha lezzetli bir yiyecek hazırlanmış olur⁴²⁸.

⁴²⁵ 2.8.0.5, 3.6.1.5, 5.9.5.5

⁴²⁶ 2.0.0.4

⁴²⁷ 2.7.0.2, 2.8.1.1

⁴²⁸ 2.0.0.19

Çökelek (Kesilmiş Süt)

Yağ yapımında arta kalan ayranın kaynatılmasıyla çökelek elde edilmektedir. Kaynatılan yağsız ayranın yüzeyde bir tortu oluşturduğu; bu tortunun süzgeçten süzülerek biraz bekletildiği; sonra tuzlanarak koyun derilerine basıldığı; oluşan çökeleğin burada olgunlaşarak kışa kadar muhafaza edildiği; çökeleğin küplere çok sıkı bir şekilde basıldığı, suyu dışarı aksın diye ağzı ters çevrilip aşağıya geldiği bildirildi⁴²⁹.

Köremez

Köremezin çoban içeceği olduğu bildirilmektedir. Koyun veya keçiden sağılan taze sütün bakır tase konarak ateşte kaynatıldığı; yufka ekmeğinin küçük parçalar haline getirilerek süte atıldığı; sütün karıştırılarak yoğurt kıvamında ve kırmızı bir renk alınca ateşin söndürüldüğü, soğuk suyun altında soğutulduktan sonra içildiği ifade edilmektedir⁴³⁰ (Kayseri, Yozgat).

Lor Peyniri

Beyaz peynir yapımında kazanda kalan ve süzgeçlerden süzülen peynir suyu kazanlarda sürekli karıştırılarak kaynatılır. Kaynama sırasında içine bir iki tas süt atılarak kazanın üzerinde toplanan tortular kepçeyle alınır ve tülbentlerden süzülür. Sonunda lor peyniri elde edilir⁴³¹.

Pastırma

Kayseri’de yapılan pastırmanın meşhur olmasının nedeninin şehrin havası ve suyu olduğu⁴³²; pastırmacılığın ise, bu şehirde sektör halini alışımın en önemli sebeplerinden birisinin, şehrin geleneksel yapısını koruması, atalarından gelen bu geleneği devam ettirmesi ve gerekli olan coğrafi ve fiziki şartları taşıması olduğu

⁴²⁹ 2.11.0.3, 2.11.0.5, 4.8.3.3, 4.8.3.4

⁴³⁰ 2.7.0.2, 2.8.1.1, 2.9.0.2, 2.12.2.3, 2.11.1.2, 5.10.2.2, 5.8.0.1, 5.8.0.2, 5.11.0.2, 5.9.1.1

⁴³¹ 1.4.5.4, 2.10.0.4, 5.1.14.1

⁴³² 2.10.3.1

ileri sürülür. Pastırma sığır etinden yapılmaktadır. Hayvanın lop et tabir edilen en az üç beş cm kalınlıktaki kısımları kullanılır⁴³³.

Halk arasında pastırma sığağı olarak bilinen dönemin Ekim ayından başlayıp sonbaharın sonuna kadar sürdüğü; bu sıcakların pastırmanın kuruması ve olgunlaşması için lazım olan en iyi sıcaklar olduğu belirtilmektedir⁴³⁴.

Yörede birçok evde imal edilen pastırmanın yapılışı şöyledir: Kesilen ve düzeltilen etler tuzlanmadan önce bıçakla kesilir. Etlerin ilk olarak ön yüzünün tuzlandığı ve yaklaşık bir gün tuzda yatırıldığı; ardından etlerin diğer tarafları tuzlanarak çevrildiği; ikinci tuzlamadan çıkarılan etler kurumaları için bir hafta açık havada bırakıldığı; sabaha doğru toplanan soğumuş etlerin baskı altına alınarak bir gün bekletildiği; baskıda bekletilen etlerin terli kurutma için açık havada bir iki gün bekletildiği; terlemiş ve sıcak etlerin ikinci defa yaklaşık bir iki saat baskıya alındığını; son olarak da baskıdan çıkan etlerin gölgede kurutmaya alınarak çemen karışımının içerisine yatırıldığı; bir iki gün çemende kalan pastırmaların çemenleri elle düzeltilerek çemenli kurutmaya başlatıldığı; üç dört gün sonunda açık havada kurumaları tamamlanan pastırmaların yenmeye hazır hale geldiği bildirilir⁴³⁵.

Peynir Yapımı

Sağılan sütün süzöldükten sonra ılıkliğini kaybetmeden ya da sütün kaymağı alınıp büyük kazanlarda ateşte ısıtıldıktan sonra içine peynir mayası ilave edilmektedir. “*Damızlık*” adı verilen maya, süt kuzusunun ya da süt buzağısının abomasum mukozasının (şirden) temiz su içine atılması ve bunların üzerine incir sapı, keçi boynuzu, şeker, nohut, buğday tanesi, tuz gibi maddelerin ilave edilmesi ve ekşitilmesi sonucu elde edilir⁴³⁶. Bu maya peynir yapılacak sütün miktarına göre eklenir. Kazanın dibinde koyu kıvama gelerek peynir haline gelenler el ile alınarak bez bir torbaya konulur ve peynir altı suyu süzölür. Süzölmesi için bez torbaların üzerine taş konulur ve bir gün bekletilir. Tuzlanarak tulumlara basılır⁴³⁷. Yaş incirin

⁴³³ 2.10.1.5, 2.5.0.4

⁴³⁴ 2.8.3.2, 2.11.0.4, 2.9.0.2

⁴³⁵ 2.0.0.3

⁴³⁶ 2.8.5.2, 2.9.0.1, 2.8.3.3, 2.8.3.4, 2.2.1.4, 2.10.0.5, 3.3.2.2, 3.6.0.1, 4.4.0.1, 5.1.6.5, 5.1.3.2, 5.1.3.3

⁴³⁷ 5.9.5.4

çöpünden elde edilen süt iki üç çay kaşığı süte atılır. Böylece “*incir uyutması*” denilen sulu peynir elde edilir⁴³⁸.

Sucuk Yapımı

Kayseri yöresinde sucuk ve sucuk içi yoğun tüketilen ve pazarlaması yapılan bir hayvansal üründür⁴³⁹. Yöre halkının severek tükettiği sucuğun basit yapılış tarifi şu şekilde bildirildi: Yağsız etten yapılacak sucuk için sert olacağı dikkate alınarak hafif yağlı olması tavsiye edilir. Bir kilo etin içine 100 gr sarımsak, 75 gr acı biber ya da tatlı biber, 20 gr tuz, 15 gr kimyon konur. Ayrıca bir şeker kaşığı tarçın, karanfil ve istenirse karabiber ilave edilir. Bu baharatlar önce kendi aralarında, sonra etle karıştırılır. Et baharatı iyice emdikten sonra bir süre dinlenmeye bırakılır. Kurutulmuş büyükbaş hayvan bağırsağı suda bir süre ıslatıldıktan sonra, daha önce hazırlanmış malzeme, et makinesiyle bağırsak içerisine vakumlanır. Halka ya da parmak sucuk olacak şekilde iplerle bağlanır. Bir süre açık havada beklettikten sonra buzdolabında muhafazaya alınır⁴⁴⁰.

Taşagız

Bir miktar su tencerede kaynatılır. İçine bir büyük tas kolostrum eklenir. Kaynama sonucunda kaşar kıvamında, sert bir tatlı olan taşagız elde edilir⁴⁴¹ (Kayseri, Kırıkkale, Yozgat).

Teker

Kesilen etler kuşbaşı yapılarak kavrulur. Kavrulan etler bir çanağa konarak kiler yahut mahzende dondurulur. Sonra çanaktan donmuş etler çıkarılarak iplere asılır ve kurutulur⁴⁴². Bu şekildeki etlere “*teker*” denilir.

⁴³⁸ 5.1.5.3

⁴³⁹ 2.10.3.1, 2.0.0.19

⁴⁴⁰ 2.1.4.4

⁴⁴¹ 2.9.2.3, 2.9.2.4, 4.3.0.2, 5.4.0.2, 5.4.0.3, 5.9.3.5, 5.11.0.3

⁴⁴² 1.2.1.2, 1.5.0.5, 1.7.1.2, 1.7.1.5, 2.8.0.1, 2.8.0.2, 3.6.3.1, 3.6.3.2, 4.0.0.8, 5.10.2.1, 5.10.2.4, 5.1.11.1

Tike

Kurutulmuş etlere “*tike*” denilir. Etler kuşbaşı haline getirildikten sonra güneşte kurutulurlar. Kuruyan etler bez torbalara konarak, bahçede veya evin penceresinde bulunan iplere asılır ve ihtiyaç halinde tüketilir⁴⁴³ (Yozgat).

Yağ Yapımı

Kaymağı alınan yoğurt önce kepçeyle karıştırılarak havalandırılır. Yağ, “*yayık*” adı verilen keçi derisinden yapılan bir tulum içinde yapılır. Yayık çadır ipine bağlandıktan sonra içine bir miktar ılık suyla karıştırılan yoğurt dökülür. “*Bişşek*” adı verilen sopa ile yayıktaki ayran dövülerek çalkalanır. Yağın süttten ayrılması ve sertleşerek topaklanıp sarı renk alması beklenir. Ayranın yüzünde yağlar toplanınca kepçe vasıtasıyla temiz bir kaba alınır ve soğuk su ile yıkanarak üzerindeki yağlar temizlenir. Bu işlem yoğurt bitene kadar tekrarlanır. Yağ beyaz derilere konulur, suyu iyice alındıktan sonra en son olarak tüylü derilere basılır⁴⁴⁴.

Yoğurt Yapımı

Sütü sağdıktan sonra kaynatırlar, kaynamış olan süt mayalanacağı sıcaklığa ininceye kadar soğumaya bırakılır. Süt mayalanacağı sıcaklığa ulaşınca damızlık denilen bir kaşık yoğurt konularak ılık bir yere üstü sarılarak bırakılır⁴⁴⁵. Burada birkaç saat durduktan sonra yoğurt pıhtısı oluşur. Daha sonra pıhtı buzdolabında muhafazaya alınarak yoğurt halini alması için yirmi dört saat burada bekletilir⁴⁴⁶. Çobanlar yoğurdu bakraca koyup üstünü çam ağaçlarıyla kapatıp toprağa gömerek soğutma işlemi gerçekleştirilir⁴⁴⁷.

⁴⁴³ 5.1.15.3, 5.10.3.2, 5.9.5.2, 5.4.0.2, 5.4.0.3, 5.9.3.5, 5.8.0.2, 5.11.0.2, 5.9.5.4, 5.9.1.1, 5.1.3.4, 5.1.4.4

⁴⁴⁴ 1.0.0.11, 3.4.3.2, 4.0.4.3

⁴⁴⁵ 3.4.0.2, 3.4.0.3, 5.1.9.4, 5.1.15.3

⁴⁴⁶ 1.4.6.5

⁴⁴⁷ 5.1.4.3

3.2.3. İnsan - Hayvan İlişkilerinde İnanç, Deyim, Atasözü, Fıkra, Ağıt, Mani, Bilmeceler ve Seslenişler

İnsan - Hayvan İlişkilerinde İnançlar

Hayvanlar, halkın geleneklerinde yenmesinde bir sakınca olmayanlarla, yenmesi hatta dokunulması günah, rastlanması uğursuzluk getirici sayılanlar olmak üzere sınıflandırılır. İslam dininin kesin olarak yemeyi yasak ettiği hayvan domuz olarak bilinmektedir. Bölge halkı bu hayvanın adını zikretmekten kaçınır ve “*domuz*” ya da “*canavar*” diye söz etmektedirler. Ev ve av hayvanlarından; memeli, ot yiyen ve geviş getirenler “*eti yenilen hayvanlar*” sınıfına girmektedir. Alevi köylülerince tavşan uğursuz sayılmakta ve etinin yenilmesi haram olarak nitelenmektedir⁴⁴⁸.

Baykuşun ötüşü uğursuzluk sayılarak damında öttüğü evden ölü çıkacağına inanılır. Karıncaya, Peygamber örümceğine (*ağ böceği*) ve arıya basılıp öldürülmez. Horozun akşam ötmesi uğursuzluk sayılır. Kedi öldürmenin büyük bir günah olduğu ancak cami yaptırılarak affolunacağına inanılır. Hz. Peygamberin kedileri çok sevdiği ve sırtlarını sıvazladığı için hiçbir zaman sırt üstü düşmediklerine⁴⁴⁹; evde kedi ve köpek beslenilirse eve meleklerin girmeyeceğine inanılır. Köpeğin ot yemesinin sancısı ve ağrı olduğuna işaret sayıldığı bildirilmektedir⁴⁵⁰.

Eve beyaz güvercinin girmesinin beyaz murat, bereket ve uğur getirdiğine inanılır. Bu inancın gelişmesinde, güvercinin Hz. Muhammed (SAV) Sevr Dağındaki mağarada gizlenirken, mağara girişindeki ağacın üstüne bir çift güvercinin yuva yaparak yumurtladığı ve müşriklerin şüphelenmeden gittiği; burada güvercinin, Hz. Peygamberi kurtarıcı rolünün etkili olduğu bildirilir. Köpeğin ezan okunurken ulumasının hayra yorulmadığı; sahibinin başına bir bela getireceğini ya da deprem olacağını haber verdiğine⁴⁵¹; inek ilk yavrusunu doğurduğu zaman “*ağız*” sütünün evden çıkarıldığında ineğin sütünün kesileceğine inanılır⁴⁵².

“*Koyun cennetten çıkma, soyu melekten*” inancıyla koyuna vurmanın günah sayıldığı; koyunun olduğu yere cin ve peri giremediği çünkü koyunun “*melaike*”

⁴⁴⁸ 1.9.2.3, 1.5.2.5, 1.3.0.4, 3.5.2.3, 3.5.2.4, 3.0.0.5

⁴⁴⁹ 5.1.5.4

⁴⁵⁰ 4.0.0.10

⁴⁵¹ 1.0.0.16

⁴⁵² 4.6.0.3

olduğu bildirildi⁴⁵³. Keçiler kuyruğunu dik tutarsa yağış olacağına işaret sayılır. Kuşlar havada toplu halde ötüşürse “yağmur yağacağına alamettir” denilir. Leyleklerin Hicaz’dan gelip, sonbaharda oraya tekrar göç eden kuşlar olduğu inancıyla kutsal görülmekte ve yuvalarını bozmak en büyük günahlardan olduğuna inanılır⁴⁵⁴.

Sığırların boynuna nazar değmesin diye mavi boncuklardan yapılmış nazar boncuğu (Bkz. EK - C Resim 3.38.); ahırların içine ve kapılarının üzerine kaplumbağa, iğde çekirdeği, şap, muska, üzerlik, at veya köpek kafatası ve at nalı her türlü göz değmesinden, nazardan korunmak için asılır⁴⁵⁵ (Bkz. EK - C Resim 3.39, 3.40, 3.41, 3.42.). “Kötü gözün bakışı şap ile erirmiş” deyişi halkın nazara bakış açısını belirten bir söz olarak söylenir. Kuru at kafası yağmur yağdırma törenlerinde üzerine bazı dualar ve ayetler (Zuhruf Suresinin 11. Ayeti) yazılarak seher vaktinde bir ırmak kenarına atılmak suretiyle kullanılır⁴⁵⁶. At kafatası (Bkz. EK - C Resim 3.43.) ve at nalının (Bkz. EK - C Resim 3.44.) her türlü kazalardan, kötü gözlerden, nazardan ve hastalıklardan koruduğuna inanılır. Üzerlik ile tütsülemenin nazara karşı çok sık kullanılan bir uygulama olduğu bildirilir. Nazarı uzaklaştırmak için ateşte tuz çitlatıldığı, soğan kabuğu veya sarımsak kabuğuyla tuzun tavada kızartıldığı ve tütsüsü ile hasta hayvanın başından geçirildiğine inanılır⁴⁵⁷.

Doğum yapmış hayvanı nazardan korumak için kolostrumundan bir miktar da komşulara dağıtılır⁴⁵⁸. İlk doğumunu yapan ineğin sütü bol olsun diye sütün yarısının akan suya döküldüğü; yarısının da pişirilerek içirildiği bildirilir⁴⁵⁹. İnek sağdırmaz veya huysuzluk yaparsa göz değdiğine inanılmakta; üç parça tuz alınarak, “üç Külfü ve bir Elham” dualarının okunduğu; bir miktar tuzun ineğin ve sütün üstünden çevrildiği belirtilmektedir⁴⁶⁰.

Birisinin önünden tavşan geçerse uğursuzluk, tilki geçerse uğur sayılır⁴⁶¹. Kuzulama ve buzağılama mevsiminde uğursuzluk getireceği inancıyla dışarıya maya ve yün verilmediği; inek dişi yavrulasın diye çocuğun süt dişi ineğin kulağının içine

⁴⁵³ 3.1.0.3

⁴⁵⁴ 1.8.3.1, 1.8.3.2

⁴⁵⁵ 1.10.2.5, 2.9.2.3, 2.9.2.4, 2.9.2.5, 4.5.0.4, 4.0.3.5, 4.8.2.4, 5.1.4.4, 5.9.5.6

⁴⁵⁶ 5.0.0.8

⁴⁵⁷ 1.5.2.1

⁴⁵⁸ 2.1.0.5, 2.1.0.6

⁴⁵⁹ 2.0.2.3

⁴⁶⁰ 3.1.0.3

⁴⁶¹ 4.0.1.2

atıldığı⁴⁶²; eşeklerin geceleri anırmasını engellemek için bir bezin sirke dolu tasa batırıldığı ve eşeğin boynuna asıldığı tespit edildi⁴⁶³.

Kurban Bayramı

Kurbanlık danaların alt azı dişlerine bakıldığı; dişleri düşüp yerine kalıcı dişler geldiyse bu hayvana “ağzını bozmuş” denildiği ve kurbanlık için hazır olan bu hayvanlara “kapaklı hayvan” denildiği bildirilmektedir⁴⁶⁴.

Kurbanlık koçlar yıkanır, kınalanır ve gelin kurdeleleri ile süslenir. Hayvan sahipleri kınanın adanmışlığı simgelediğini; kınanın kurbanlık hayvanların Allah’a; evlilerde birbirlerine; asker adaylarında vatana adanmışlığı simgelediği için yakıldığını belirtmektedir⁴⁶⁵. Kurbanlık hayvan kesilirken gözlerinin bir bez veya tülbentle kapatılmasının, Hz. İbrahim’in oğlu İsmail’i Allah’a kurban olarak yere yatırdığında korkutmamak için gözlerini bağladığını anlatan menkıbeye dayanan bir inanış olduğu ifade edilmektedir⁴⁶⁶. Kesilen kurban etinin üçte biri kurban kesenin kendisinde kalır; üçte birini komşulara ve akrabalara, diğer kısımları ise fakirlere dağıtılır⁴⁶⁷.

Koç Katımı Töreni (Koç Salımı)

Koç katımı tarihi genellikle 15 Eylül - 30 Ekim günleri arasında yapılır. Katım tarihinden bir iki ay önce koçlar sağmal sürüsünden ayrılır ve enerji bakımından zengin yemlerle beslenirler. Koyunlarda ikizlik oranının artması için hayvanlar fazla yormadan otlatılıp gezdirilir⁴⁶⁸. Koç katım zamanı koçlar kınalanıp süslenir. Koçların kuyruğu, sırtı ve alını pembe, kırmızı, yeşil, mor gibi canlı renklerle (Bkz. EK - C Resim 3.45.) boyanır⁴⁶⁹. Koçlar özellikle “aşı toprağı” ya da “yoğşa” denilen kırmızı toprakla boyanırlar. Bu törenler esnasında dualar okunur ve

⁴⁶² 1.4.1.1

⁴⁶³ 4.0.0.6

⁴⁶⁴ 5.1.0.1

⁴⁶⁵ 3.4.3.3, 3.4.3.5, 5.10.5.1

⁴⁶⁶ 5.0.0.2

⁴⁶⁷ 2.8.5.1, 2.8.3.1, 5.10.5.3

⁴⁶⁸ 2.8.5.1, 2.8.3.1, 2.8.3.5, 3.4.3.3, 3.4.3.5, 5.10.5.1, 5.10.5.3

⁴⁶⁹ 5.9.4.5

silahlar atılır⁴⁷⁰. Kuzuların erkek doğması için koçların üstüne erkek çocuğu bindirilir, dişi kuzu doğsun diye de kız çocuğu koçun üzerine bindirilir. Hayvanların bereketlenmesi, ikizlik oranlarının artması için sancı çubuğunun ucuna altın takılarak koyunların üzerine değdirilir⁴⁷¹.

Davar Yüzü (Saya Gezme, Köse Gezmesi)

Kuzuların doğumuna elli gün kala ya da koç katımından yüz gün sonra, kuzunun anasının karnında canlandığına, tüyelerinin çıktığına inanılır. Bu yüzden bu güne “*davar yüzü*” bazı yörelerde de “*Saya Gezme, Köse Gezmesi*” denilir. Hayvan yetiştiricileri için her şey demek olan sürülerin yavrularının sağlıklı, verimli ve bereketli olması ümidiyle bu oyunun oynandığı belirtilir. Genelde kışın en soğuk ayında gerçekleşen bu törenlerin eğlenceli geçtiği söylenir. Oyun, her sürü sahibinin kapısında tek tek oynanır. Yozgat yöresinde elli gün kaldı, elli gün kaldı diyerek “*congulos*” adı verilen kişi köyde yanına aldığı oyun ekibiyle gezer ve müjdesinin karşılığında köylülerden bulgur, tuz, ekmek ve yağ gibi gıda maddeleri toplar. Bu yiyeceklerden hayvanların yemlerine, sağlıklı doğum, bolluk ve bereket getirmesi dileğiyle katılır. Bir evin kapısına gelindiğinde aşağıdaki mani okunur⁴⁷²:

“Sayacı geldi duydun mu?

Selam verdim aldın mı?

Hey ne kaldı, ne kaldı?

Şurda elli gün kaldı,

Elli günden az kaldı,

Otuz günden tez kaldı,

Oğlağın yağı yetti

Kuzunun tüyü bitti”.

Congulos, koç postu giymiş, uzun, sivri külahlı bir yaşlı olarak tanımlanmaktadır. Davul, zurna eşliğinde giysisinin kıllarıyla, sakalının tellerini

⁴⁷⁰ 5.1.6.3

⁴⁷¹ 4.6.1.2

⁴⁷² 1.4.1.3, 1.0.0.20, 2.2.1.2, 2.2.1.3, 4.0.0.9

birbirine karıştırarak oynar. Diğer oyuncular koyun ve keçi postu, sopa, çingirak, çeşitli boncuklar, tahta kılıç, siyah boya, deri giyecekler vb. kostümler kullanır. Arap, baş Arap, kınalı, ala, siyah, beyaz gibi lakaplar ise oyunculara takılır. Lakapların bu şekilde kullanılmasında ki amaç, doğacak yavruların bu şekilde beklenmesi ve istenmesi olduğu bildirilir⁴⁷³.

Kayseri yöresinde kürklü koca, bir Arap, bir gelin ve seyisten oluşan seyirlik oyun ekibi oluşturulur. Kürklü kocanın sırtında keçi kürkü, başında börk, belinde kuşağına sarılmış zil bulunur. Seyis elinde bir kırbaç tutar. Arap geline saldırırken, seyis de Arab'ı gelinden uzaklaştırmak için kamçısıyla kovalar ve köyde eğlenceli bir gösteri düzenlenir. Bu grup köyde kapı kapı gezerek, mani söyleyerek yiyecek ve bahşiş toplar. Bu manilerden iki tanesi şöyledir:

“Saya saya sallıbağ,

Dört ayağı nallıbağ,

Yağ verenin oğlu olsun,

Peynir verenin kızı olsun.

Hiç vermeyenin topal bir kızı olsun.

Allah da onu elinden alsın.

Boynumuzda boyunduruk,

Geze geze yorulduk,

Haydin ablalar haydinnn”⁴⁷⁴.

“Kösenin gözü humar,

Birini açar birini yumar,

Ağasından bahşiş umar”⁴⁷⁵.

⁴⁷³ 5.1.6.3

⁴⁷⁴ 2.0.0.8

⁴⁷⁵ 5.1.6.2

Bilmeceler

OABK’de hayvanlarla ilgili ya da hayvan adlarının geçtiği 17 adet bilmece belirlendi ve aşağıda sunuldu:

“Altı kemik, üstü kemik,

İçinde bir çirkin erik”⁴⁷⁶. Doğru cevap: Kaplumbağa

“Bir küçük sel taşı,

İçinde beyler aşı.

Piştirirsen aş olur,

Piştirmezsen kuş olur”⁴⁷⁷. Doğru cevap: Yumurta

“Bir yanı kara, bir yanı ala,

Ortası düdük, biz onu yedik”⁴⁷⁸. Doğru cevap: Ciğer

“Belalı akbaşım, tuzsuz pişer aşım”⁴⁷⁹. Doğru cevap: Süt

“Benim babam mertten,

Sakalı var etten.

Şimdi gelir görürsünüz,

Güle güle ölürsünüz”⁴⁸⁰. Doğru cevap: Hindi

“Benim beyazcık bir tek kuyum var,

İçinde iki türlü suyum var”⁴⁸¹. Doğru cevap: Yumurta

“Dağdan gelir hın, taştan gelir hın,

Arkası açık, eniştten gelir hın”⁴⁸². Doğru cevap: Keçi

“Demirden yapısı,

Hayvan ayakkabısı”⁴⁸³. Doğru cevap: Nal

⁴⁷⁶ 2.11.1.1

⁴⁷⁷ 1.5.1.5

⁴⁷⁸ 3.2.1.3

⁴⁷⁹ 3.2.1.2

⁴⁸⁰ 4.7.0.1

⁴⁸¹ 4.7.0.2

⁴⁸² 4.7.0.2

⁴⁸³ 4.7.0.2

“Bastım demir kapıya,
Çıktım servi sekiye”⁴⁸⁴. Doğru cevap: At

“Beyaz gömlek giymiş,
İyi bilinmez,
Arapça söyler dili bellenmez”⁴⁸⁵. Doğru cevap: Leylek

“Üstünü çorap yaptım,
Altını kebab yaptım.
Kestim senede bir gün,
Büyük bir sevap yaptım”⁴⁸⁶. Doğru cevap: Kurban

“Çalı dibinde bir hamur,
Bir küçücük mermer taşı”⁴⁸⁷. Doğru cevap: Tavşan

“Dört takı takı,
İki bakı bakı,
İki salıncak,
Bir tıstan”⁴⁸⁸. Doğru cevap: Eşek

“Dağdan gelir sekerek, kuru üzüm dökerek”⁴⁸⁹. Doğru cevap: Keçi

“Dağdan gelir davara, kuyruğunun ucu kara”⁴⁹⁰. Doğru cevap: Yılan

“Çalı çeker, dolu döker”⁴⁹¹. Doğru cevap: Keçi

“Dağdan gelir dak gibi,
Boynuzları budak gibi,
Eğilir su içer,
Bağırır oğlak gibi”⁴⁹². Doğru cevap: Kanı

⁴⁸⁴ 4.7.0.2

⁴⁸⁵ 5.8.1.2

⁴⁸⁶ 5.8.1.4

⁴⁸⁷ 4.4.0.1

⁴⁸⁸ 1.0.0.3

⁴⁸⁹ 1.0.0.5

⁴⁹⁰ 4.4.0.3

⁴⁹¹ 4.4.0.3

Fıkralar

1- Ermeni'nin biri, topal eşegini satmak üzere pazara götürürken, topal olduğu anlaşılmasın diye hayvanın tırnağına ters bir çivi çakmıştır. Eşeğe talip olan bir Kayserili, “Çiviği çıkarırsam hayvanın ayağı düzelir” diye düşünür ve eşiği satın alır.

Ermeni, eşiğin parasını aldıktan sonra Kayseriliye takılır:

-Seni aldattım seni uyanık Kayserili. Aldığın eşek topaldı.

Kayserili gayet pişkince cevap verir:

-Olsun, ben onu tedavi ederim.

-Nasıl tedavi edeceksin, onun aksaklığı doğuştandır.

Kayserili bu defa bıyık altından gülerek mırıldanır:

-Yaa, demek öyle, ben de sana sahte para vermesem essahtan beni aldatmış olacaktın değil mi?⁴⁹³

2- Yozgat'ta yoksul birinin, bir eşiği varmış. Onunla odun taşır, geçimini sağlarmış. Eşek kocamış, yük taşıyamaz hale gelmiş. Adam eşiği başıboş salıvermiş. Sokak aralarında ne bulursa onunla yaşamaya başlamış. Bakımsız ve arık olan hayvana birde uyuz çatmış. Eşek bir gün, Yozgat derebeylerinden Çapanoğlu'nun konağının önündeki ağaca gelip sürtünmeye başlamış. Ağanın merhamet edeceği tutmuş. “Bu eşiğin sahibi kim ise bulun, getirin” demiş. Adamı bulup getirmişler. Ağa, “Bu eşiği alıp evine götüreceksin, uyuzuna ilaç yapacaksın, günde de beş okka arpa yedireceksin, on beş gün sonra getirip bana göstereceksin; yoksa kafanı koparırım!” diye çıkmış. Zavallı adam çaresiz ağanın emirlerini tamı tamına yapmış. Eşek iyice toplanmış, canlanmış, başlamış ahırda yüksek perdeden anırmaya... Eşek anırdıkça sahibi, “Anır, eşek oğlu eşek, Çapanoğlu gibi arkan var” dermiş⁴⁹⁴.

⁴⁹² 5.1.14.2

⁴⁹³ 2.8.2.5

⁴⁹⁴ 5.1.4.2

Maniler

OABK’de hayvanlarla ilgili ya da hayvan adlarının geçtiği üç farklı mani düzenlendiği tespit edildi. Bunlar:

“Yozgat seni delik delik delerim,
Galbur alır, toprağını elerim.
Eğer yârim sen buradan gidersen,
Koyun olur ardın sıra melerim.
Vay vay anam sürmelim”⁴⁹⁵.

“Ata binen ağadır,
Atın yönü dağadır,
Dönder atın yüzünü,
Bu maniler sanadır”⁴⁹⁶.

“Bizim köyün özleri,
Güzel olur kızları,
Kızlara baka baka,
Yitirdim öküzleri”⁴⁹⁷.

Ağıt

OABK’de hayvanlarla ilgili bir ağıt yakıldığı tespit edildi.

“Mor koyun sürülerin hasısın
Kaldır kadir Mevla’m dumanı pusu,
Hatay’dan gelir de zurnanın sesi,

⁴⁹⁵ 5.0.0.3

⁴⁹⁶ 5.1.6.1

⁴⁹⁷ 1.0.0.19

Kuzu beslemekle de gün ile olur”.

“Arkasına vardım itler uluşur,
Koyunun leşini çakal bölüşür,
Keder etme nazlı yar, düşman gülüşür,
Yiğidin hatırı da mal ilen olur”.

“Otlamadı koyun, kuzu perişan
Aç mı kalır doğru yolda çalışan,
Küçük yaşta hainliğe alışan,
Azar belasını dilinen bulur”⁴⁹⁸.

Atasözleri ve Deyimler

OABK’de hayvanlarla ilgili ya da hayvan adlarının geçtiği 56 atasözü ve deyim olduğu belirlendi. Bunlar alfabetik sıraya göre aşağıda sunuldu:

“At alırsan yazın, deve alırsan güzün, avrat alırsan gezin haa gezin”⁴⁹⁹.

“Abdalın eşeği kaçmışta, keş kemde keşkem demiş”⁵⁰⁰.

“Aç tavuk kendini tahıl ambarında zannedermiş”⁵⁰¹.

“Alma al’ı, sat yağız’ı, besle kır’ı, bin doru’ya; alma al’ı, satma kır’ı, illa doru”⁵⁰².

“Alma alı, besle kırı, yağızın binde biri, ille de doru, ille de doru”⁵⁰³.

“At alırsan yazın, deve alırsan güzün”⁵⁰⁴.

“At ölür, meydan kalır; yiğit ölür şan kalır”⁵⁰⁵.

⁴⁹⁸ 5.1.8.3

⁴⁹⁹ 4.0.0.5

⁵⁰⁰ 5.0.0.1

⁵⁰¹ 2.2.0.4

⁵⁰² 3.0.1.3

⁵⁰³ 5.1.14.5

⁵⁰⁴ 4.2.0.2

⁵⁰⁵ 3.4.0.5

- “At yedi günde, it yediği günde”⁵⁰⁶.
- “Atın ölümü arpadan olsun”⁵⁰⁷.
- “Bahar mevsiminde bırakma davarı teveğe, kırılır”⁵⁰⁸.
- “Besle kargayı oysun gözünü”⁵⁰⁹.
- “Bir mih bir nal kurtarır, bir nal bir at kurtarır, bir at bir ordu, bir ordu bir millet kurtarır”⁵¹⁰.
- “Buzağı ölür, öküz olur”⁵¹¹.
- “Bülbülün gözü gülde, tavuğun gözü külde olurmuş”⁵¹².
- “Çobanın gönlü olunca tekeden köremez sağarmış”⁵¹³.
- “Davar komünü itsiz, sahibini etsiz bırakmaz”⁵¹⁴.
- “Dek duranın devesi ölmez”⁵¹⁵.
- “Devenin dişi, avratın yaşı sorulmaz”⁵¹⁶.
- “Devesi dal kanırıyor, eşeği zır zır anırıyor”⁵¹⁷.
- “Eceli gelen keçi, çobanım değneğine sürünürmüş”⁵¹⁸.
- “El atına binen tez iner”⁵¹⁹.
- “Elinki tavuk olur yatar, bizimki horoz olur öter”⁵²⁰.
- “Erkek eşeğin sıpası olmaz”⁵²¹.
- “Eşeğin canı yanarsa atı geçer”⁵²².
- “Eşek at olmaz, ciğer et olmaz”⁵²³.

⁵⁰⁶ 2.0.2.1

⁵⁰⁷ 5.4.0.5

⁵⁰⁸ 5.1.4.3

⁵⁰⁹ 5.1.10.4

⁵¹⁰ 5.9.0.2

⁵¹¹ 4.2.0.1

⁵¹² 3.5.0.4

⁵¹³ 5.1.15.5

⁵¹⁴ 1.10.0.5

⁵¹⁵ 5.7.0.5

⁵¹⁶ 1.10.2.1

⁵¹⁷ 5.1.6.1

⁵¹⁸ 5.9.5.3

⁵¹⁹ 5.1.16.3

⁵²⁰ 1.10.0.4

⁵²¹ 3.5.0.4

⁵²² 1.6.0.4

- “Even it gözsüz enikler”⁵²⁴.
- “Gelini ata bindirmişler, ya nasip demiş”⁵²⁵.
- “Gönülsüz giden it, sürüye getirir kurt”⁵²⁶.
- “Her horoz kendi çöplüğünde öter”⁵²⁷.
- “Her kuşun eti yenmez”⁵²⁸.
- “İssız eve it girer”⁵²⁹.
- “İneği melemiş, göynü tülemiş”⁵³⁰.
- “İti an çomağı hazırla”⁵³¹.
- “İti asmayınca gebermez”⁵³².
- “İtin ürümeyenini kapıya koymazlar”⁵³³.
- “Kağnım büyük olsun da, öküzüm çekmezse çekmesin”⁵³⁴.
- “Kargaya yavrusu şahin görünürmüş”⁵³⁵.
- “Kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez”⁵³⁶.
- “Keçinin şaşkıını suyu pınarın gözünden içermiş”⁵³⁷.
- “Kılda keramet olsa keçiler evliya olurdu”⁵³⁸.
- “Koyunun ağzından yeşil ot tükenmedikçe, memesinden süt eksik olmaz”⁵³⁹.
- “Koyunun olmadığı yerde keçiye Abduhrahman Çelebi derler”⁵⁴⁰.
- “Kör atın kör nalbandı olur”⁵⁴¹.

⁵²³ 5.8.1.1
⁵²⁴ 2.14.0.1
⁵²⁵ 3.1.0.4
⁵²⁶ 4.0.3.4
⁵²⁷ 2.12.1.4
⁵²⁸ 2.12.1.2
⁵²⁹ 4.2.0.2
⁵³⁰ 1.10.2.3
⁵³¹ 2.9.1.3
⁵³² 5.1.14.4
⁵³³ 1.10.0.5
⁵³⁴ 4.2.0.1
⁵³⁵ 2.8.4.4
⁵³⁶ 5.1.2.4
⁵³⁷ 5.1.0.1
⁵³⁸ 2.0.2.1
⁵³⁹ 3.5.0.4
⁵⁴⁰ 4.7.0.5

- “Mal canın yongasıdır”⁵⁴².
- “Misafir ev sahibinin danasıdır”⁵⁴³.
- “Öküz olmadan köpe etme”⁵⁴⁴.
- “Ölü eşek, nallı olur”⁵⁴⁵.
- “Saksağan danayı babası hayrına bitlemez”⁵⁴⁶.
- “Sıpalı eşek yığın dağıtır”⁵⁴⁷.
- “Sürüden ayrılanı kurt kapar”⁵⁴⁸.
- “Şaşkın ördek götün götün gider”⁵⁴⁹.
- “Şeytan çarpmış kedi yavrusu gibi titremek”⁵⁵⁰.
- “Tavuğun cücüğü güzün sayılır”⁵⁵¹.
- “Vakitsiz öten horozun başını keserler”⁵⁵².
- “Yağ yiyen it yüzünden belli olur”⁵⁵³.
- “Yatan öküze yem verilmez”⁵⁵⁴.

İnsan - Hayvan İlişkilerinde Hayvanlara Sesleniş

Yavru hayvanlar “*kiçik kiçik*” diye çağrılır. Sığırları çağırırken “*bici-bici*” denilir. Köpeği çağırmaq için “*geh geh geh*”, “*kuçu kuçu*”, “*çov çov*” (Kırşehir, Kırıkkale) denilir. Köpeği saldırtmaq için “*kişş kişş*”, kovmaq için “*hoşt hoşt*” denilir. Atı yürütmek ve hareket ettirmek için “*deh deh*”, eşek için “*çuh çuh*”, sığır için “*ho ho ho*” söylenmektedir. Eşeği durdurmaq için “*çüş çüş*”, öküzü durdurmaq için “*ohaaa ooohaa*” denir. Tavukları çağırmaq için “*geh bili bili*”, “*cü cü cü*”,

⁵⁴¹ 5.1.0.1
⁵⁴² 4.6.1.4
⁵⁴³ 4.1.1.1
⁵⁴⁴ 3.2.0.1
⁵⁴⁵ 1.10.3.2
⁵⁴⁶ 3.2.0.2
⁵⁴⁷ 5.10.5.1
⁵⁴⁸ 4.6.0.5
⁵⁴⁹ 4.5.0.5
⁵⁵⁰ 5.2.0.3
⁵⁵¹ 5.9.5.3
⁵⁵² 5.3.0.2
⁵⁵³ 3.2.0.1
⁵⁵⁴ 3.5.0.5

kovmak için “*kış kış kış*” denilir. Keçileri çağırırken “*çiçiçi çiçi*”, uzaktan ise “*eyey eyey, ayalaa*” (Yozgat yöresi) diye çağırılır. Koyun ise “*düüt düüüt*” diyerek çağırılır⁵⁵⁵.

3.2.4. Hayvan Ad ve Donları

Adlar

Halk tarafından hayvanlar değişik şekilde adlandırılırlar. Bu adlandırmalar hayvanın cinsine, durumuna ve yaşına göre farklılıklar göstermektedir.

Koyunlarda: “*Emlik*”, yeni doğmuş süt emen kuzu; “*kuzu*”, 25 gün - 6 aylık koyun yavrusu; “*toklu*”, 1 yaşındaki kuzu; “*şişek*”, 2 yaşında dişi koyun; “*koç*”, 2 yaşında, bükülmemiş, damızlık erkek koyun; “*eke-üveç*”, 2 yaşından yukarı koyun; “*kart*”, 3 yaşını dolduran erkek koyuna verilen isimlerdir. Kuzulaması yakın koyunlara “*yozlak*” denilir. Döl tutmayan koyuna “*yüüürük*” denir. İlk aşım yapan koça “*kızıl koç*” denilir⁵⁵⁶.

Keçilerde: “*Körpe*”, süt emen yavru keçi; “*oğlak*”; erkek yavru keçi; “*çebiş*”, 6 aylık keçi yavrusu; “*seyis*”, 3 yaşında keçi; “*erkeç*”, 3 yaşından büyük erkek keçi; “*teke*”, tohumluk erkek keçidir⁵⁵⁷.

Sivri ve uzun kulaklı koyun-keçilere, “*doğu*”; enli ve büyük kulaklı olanlara, “*yabur*” ve küçük kulaklılara “*çomak*”, “*kürüz*”, “*kürük*” denilir⁵⁵⁸.

“*Camış-kömüş*”, manda; “*comba*”, erkek manda; “*malak-balak*”, manda yavrusu; “*buzacı-büçük-körpe*”, 0-6 ay arasındaki sığır yavrusu; “*dana*”, 06-1 yaş arasındaki sığır; “*düve*”, boğaya gelmemiş 1-2 yaştaki dişi sığır; “*boğa*”, 2 yaş üzerindeki damızlık erkek sığır; “*öküz*”, enenmiş erkek sığır olarak adlandırılır. Bir

⁵⁵⁵ 1.8.1.4, 1.7.1.4, 2.7.1.4, 2.7.1.5, 2.5.0.1, 3.5.0.2, 3.5.0.3, 3.5.0.5, 4.6.1.2, 5.9.5.6, 5.1.1.4, 5.11.0.1, 5.11.0.4, 5.10.3.4, 5.10.3.5

⁵⁵⁶ 3.4.0.2, 3.4.0.3, 5.1.9.4, 5.1.15.3

⁵⁵⁷ 2.2.1.2, 2.2.1.3, 4.0.0.9

⁵⁵⁸ 1.9.2.2, 2.9.0.3, 2.7.0.4, 2.14.0.2, 3.6.2.3, 5.0.1.4, 5.1.16.2

yaşını geçmiş danaya ise “yaşar” denilir⁵⁵⁹. Östrustaki ineğe ise “ürünmüş” denilir⁵⁶⁰.

Atın dişisine “kısırak”, erkeğine “aygır”; 1 yaşına kadar olan yavrusuna “kulun”; 1 yaştan sonraki yavrusuna ise “tay” adı verilir. Eşeğin yavrusuna “sıpa” veya “kırık”⁵⁶¹ (Yozgat) denilir.

Köpeğin dişisine “kancık”; östrus evresindeki köpeğe ise “kızan, kızan olmuş” denilir⁵⁶².

“Gurk tavuk”, kuluçkadaki tavuk; “cücük”, civciv; “ferik” ya da “piliç”, yeni yetmiş tavuk; “culuk” ya da “kel fatma”, hindi; “şibi”, ördek; “göllük”, eşek ve “bodu”, kaz isimlerinin karşılığı olarak kullanılmaktadır⁵⁶³.

Donlar

“Yağız at” (koyu siyah at), “doru” (kızıl at), “al” (kırmızı, kızıl at), “kır at” (beyaz, siyah benekli, kül renginde), “kula at” (kızıl boz renkli at) ve “demirkır” (beyaz, kahverengi ve siyah karışımı, demir renginde at) atlarda kullanılan kıl renklerine bağlı isimlendirmelerdir⁵⁶⁴.

“Sakar”, kafasında ak renk olan keçilere; “sekili”, ayağında ak renk olan keçilere kullanılan terimlerdir⁵⁶⁵.

⁵⁵⁹ 5.1.0.4

⁵⁶⁰ 1.9.2.3, 1.5.2.5, 1.3.0.4, 1.10.2.5, 3.5.2.3, 3.5.2.4, 3.0.0.5, 4.5.0.4

⁵⁶¹ 2.7.0.2, 5.12.0.2, 5.9.3.1, 5.6.0.3, 5.6.0.4

⁵⁶² 2.1.2.3, 2.1.2.4, 4.0.4.4, 4.0.4.5, 5.0.0.1

⁵⁶³ 2.10.0.4, 2.0.1.4, 2.0.0.17, 3.0.3.5, 3.6.1.5

⁵⁶⁴ 1.5.0.4, 1.5.1.3, 1.0.0.12, 1.0.0.18, 1.2.2.2, 1.4.5.5, 1.8.0.5, 1.9.2.5, 1.10.2.4, 2.8.1.1, 2.0.0.20, 2.0.1.3, 2.1.1.3, 3.0.0.4, 3.3.1.4, 3.3.1.5, 3.4.2.5, 4.0.2.5, 4.2.0.5, 4.6.0.4, 5.1.13.5, 5.1.9.1

⁵⁶⁵ 1.9.1.5, 2.1.5.1, 2.1.5.2, 2.3.0.5, 2.8.0.4, 3.0.0.1, 5.8.1.5, 5.9.4.2, 5.9.4.3, 5.9.4.4, 5.9.6.3, 5.9.6.4, 5.9.6.5, 5.10.2.3

4. TARTIŞMA

Bugüne kadar yürütülmüş folklor çalışmalarından Dinçer (1967), Arslan (1998) ve Yerlikaya'nın (2002) genel olarak hayvan hastalıkları, tedavi ve korunmaya ilişkin konulara yer verdiği; Doğanay (1982) ve Kutlu'nun (1987) ise hayvan hastalıkları, tedavileri ile hayvancılıkla ilgili folklorik bilgi ve uygulamalara yer verdiği belirlendi. Çalışmada, Dinçer'in (1967) sınıflandırmasında yer alan "*hayvan yetiştiriciliği, bakım ve beslemesi, hayvan maddeleri ve hayvansal ürünler, yaş, cins ve ırklarına göre hayvanların adları, nişanları ve donları, hayvan damgaları, hayvancılık kolları, insan ve hayvan ilişkilerinde inançlar, deyimler, atasözleri ve bilmeceler*" konularını da içeren yukarıdaki konularla ilgili olarak folklorik veteriner hekimliği bilgilerine ilk kez yer verildiği söylenebilir.

Erk ve Dinçer (1967), bir baytarname incelemesinde, mih değmesinde uygun nal vurulduğunu, batan mihın çıkarıldığını, irin ve kanın temizlenerek su girmeyecek şekilde tuzlu katran ve keçe ile tıkandığını belirtmektedir. Çalışmada, Erk ve Dinçer'in (1967) incelemesine paralel şekilde sıcak katran, tereyağı veya çam sakızının sürülmesinin; yaranın keçe ya da pamuk ile kapatılmasının⁵⁶⁶ baytarnamelerde geçen bazı folklorik uygulamaların günümüzde de OABK'de devam ettirildiği şeklinde yorumlanabilir.

Tırnak çatlaklarında, İbn Ahi Hizam (Erk 1961a) tırnağı yumuşak tutmak için sirkeli kuyruk yağı ve badem yağı sürüldüğünü ve ökçesi yere basmasını diye ters nal uygulaması yapıldığını; Dinçer'de (1967) Anadolu'da nalbantların hala bunu uyguladığını; Erk ve Dinçer (1967) XVI. yüzyıla ait Türkçe bir baytarnamede, kuru incir suda bekletilip ovulduktan sonra kireç ve bakır sülfat ile karıştırılarak çatlağa sarıldığını, ayrıca tırnak yarıldığında yaş etin bağlanmasının gerektiğini, çoğu yarıktaki kurt olacağından, kurtların ete geçeceğinden bu uygulamanın önerildiğini; Dinçer (1967), Anadolu'da taze etin burkulma ve çarpma sonu şekillenen, kemiklerin kırık ve çıkıklarında kullanıldığını belirtmektedir. Çalışmada, tırnağın çatlak olan kısmına katran, bal, çamsakızı, gres yağı gibi maddelerin sürülerek sargıya alınmasının⁵⁶⁷ ya da tırnağın yumurta sarısı-arpa unu karışımı ile on gün sargıda tutulmasının⁵⁶⁸,

⁵⁶⁶ 5.9.5.6, 4.8.2.1

⁵⁶⁷ 2.8.0.5

⁵⁶⁸ 5.9.2.5

baytarnameler (Erk 1961a, Erk ve Dinçer 1967) ve Anadolu'daki (Dinçer 1967) yöntemlere benzer şekilde olduğu ve ampirik nitelik taşıdığı söylenebilir.

Modern veteriner hekimliğinde, burkulma, ezilme ve incime durumlarında, tedavide eklem punksiyonu, basınçlı sargı uygulaması ve vezikan ilaçlar sürülmesi önerilmektedir (Samsar ve Akın 2000). Çalışmada yukarıda belirtilen rasyonel tedavi yöntemlerine paralel olarak şiş olan bölge ucunun sivri bir çakı ya da iğneyle delindiği, açılan delik üzerine katran ya da pom. ichthyol sürüldüğü, şiş olan bölgeye kızgın tavayla sıcak kompres yapıldığı⁵⁶⁹ belirlendi. Tedavide ampirik yollarla da olsa operatif müdahaleye benzer bir yöntem başvurulması, uygulama sonrası bakıma önem verilmesi ve hijyenik koşullara dikkat edilmeye çalışılması nedeniyle uygulamanın kısmen de olsa başarılı olduğu söylenebilir. Bu durum bazı folklorik uygulamaların günümüz tedavi yöntemleri ile belirli bir oranda benzerlikler gösterdiği şeklinde yorumlanabilir.

Sayılı (1966), kırık tedavisinde 10. yy'da ünlü İslam doktor ve bilgini Razi'nin kireçle yumurta akı karışımı kullandığını belirtmiştir. Çalışmada, kemiğin kırılan kısmına tespit materyali olarak arpa unu ve yumurta (6-7 adet) karışımı⁵⁷⁰, sabun rendesi ve yumurta akı karışımı, keçe, yumurta akı ve bal mumu karışımı, katran, meşe külü, çekirdeksiz üzüm⁵⁷¹, keçi kılı, yumurta veya tuz karışımı⁵⁷² kullanılmasının 10. yy uygulamalarına paralellik gösterdiği; boynuz kırıklarında, kırılan boynuz üzerinde kanamayı durdurmak, bölgenin antiseptisini sağlamak için bez külü, tereyağı ve tuz karışımı ile çam sakızının sürülmesinin⁵⁷³; sivri ve uzun boynuzlara sahip sığırların boynuzlarını düşürmek amacıyla haşlanmış pancarın boynuzların uçlarından geçirilmesinin⁵⁷⁴; çıkık ve kırık tanısının kolayca teşhis edilebilmesinin⁵⁷⁵; hayvanların tırnaklarının elle muayenesinde kırığın tuttuğunun anlaşılabilmesinin⁵⁷⁶; OABK folklorik veteriner hekimliği uygulamalarının 10. yy tedavi yöntemine benzerlik gösterdiği, kırık tedavisinde kullanılan tespit materyallerinin çok çeşitli olduğu ve bölgedeki hayvan yetiştiricilerinin kırık-çıkık

⁵⁶⁹ 1.7.0.4

⁵⁷⁰ 5.1.10.2

⁵⁷¹ 4.6.1.2

⁵⁷² 5.1.6.2

⁵⁷³ 4.0.3.5

⁵⁷⁴ 5.10.0.1

⁵⁷⁵ 1.10.0.2

⁵⁷⁶ 5.1.17.1

tedavisinde ampirik yöntemler düşünüldüğünde daha tecrübeli olmaları ile açıklanabilir.

Ebu Bekir (Erk 1959), kalça topallığında neşter ucuyla budun yarılarak, deliklere tuz sokulup ovulduğunu; Baytop (1963), sarımsağın haricen yakıcı, yaraların iyileşmesini çabuklaştırıcı, düz kasları gevşetici, kızartıcı ve antiseptik olarak tesir ettiğini; Samsar ve Akın (2002), tedavide bölgeye irkiltisel ilaçlarla friksiyon ve nokta dağının yapılabileceğini bildirmektedir. Çalışmada, bu bilgilere paralel olarak tedavide topallığın olduğu bacakta kalça seviyesindeki femoral kaslara uzunlamasına bir ensizyon yapılarak oluşan yarığa sarımsaklı tuz basılmasının; “*miras*” adı verilen saplı tavanın kızdırılarak femoral kaslara parpılama yapılmasının; kalça kemiklerine değnekle veya yassı taşla topallık geçene kadar vurulmasının⁵⁷⁷ baytarnamelerden (Erk 1959) günümüz folklorik veteriner hekimliğine kadar değişmeden geldiği ve bazı tedavilerin günümüz hekimliği (Baytop 1963, Samsar ve Akın 2002) ile benzerlikler gösterdiği şeklinde yorumlanabilir.

Erk (1955), baytarnamelerde omuz topallığında deri altına hava üfleyerek apse de fixation yapıldığını; Erk ve Dinçer (1967), bir baytarname incelemesinde omuz topallıklarında iki ayaktan kan alınıp, üç yerden dağlama yapıldığını; Dinçer (1967), Anadolu’da tedavi olarak bohça otunun omuz derisi altına sokularak irkiltici etkisiyle apse de fixation yapılarak dokuların yenilenmesinin sağlandığını; Özen (1999), çıkık ve omuz topallıklarının tespit çıbanı yapılarak tedavi edilmelerinin günümüzde de kullanılan bir yöntem olduğunu bildirmektedir. Çalışmada, bu yöntemlerden farklı olarak omuz eklemi bölgesinden deriye enlemesine bir çivi geçirilmesinin; çivinin her iki uçlarından ip bağlanarak ipin kendi etrafında makara gibi döndürülerek bacağın gergiye getirilmesinin; uygulamada kullanılan çivinin deri altına sokularak apse de fixation yaparak bölgede granülasyon dokusunun oluşmasını sağladığı ve uygulamanın subluxation tedavisinde etkili olabileceği; bu yöntemin OABK folkloruna özgün olarak omuz eklemi topallıkları ve çıkıklarında uygulandığı şeklinde ifade edilebilir.

OABK’de, atların karakuş hastalığında; atın ayağı veya hastalığın bulunduğu bölgenin kızgın demirle dağlanmasının; şiş olan bölgenin sıcak suyla ovulmasının ve katran sürülmesinin⁵⁷⁸ ve tedavide başvurulan dağlama (koterizasyon) yöntemi ile

⁵⁷⁷ 1.9.2.4, 5.1.5.5

⁵⁷⁸ 1.3.0.3

rezolitif ve vezikatuvar pomatların kullanılmasının rasyonel tedavide uygulanan yöntem ve ilaçların etki mekanizmasına yakın bir nitelik taşıdığı şeklinde yorumlanabilir.

Dinçer (1967) ve Arslan (1998) tarafından yapılan çalışmalarda “*boz inmesinin*” katarakt olarak tanımlandığı; bu çalışmada halktan alınan bilgiler ve klinik muayeneler neticesinde hastalığın sıgırların bulaşıcı keratokonjunktivitisi olduğu tespit edildi. Çalışmada, tedavi olarak, göze bir kamışla ufalanmış cam kırıklarının, toz şekerin, ekşimiş yoğurt, ayran veya kınanın boru şeklinde bir kamış parçasından yararlanılarak gözlere üflenmesinin⁵⁷⁹; göz taşı veya limon suyunun hastalıklı gözlere dökülmesinin⁵⁸⁰; hastalığın sadece ampirik bilgiler ışığında yorumlandığında yanlış tanımlanabileceği; elde edilen bilgilerin hasta hayvanlar üzerinde yapılan klinik muayenelerle doğrulanması gerektiği ve uygulamaların OABK folkloru içinde ampirik özellikte olduğu söylenebilir.

Abdülkadir (1930) raporunda, apse tedavisinde bal sürülerek şişliğin etrafının domuz dişi ile çevrildiğini; Koçoğlu ve ark. (1996), ebegümececinin yapraklarının koruyucu, yumuşatıcı etkisinden dolayı ağız ve diş apselerinde, bazı deri hastalıklarında ve çıbanlarda ağrı dindirici olarak kullanılabildiğini; Baytop (1963), ebegümececi yaprağının yumuşatıcı ve tahriş azaltıcı etkisinin bileşimindeki müsilajdan ileri geldiğini; Baytop (1963, 1999), sinir otunun yumuşatıcı etkisinin bileşiminde bulunan müsilajdan kaynaklandığını; Tanker (1990), soğanın bazı bakteri ve mikroorganizmaları inhibe eden antibiyotik maddeler ihtiva eden bir drog olduğunu; Kaya (2008), soğanın yakıcı, irkiltici etkisinin bilhassa allilpropildisülfür taşıyan uçucu yağdan, yangı önleyici etkisinin ise yapısındaki flavonoidlerden (*kuersetin*) ileri geldiğini bildirmektedir. Çalışmada, halk tıbbına benzer şekillerde, apse tedavisinde ebegümececi yaprağı, soğan ve sinir otu ile hazırlanan ilaçlar kullanılmakta; ayrıca apsenin etrafının domuz dişiyle çizilmesi gibi uygulamalara da rastlanmaktadır. Tedavide kullanılan ilaçların yumuşatıcı ve olgunlaştırıcı etkilerinin olduğu ve kullanılan bazı drogların halk ilaçları içinde yer aldığı şeklinde yorumlanabilir.

Ebu Bekr (Erk 1959), aktinomikoz hastalığını taylorların çene altı ve boğazlarında görülen şişlik olarak bildirmiş, şişliğin etrafının daire şeklinde

⁵⁷⁹ 5.9.1.1, 5.1.13.2

⁵⁸⁰ 5.0.0.9

dağlandıktan sonra iç kısmına hacamat yapıldığı ve üzerine bal sürüldüğünü belirtmiştir. Bu çalışmada, tuğla, kiremit veya bir tavanın ateşte kızdırılarak şiş olan bölgeye bir bez ya da tülbentle sarılmak suretiyle sıcak kompres, olgunlaşan apselerin drenaj, pom. ichthyol⁵⁸¹ ve çam sakızı⁵⁸² gibi antiseptik, sikatrizan ilaçlar uygulanmasının, OABK folkloru uygulamalarının baytarnamelerdeki yöntemlere paralel, günümüz hekimliğinde ise tedaviye yardımcı olabilecek özellikte olduğu ileri sürülebilir.

Erk (1959), atın bıcılğan tedavisinde ayağın sıcak suyla yıkanıp sirke merhemi sürüldüğünü bildirmektedir. Çalışmada, Erk'in (1959) bildirdiği tedaviye ek olarak katran, çam sakızı, gres yağı veya tereyağı kullanılmasının; çamsakızı, bal mumu ve tereyağın merhem haline getirilerek sürülmesinin⁵⁸³; hastalıklı bölgenin sabunlu ılık suyla yıkanmasının; sirke ile pansumanlar yapılmasının ve uygulamaların ampirik olmasına karşın olumlu sonuçlar alınmasının, bu tedavide kullanılan maddelerin bilimsel olarak araştırılmasının yararlı olabileceği şeklinde yorumlanabilir.

Erdemir (2007) ve Kaya (2008), sinir otunun bileşiminde müsilaj, tanen ve pektin olup, yumuşatıcı etkisinin müsilajdan ileri geldiğini, yangı önleyici, yumuşatıcı, yara iyileştirici ve antimikrobiyal etkili olduğunu; Erdemir (2007), çamsakızının, Türk kodeksinde yapıştırıcı yakı (*emplastrum adhaesivum*), veteriner hekimlikte kullanılan kantarid yakısı (*emplastrum cantharidum*) ve kantarid pomadı adıyla preparatlarının kayıtlı olduğunu; Kaya (2008), çamsakızının %70-90'ını reçine, %10-30 kadarının da uçucu yağlardan oluştuğunu, deri ve tırnaklarda antiseptik ve yara iyileşmesini teşvik edici olarak kullanıldığını, meşe kabuğunun bileşiminde tanenler, pektik asit, müsilaj, magnezyum ve potasyum tuzları bulunduğunu; sığırkuyruğu bitkisinin yapısında hesperetozit ve verbaskozit gibi flavonozitler, müsilaj, tanen, uçucu yağlar, iridoid glikozidler (aukubin, katalpol) ve saponin bulunduğunu (Baytop 1971, Tanker ve Tanker 1991); Türker ve Camper (2002), sığırkuyruğu bitkisindeki antienflamatuvar etkinin nedeninin iridoit glikozitler ve flavonoitler olduğu, yapılan deneysel araştırmalarda bitkinin antibakteriyel, antifungal ve antiviral etkisinin belirtildiğini; Erdemir (2007), bitkinin müsilaj taşıdığı için yumuşatıcı etki verdiğini; Karamanoğlu (1977) ise bitkinin halk

⁵⁸¹ 1.1.0.1

⁵⁸² 5.1.4.3

⁵⁸³ 1.2.2.3, 1.2.2.4

hekimliğinde diüretik ve diaforetik olarak da kullanıldığını, verbascum türlerinin ekspektoran, diüretik, yatıştırıcı, demulsan, sedatif etkilerinin bulunduğu ve bu etkileri nedeniyle halk arasında dâhilen ve haricen kullanımına ek olarak antiviral, antibakteriyel, antifungal, sitotoksik ve antitümör, immunomodülatör, antihepatoma, antioksidan ve antiülser aktivitelerinin çeşitli araştırmalarla saptanmış olduğunu (Türker ve Camper 2002, Dülger ve Gönüz 2004); Dinçer (1967), balın çeşitli apse ve yaraların tedavisinde ve ayrıca iç hastalıklarında yalnız ya da diğer ilaçlarla karıştırılarak çok kullanıldığını, antibakteriyel ve antifungal etkilili olduğunu; Durusoy ve Ulusal'a (2007) göre, baldaki katalaz enziminin yaranın debridmanını yaparken, higroskopik etkisi ödemi azaltıp granülasyonu ve epitelizasyonu uyardığını bildirmektedir. Çalışmada, derinin açık ve kapalı yaralarında, sinir otunun yara iyileştirici ve kan dindirici olarak kullanıldığı; çamsakızının dövülerek kuyruk yağı ile karıştırılıp açık yaraya sarıldığı; çam reçinesinin koyunların dudaklarında oluşan yaralarda kullanıldığı⁵⁸⁴; deride sivri cisim batması sonucu oluşan açık yaralarda iç yağı ile karıştırılmış çam reçinesinin sürüldüğü⁵⁸⁵; meşe kabuğu toz haline getirilerek açık yaranın üzerine döküldüğü; sığırkuyruğu bitkisinin yaprak ve çiçeklerinin suda kaynatılıp haşlanarak hazırlanan yaprak lapasının sargı şeklinde tespit edildiği; balın ineklerin meme derisinde oluşan yaraların çeşitli yabancı cisimlerin (tel, çivi) batması sonucu oluşan sıyrık yaralarında ve mikrobik kökenli iltihaplı yaralarda kullanıldığı⁵⁸⁶ belirtilmiş olup, OABK folklorunda görülen bu uygulamaların günümüz tedavi yöntemleri ile büyük oranda benzerlikler gösterdiği, kullanılan bitkisel drogların hayvanların çeşitli deri lezyonları ve yara tedavilerinde farklı etkileri (antienflamatuvar, antibakteriyel ve skatrizan vb) göz önüne alınarak kullanıldığı, ancak bu etkinin bilimsel şekilde varlığının ortaya konulmasının önemli ve gerekli olduğu; yapılacak benzeri çalışmalar ile veteriner hekimliğinde alternatif tedavi, folklorik veteriner hekimliği ve veteriner farmakoloji literatürüne yeni bilgi ve boyutlar kazandırılabilceği ileri sürülebilir.

Erk (1958, 1959, 1961a), baytarnameler üzerine yaptığı çalışmalarda, eğer siğil iri ise, at kılı ile bağlanıp kesildikten sonra sabun suyu serpilip bırakıldığını, zift ve çam sakızı ile yapılan ilaçların sürüldüğünü bildirmektedir. Çalışmada, baytarnamelerdeki uygulamaya benzer şekilde, saplı olan siğillerin diplerinden ince

⁵⁸⁴ 5.1.12.1

⁵⁸⁵ 2.3.0.1

⁵⁸⁶ 4.0.3.1, 5.2.0.2

naylon iplikle bağlanarak düşmelerinin sağlanması; farklı olarak siğillerin bir çakmak vasıtasıyla yakılması; kaşıma tarağıyla siğillerin koparılması⁵⁸⁷; odun külü ve sirkenin karıştırılıp siğil üzerine sürülmesi; siğillerin üzerine otomobil atık yağı ile pansuman yapılması ve devamında siğillerin jilet veya keskin bir aletle kesilmesi⁵⁸⁸; hayvanların siğil ocağında ocaklı denilen kimse tarafından okutulması⁵⁸⁹; kesilmiş bir hayvanın safrasının memelerde oluşan siğillere sürülmesi; yılan kabuğunun siğilli hayvanların yemlerine atılmak suretiyle yedirilmesi⁵⁹⁰ gibi çeşitli tedavi uygulamaları ve OABK folklorunda başarılı sonuçlar alındığının tespit edilmesi, bu konuda bilimsel çalışmaların yapılarak, tedavi usullerinin bilimsel temellere dayandırılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Erdemir (2007), bohça otunun (*Helleborus*) bileşiminde bulunan saponin tipi glikozitlerin (*helleborin ve helleborein*) lokal iritan etki yaptığını, böylece yaptığı irkilti ile o bölgeye kan toplandığını ve lökositlerin fonksiyonlarının arttığını bildirmektedir. Çalışmada, sığırlarda oluşan ödemlerde, şiş otu ya da bohça otu ismiyle anılan otun ödemin olduğu bölgenin ensize edilerek otun bölgeyi drene etmesinin sağlanmasının rasyonel tedavi yöntemiyle örtüşen bir nitelik taşıdığı ileri sürülebilir.

Folklorik uygulamalarda, Özen (1999), belsalıklığında, baytarnamelerde geçen zift ve sarı mum yakısının, neşterle kesilen kuyruk sokumundan bacakların başladığı yere kadar yapıştırıldığını; Yerlikaya (2002), Elazığ ve çevresinde hastalığın tedavisinde bel bölgesinde yarılan yere ebegümece ve sıcak zift ile yakı yapıldığını; rasyonel tedavide ise Samsar ve Akın (2002), bel ve sakrum bölgesine irkiltici maddelerle friksiyonlar yapılmasının yarar sağladığını belirtmektedir. Çalışmada, sığırların ve koyunların bel bölgesinden kuyruk sokumuna kadar olan çizginin bir bıçak ya da jilet yardımıyla yarıldığı, bu yarığa sarımsak ve tuz karışımının yakı şeklinde uygulanmasının baytarnamelerde yer alan folklorik veteriner hekimliği bilgileri ve günümüz hekimlik uygulamaları karşılaştırıldığında benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Erk ve Dinçer'e (1967) göre, bir baytarname incelemesinde ileri olaylarda omuzu iki yanından delip dren koymak, irini işletmek, çok eski ise irini yenilemek

⁵⁸⁷ 5.1.15.2

⁵⁸⁸ 3.5.3.1

⁵⁸⁹ 3.4.2.3

⁵⁹⁰ 2.8.1.4, 5.1.8.3

için dağlamak tavsiye edilmektedir. Çalışmada, OABK folklorik veteriner hekimliğinde baytarnamedeki (Erk ve Dinçer 1967) uygulamaya paralel şekilde cidagonun iltihaplanan kısmının delindiği ve tuz basıldığı, çürümüş ağaç kabuğunun toz haline getirilerek yaraya döküldüğü ve uygulamanın günümüz cidago fistülü operasyonunda kullanılan “*Silbersiepe yöntemi*” (Samsar ve Akın 2002) ile benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Erk (1958), mazı, şap ve diğer ilaçların karıştırılıp anüse sürüldüğünü; dışarı çıkan kısmın kesilip ya da ibrişimle dibinden bağlandığını bildirmektedir. Bu uygulamaya kısmen paralel olarak çalışmada, çıkan rektum mukozasının soğuk sularla yıkanması; toz şekerin dökülerek elle basınçlar yapılması; prolabe kısımların bir çarşaf ya da bez arasına alınarak yavaşça içeriye itilmesi; rektum mukozasının tekrar dışarı çıkmasını engellemek için anüs kenarlarının çuvaldız ve kalın iplerle dikilmesi⁵⁹¹ ve ıkınmaları engellemek için ağızdan sıvı yağlar içirilmesi şeklindeki rasyonel sayılabilecek uygulamaların yapıldığı şeklinde değerlendirilebilir.

Baytarnamelerde kastrasyona geniş bir şekilde yer verilmektedir. Erk (1959, 1961a), Hizam’ın (9. yy) kaso (kısaç, tahta arasında sıkıştırma) kullandığını; Ebu Bekr (14. yy) ise ateşle, keserek, döverek ve kopararak kastrasyon uygulandığını bildirmektedir. Dilgimen (1947), bu yöntemlerin İsrailoğulları tarafından bilindiğine dair bilgileri içeren kaynakların olduğunu ve kaso uygulamasının eski Hindistan’a kadar uzandığını ileri sürmektedir. Çalışmada, baytarnamelerdeki yöntemlere benzer şekilde bir çeşit kaso uygulaması olan bükme ve kırma işlemleri⁵⁹², testislerin kökünden bağlanması yoluyla yapılan kastrasyon yöntemi⁵⁹³ ve daha çok büyük baş hayvanlarda uygulanan kesme metotlarının uygulanmasından⁵⁹⁴ hareketle OABK folklorik veteriner hekimliğinde görülen uygulamaların baytarnamelerdeki yöntemlerle benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Onaltıncı yüzyıla ait bir baytarnamede (Erk ve Dinçer 1967) “*at sıçramaktan fitik olsa, delik üzerine yassı taş tıkayıp demir tozu, çiriş ve yumurta sarısı ile hazırlanan pomatlar sıkıca sarılır, istirahat ettirilir, on beş gün sonra açılıp üzerine pomat sürülür*” bilgilerine yer verilmiştir. Günümüz bilgilerine göre ise Samsar ve Akın (2002), fitik tedavisinde kansız yöntem olarak basınçlı bandaj uygulamalarının

⁵⁹¹ 5.10.5.4

⁵⁹² 3.5.0.1, 5.1.5.5

⁵⁹³ 2.0.0.1, 4.2.0.3

⁵⁹⁴ 4.0.0.4, 4.0.0.13

faydalı olacağını bildirmektedir. Çalışmada, fitiklaşan organın deliğine reddedildikten sonra yumurta ve arpa unundan yapılmış karışımın bir beze sürüldüğü, fitik deliğine girecek şekilde bir tıkaçın (katran) çaputun ortasına konularak uzunca bir sargı ile hayvanın beline bağlandığı, zamanla fitik deliğinin kapandığının⁵⁹⁵ bildirilmesinin, uygulamanın baytarname ve günümüz hekimliğindeki tedavi yöntemleriyle benzerlik gösterdiği şeklinde yorumlanabilir.

Godlewsky ve Sommer (1846) mektubunda, 19'uncu yüzyıl Türkiye'sinde idrar tutukluğu tedavisinde ampiriklerin rektumdan girip elle idrar kesesini ovarak idrarı boşaltmaya çalıştıklarını, ayrıca sabunlu su veya yağlarla lavmanlar yaptıklarını; Erk ve Dinçer (1967) tarafından incelenen baytarnamede ise penise tavuk tüyü sokulması, karın altında saman kaynatılması ve buharının tutulmasının önerildiği bildirilmektedir. Çalışmada, farklı olarak, koyun ve keçilere mısır püskülü kaynatılarak suyunun içirilmesinden⁵⁹⁶, sığırların penisine masaj yapılmasının, hayvanın testislerinin arka iki bacağına arasına doğru çekilmesinden⁵⁹⁷, ebem böceğinin (*ateş böceği*) ezilerek su ile içirilmesinden (Kayseri, Yozgat) OABK'de idrar tutukluğu ile ilgili folklorik uygulamaların rasyonel olmadığı ve bu bilgilerin ampirik şekilde geliştiği söylenebilir.

Erk (1961a), atın soğuk suya sokularak, balçık katran ve iç yağının karıştırılıp penisine sürüldüğünü, bol su döküldüğünü ve penisin tekrar yerine çekildiğini; Dinçer (1967), rahatsızlığın hayvanın terliyen soğukta bırakılması neticesinde oluştuğuna inanıldığını bildirmektedir. Çalışmada, parafimozisin tedavisinde ise penisin soğuk suyla masaj yapılarak yıkandığı, vazelin ya da sabunla kayganlaştırıldığı ve penisin geri itilip, prepisyumun ise öne çekilerek ret işleminin gerçekleştirildiği⁵⁹⁸ ve bu uygulamanın yukarıdaki literatür bilgiye benzerlikler gösterdiği ileri sürülebilir.

Karça ve Koşay (1954), Karaçay-Malkar Türklerinin atın damağına bıçakla çentikler atarak kanattıklarını; Erk ve Dinçer (1967), bir baytarname incelemesinde, dişlerdeki aşınma bozuklukları ile damak mukozasındaki irkilti sonu damağın plexus venosumunda şekillenen bu hipereminin kanatma ile geçici olarak giderilebileceğini; Hayri (1971) ise damak tedavisinde, kan akıtmanın, diğer deyişle hacamatın dil ve

⁵⁹⁵ 2.13.0.3, 2.8.5.4, 2.8.5.5, 3.4.3.4, 3.3.2.5

⁵⁹⁶ 4.8.2.5

⁵⁹⁷ 4.8.0.3

⁵⁹⁸ 3.0.0.2, 5.12.0.3

boğaz şişkinliğine, diş etlerinin şişmesine faydalı olduğunu bildirmektedir. Çalışmada at, eşek ve koyunlarda görülen bu hastalık belirtilerinin ilgili folklor araştırmasıyla benzerlik gösterdiği, şiş kısımların “eğdi”, “adi” denilen demirden yapılan orak şeklinde bir bıçakla kesilerek, kanatıldığı ve üzerine tuz basıldığı⁵⁹⁹ belirlendi.

Erk (1959) dişeti iltihaplarında, Ebu Bekir’in atın ağız iltihaplarında dilaltı damarından kan aldığını; çalışmada ise farklı olarak diş etlerinin parmakla ya da küt bir bıçakla kanatıldığı; tuz ile şapın beraber dövülüp balla karıştırılarak ve balçık haline getirilerek diş etlerine sürüldüğü; tuz ile sirke karıştırılıp ağzın gargara şeklinde yıkandığı⁶⁰⁰ tespit edildi. OABK folklorunda kullanıldığı görülen şap ve tuzun astrenjan, antiseptik ve hemostatik etkisinin olduğu düşünüldüğünde uygulamanın rasyonel tedavi yöntemlerine paralellik gösterdiği söylenebilir.

Arpalama olarak adlandırılan hastalıkta, Hizam (Erk 1961a), hastalığın yorgunken su içmek ya da fazla miktarda arpa yemekten kaynaklandığını bildirmekte; Erk (1955, 1959) baytarnamelerde tedavi olarak bir miktar kan almayı, hayvana egzersiz yaptırmayı ve terletmeyi, müşiller ve yeşil ot tavsiye edildiğini belirtmektedir. Baytarnamelerdeki bilgiler ve çalışmada elde edilen bulgulara göre tedavi olarak hayvanın kulağının kesilerek kan alındığı; ağzına gem takılarak koşturulduğu; ağızdan sodyum bikarbonat, ayçiçeği yağı, sabunlu su ya da soda içirildiği; vücudunun soğuk sularla yıkanarak, hayvanın saman ve yeşil otlarla beslenip, arpa, buğday gibi tane yemlerin verilmediği; yaş veya kuru ekmek mayasının su ile karıştırılarak içirildiği⁶⁰¹; hayvana acı soğan yedirildiği ve anüsünden bir parça sabun sokulduğu⁶⁰² gibi folklorik bilgiler değerlendirildiğinde gerek neden ve belirtiler, gerekse tedavide ulaşılan sonuçların rasyonel ve başarılı olduğu ileri sürülebilir.

Treben (2001), Eski Mısırlıların, romatizma ağrıları ve nevraljilerde eskiden beri kullanılan papatyanın Güneş Tanrısına ateş düşürücü etkisinden dolayı ithaf edildiğini; Yazar ve ark. (2007), papatyanın spazm çözücü, gaz giderici ve yatıştırıcı olduğunu; Kaya (2008), papatyanın bileşimindeki terpenik maddelerin spazm çözücü, antibakteriyel ve yangı önleyici etkili olduğunu, ateş düşürücü, yatıştırıcı,

⁵⁹⁹ 5.1.14.4

⁶⁰⁰ 1.2.2.1

⁶⁰¹ 4.1.1.1

⁶⁰² 4.8.0.2

terletici, bağırsak gazlarını giderici ve ağrı kesici olarak infuzyon şeklinde kullanıldığını bildirmektedir. Çalışmada, timpani tedavisinde eskiden beri kullanılagelen papatya çiçeğinin kaynatılarak suyunun koyunlara içirildiği⁶⁰³ görülmektedir. Ayrıca timpani vakalarında mazot veya bulaşık deterjanının ağız yoluyla verildiği; OABK folklorik uygulamalarında kullanılan mazotun yüzey gerilimini azaltarak, oluşan gazı köpükten ayırt eden bir etkisinin olabileceği, toz deterjanların içinde bulunan metil silikonun köpük söndürücü etkisinin bulunabileceği düşünüldüğünde bu tedavi uygulamalarının OABK folklorunda yaygın şekilde kullanıldığı ve günümüz halk tıbbıyla benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Güngör'ün (1941) Güney Anadolu Yörüklerinin “*çelirme*” adını verdikleri, enterotoksemi hastalığının adının; Dinçer'e (1969) göre, olayların çok hızlı gelişmesi, hayvanların birdenbire düşüp ölmeleri sebebiyle çelmek, alıp yere vurmak ve yıkılmaktan dolayı verildiği; çalışmada ise Dinçer (1969)'den farklı olarak koyunların yediklerini midesinde çevirememesi, bu sebeple “*çelirme*” denildiği⁶⁰⁴ tespit edildi.

Çayın astrenjan etkisinin bileşimindeki kateşik tanenlerden (Baytop 1963, Kaya 2008); kahvenin kabız etkisi, bileşiminde bulunan klorejenik asitten (tanen) (Tanker ve Tanker 1973); mısır püskülünde şekerler (glikoz, maltoz) ve potasyum tuzlarının zengin olduğu (Baytop 1963); meşe kabuğunun etkisinin bileşimindeki tanenlerden ileri geldiği (Kaya 2008); ayvanın içeriğinde pektin, tanen gibi büzücü etkili maddeler, şekerler (glikoz, sakkoroz), elma asidi ve C vitamini bulunduğu (Baytop 1963) dikkate alındığında, çalışmada ishali buzağılarda kullanılan bitkisel hammaddelerin modern tıpta aynı amaçla kullanılan maddelerden olduğu görülecektir. Bu uygulamalar OABK'de ishal tedavisinde rasyonel yaklaşım sergilendiğine kanıt olarak kabul edilebilir.

Kabızlıkta, bazı araştırmacıların (Erk 1961a, Erk ve Dinçer 1967), rektal palpasyonla rektumdaki katı parçaların alınmasının, rektuma sabun sokulmasının baytarnamelerde geçtiğini; Erdemir (2007), sinameki yaprağının modern tıpta müşhil olarak kullanıldığını, bu etkinin bileşimindeki “*antrachinon*” türevlerinden ve “*sennozid-A ve B*”den ileri geldiğini bildirmektedir. Çalışmada, kabız hayvanların

⁶⁰³ 2.7.0.3, 3.6.0.2, 3.6.0.3, 3.6.0.5, 5.1.6.4, 5.8.0.1, 5.8.0.2, 5.11.0.2

⁶⁰⁴ 2.3.0.4

anüsüne ayçiçeği yağı, zeytinyağı ya da sabunlu su ile lavman yapıldığı⁶⁰⁵, ağızdan bir-iki litre ayçiçeği yağı veya sabunlu su içirildiği⁶⁰⁶, sinameki yaprağının suda kaynatılarak infuzyon şeklindeki⁶⁰⁷ uygulamaların, baytarnamelerdeki tedavi yöntemlerine ve modern hekimlikteki tedaviye benzerlik gösterdiği ileri sürülebilir.

Godlowsky ve Sommer (1846) mektubunda, 19. yy ortalarında Türklerin at hastalıklarında belirli bir uzaklıktan okunmuş veya üzeri ayet yazılmış bir yumurtayı atın alnına attıklarını, hafif koliklerde hayvanlar terleyinceye kadar koşturulduğunu, sonra üzerlerinin örtülerek, ter kuruyuncaya kadar yürütüldüğünü; Salman da (1948), sancı ve nazarda, okutulmuş yumurtanın yere düşürülmeden hayvanın alnına çarpılarak kırıldığını ve yumurtanın kabukları ile beraber hayvanın başından kuyruğuna kadar sürüldüğünü; Dinçer (1967), Anadolu'da sancı belirtilerinin hazımsızlık, gaz, su ve kum olmak üzere dört grupta toplandığını, hazımsızlık sancılarında yumuşatıcı, kayganlaştırıcı, sürgüt etkili ilaçlar kullanıldığını; Tanyu (1976), ağaç kültürünün yeryüzünün çeşitli toplumlarında olduğu kadar Türk tarih ve folklorunda da görüldüğünü, ağaç kültürünün bir örneğinin de bazı yörelerde yıllardır uygulanan sancı çubukları olduğunu belirtmektedir. Çalışmada, sancıyla seyreden hastalıkların tedavisinde ayçiçeği yağı, sabunlu su gibi laksatif etkili sıvıların içirildiği, sancı çubuklarının kullanıldığı, kulağından kan alındığı, turşu suyu, papatya çiçeği⁶⁰⁸ suyunun içirildiği, atın koşturularak terletildiği, beline çul kuşatılarak sıcak tutulduğu⁶⁰⁹ belirlendi. Bu uygulamaların yukarıdaki literatür bilgilere paralel olarak OABK folklorik veteriner hekimliğinde de sancı ile seyreden hastalıklarda dini, sihri ve ampirik tedavi yöntemlerinin hala devam ettiğini göstermektedir.

Keçi ciğer ağrısında, Karça ve Koşay (1954), Karaçay-Malkar Türklerinin koyunların iki koltuk arasından kan aldıkları; Ege Bölgesi folklorunda, ölen veya kesilen hasta keçilerden alınan karaciğer veya dalak parçalarının barut ve sarımsak ile karıştırılarak bir aşı materyali hazırlandığı (Arslan 1998) bildirilmektedir. Çalışmada, hastalıktan ölen bir hayvanın göğsü yarılarak akciğerinin çıkarıldığı; ödemli ve eksudatlı akciğer loblarının elle sıkılarak bir leğene boşaltıldığı; leğene bir miktar temiz su ve sarımsaklı tuz dökülerek içine bir ip atıldığı; ip ıslandıktan sonra

⁶⁰⁵ 4.6.1.5

⁶⁰⁶ 3.6.0.4

⁶⁰⁷ 5.10.5.5

⁶⁰⁸ 5.1.6.2

⁶⁰⁹ 5.9.5.6

bir çuvaldızla keçilerin kulak derilerine geçirildiği; böylece bir çeşit aşılama yapılarak bağışıklık sağlandığı⁶¹⁰ bildirilmektedir. Bu bilgilerden hareketle OABK folklorunda hazırlanan aşı materyalinin Ege Bölgesi folklorunda görülen aşı materyali ile benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Gurm hastalığı, Divan-ı Lügati't - Türk'te (Kaşgarlı Mahmut 1985-1986) “*senğregü*” adıyla tanımlanmakta; Karça ve Koşay (1954), Karaçay Malkar Türklerinin “*sakau*” ve “*sakağı*”yı kullandığı; Dinçer (1967), Anadolu’da hastalarda burun akıntısı bulunduğu sakağı ya da sakağı adı verildiğini; Güngör (1941), hayvanın genizinin tıkanması olarak bilinen bu hastalıkta, otçam kavrulduğu, yağ ile karıştırıldıktan sonra ateşte ısıtılarak hayvanın burnuna döküldüğü; Erk ve Dinçer (1967), hastalık görüldüğünde dağlama yapıldığı ve kan alındığı, ayrıca apselerin pomatlarla açılıp ardıç katranı sürüldüğü bildirilmektedir. Çalışmada, Gurm’un OABK folklorunda “*sakağı*” veya “*güneş hastalığı*” olarak bilindiği ve bu ismin güneşin altında iken atın burnundan mukus gelmesinden dolayı verildiği; tedavide buğday, arpa odun közü inhalasyonlarının yapıldığı⁶¹¹; atın kulaklarına nohut büyüklüğünde katı tereyağı atıldığı⁶¹²; kırmızıbiber ve tuzun ata ağız yoluyla içirildiği veya burundan üflenmek suretiyle tedavide uygulandıkları⁶¹³ ve genel olarak gurm tedavisinde tespit edilen folklorik uygulamaların ampirik karakterde olduğu söylenebilir.

Çalışmada, atların soluğan tedavisinde, kaynatılmış buğday ya da arpa bir beze konarak atın kafasına bağlanmak suretiyle buharının solutulduğu⁶¹⁴ belirlendi. Hayvanın solunum yollarında irritasyon yaparak eksudatın dışarı atılmasının solunumu rahatlatarak bir yöntem olarak tedaviye yardımcı olduğu ileri sürülebilir.

Kaya (2008) , öksürükle seyreden hastalıklarda kullanılan kırmızıbiberin iştah artırıcı, salgı artırıcı ve terletici etkisi olduğunu; Erdemir (2007), karamuk çalışmasının iştah açıcı, ateş düşürücü ve kuvvet verici etkilere sahip olduğunu; Kaya (2008) karamuk kökünde organik asitler, tanen ve vitamin C bulunduğunu; Baytop (1963), gökçenin terkinde yapışkan bir madde olan viscin, tanen, urson, inosit, bir alkoloit (viscotoxin) ve biri asit, diğeri de nötr saponin (sapotoxin) bünyesinde olan iki glikozitin var olduğunu bildirmektedir. Çalışmada, öksürük için kırmızıbiberin

⁶¹⁰ 5.9.0.1

⁶¹¹ 3.6.4.1

⁶¹² 5.9.5.6

⁶¹³ 1.6.0.1, 1.6.0.2

⁶¹⁴ 5.9.6.1

pekmezle karıştırılarak içirildiği⁶¹⁵; karamuk bitkisinin kökü kaynatılarak suyunun içirildiği; gelincik çiçeklerinin kaynatılarak suyunun öksürük kesici olarak içirildiği⁶¹⁶; gökçenin hayvanlara bolca yedirildiği dikkate alındığında OABK’de öksürük tedavisinin yukarıdaki literatür bilgiye benzerlik gösterdiği, tedavi uygulamalarının solunum yolları üzerinde yumuşatıcı, irkiltici ve ekspektoran etkili olabileceği söylenebilir.

Demirhan (1985), telkinle tedaviye insanlığın en eski çağlardan beri başvurduğunu, nazara karşı bazı drogları yakarak tütsüleme, yine hastayı bazı maddelerin dumanına tutarak hastadaki cin ve şeytanı uzaklaştırmak gibi usullerin halk arasında en çok kullanılan telkin metotları olduğunu; İnan (1952), kurşun dökme âdetinin Şamanizm geleneklerinden olduğunu, Şamanistlerde buna “*kut kuyma*”, “*kut dökme*” denildiğini, kötü ruhlardan birinin çaldığı kutu, yani “*talih, saadet unsurunu*” geri döndürmek için yapılan bir sihri ayin olduğunu; Üçer (1973), ölümlerin çoğunun nedeninin nazardan olduğu inancının mezarlık bitkisine üstün nitelikler kazandırdığını, üzerlik bulundurmak suretiyle ölümden ve kötülüklerden kaçınılmak istendiğini; Güngör (2002), ateş yoluyla temizlenmenin ve ateşe kutsal ya da temizleyici bir anlam vermenin bir örneğinin de Türkler arasında oldukça yaygın olan hastalıkları, evleri, ölüleri “*tütsüleme*” uygulamasında görüldüğünü; Araz (1991), üzerliğin kamların merasimlerinde kullandıkları mukaddes eşyalar arasında olduğunu; İnan (1954), Şamanistlerin inançlarına göre ateşin her şeyi temizlediği, kötü ruhları kovduğu, Başkurtlar ve Kazaklar’ın bir yağlı paçavrayı tutuşturup hastanın çevresinde “*alas, alas*” diye dolaştırarak buna “*alaslama*” dediklerini, bu kelimenin Anadolu Türkçesinde “*alazlama*” şeklinde muhafaza edilerek, ateşle temizleme anlamını ifade ettiğini ve bugün Anadolu’da ancak ateşe tutmak ve yakmak anlamında kullanıldığını; Ünver (1935), cilt hastalıklarının meydana gelmesinde nazar değmesinin büyük tesiri olacağına ve ruhi sıkıntıların bunda etken olduğuna inanıldığını, bazı cilt hastalıklarının seyrinde görülecek olursa “*hastalık dışarı vurdu, çıkıp gideceğine iyi bir işaret*” yorumlarının yapıldığını bildirmektedir. Çalışmada, kurşun dökme, üzerlik, kekik, kedi tüyü, çörekotu, sarımsak kabuğunun ve tuz tütsülerinin yapıldığı, muska yazılmasının⁶¹⁷, yedi kat bezle hayvanın boynuna

⁶¹⁵ 5.1.8.2

⁶¹⁶ 2.8.2.2

⁶¹⁷ 4.0.3.2

şap asılmasının⁶¹⁸, hayvana okutulmuş tuz yedirilmesinin⁶¹⁹, hayvanın tırnağına idrar yapılmasının⁶²⁰, bir yumurtaya ayetler yazılarak ineğin altında kırılmasının, ineklerin ve koyunların boyunlarına nazar değmemesi için zil takılmasının⁶²¹, dağda kaybolan hayvanlar için kurtağzı denilen duanın okunmasının, genel olarak yukarıdaki literatür bilgiye paralellik gösteren OABK folklorik uygulamalarında dini ve sihri tedavi yöntemlerinin Orta Asya Şaman inancından bugünlere kadar yaşayarak geldiği ve buna bazı dini ritüellerin de eklendiği ileri sürülebilir.

Ünver (1948)'e göre, tarihte çiçek hastalığına karşı çok hassasiyet gösteren milletlerden biri de Türklerdir. Yalman (1977b), Güney Türkmen oymaklarının çiçeğe ilk tutulan hayvanın yarasından bir miktar irin toplayarak, su görmedik balla karıştırdıklarını, meydana gelen ilacın bir iğne gözüne geçmiş ipliğe sürülüp hastalığa tutulmamış koyunların kuyruğu dibinden derisine geçirilerek aşılandığını; Aygün (1953), bu uygulamanın Türk atalarımızın ve bugünde yörüklerin kullandıkları usul olduğunu bildirmektedir. Çalışmada, köklü bir geçmişe sahip olan çiçek aşılması yöntemine benzer şekilde; iğne ucuna bir iplik takılarak, önce çiçeğe yakalanmış veya çiçekten ölmüş koyunların kulaklarındaki çiçek püstüllerinden bir iğnenin geçirilmesi; sonra bu iğnenin aşılacak koyunların kulak uçlarından veya uçlarının yanlarından geçirilmesi; bir santim kadar ipliğin kesilerek orada bırakılması ve bu metotla aşılana hayvanların uzun bir bağışıklık kazandığının bildirilmesi⁶²², Ünver (1948), Aygün (1953) ve Yalman (1977b)'in çalışmalarına benzerlik gösterdiği; OABK folklorunda kullanılan çiçek taşı, çiçek çubuğu ve ucuna altın takılmış sancı çubuklarının ise bölgeye özel uygulamalar olduğu söylenebilir.

Dinçer'e (1969) göre, Anadolu'da zoonoz bir hastalık olan şarbonda dalak çok fazla büyüdüğünden, rengi değişip yumuşadığından ve çamur benzeri bir kıvam aldığından bu hastalığa "dalak" adı verilmekte; Yerlikaya (2002), bu hastalığa halk arasında "çor" denildiğini bildirmektedir. Çalışmada, OABK folklorunda, Dinçer (1969) ve Yerlikaya (2002)'nin bulgularına benzer şekilde hasta hayvanın kesim sonrası yapılan incelenmesinde dalağın çamur kıvamında, koyu katran renginde ve

⁶¹⁸ 5.9.5.3

⁶¹⁹ 3.6.1.2

⁶²⁰ 3.5.2.1

⁶²¹ 5.1.1.2

⁶²² 1.8.1.4, 2.12.0.1, 2.7.1.4, 2.10.1.3, 2.7.1.5, 2.10.1.5, 2.5.0.4, 3.5.0.2, 3.5.0.3, 3.5.0.5, 3.4.4.4, 3.4.4.5, 3.6.0.3, 3.6.0.5, 4.6.1.2, 5.10.2.5, 5.5.0.1, 5.1.16.4, 5.8.0.1, 5.8.0.2, 5.11.0.2, 5.1.16.5, 5.9.3.2, 5.1.1.4, 5.11.0.1, 5.11.0.4, 5.10.3.4, 5.10.3.5, 5.3.1.1

aşırı derecede büyümüş olduğu, Dinçer'in (1969) belirttiği gibi, bölgede de hastalığın dalak olarak isimlendirildiği, “çor” teriminin ise OABK'de salgın ve öldürücü hastalıklara verilen genel bir isim olarak kullanıldığı görülmektedir.

Aygün (1953), şap tedavisinde uygulanan yağların görevinin yumuşatıcı, katranın ise adi nekroz veya sekonder enfeksiyonların ve sineklerin yumurtlayarak yaranın kurtlanmasının engellenmesi olduğunu; Erdemir (2007), şapın potasyum alüminyum sülfat yapısında olup hemostatik, astrenjan ve antiseptik özellikleri nedeniyle kullanıldığını; Dinçer (1967), tuzun fermentasyon azaltıcı tesiri olduğunu, ağızda fazla miktarda toplanan salgıyı sulandırdığını, sirke ise terkipteki (%6) asetik asidin albüminlü maddeleri pıhtılaştırıcı özelliği ile mukoza kanamalarında hemostatik etki yaptığını; Erdemir (2007), göztaşının deri hastalıklarındaki etkisinin, antiseptik ve astrenjan özelliğinden kaynaklandığını bildirmektedirler. Bu çalışmada, yukarıda belirtilen literatür bilgilere paralel olarak, hasta hayvanın ağız mukozasının soğuk suyla yıkandığı; sirke, tuzlu su, sodyum bikarbonatlı su, ispirto gibi maddelerle temizlendiği; şapın bir beze sarılarak hayvanın ağızına gem şeklinde bağlandığı⁶²³; şeker, çürük domates, çamaşır sodası ya da suyu ile ağız boşluğunun dezenfekte edildiği; ayakların kireç, sirke, mazot, benzin veya suyla yıkandığı; tırnak aralarına katran, gres yağı, gaz yağı, otomobil atık yağı ve tereyağı sürüldüğü; göztaşının tırnaklarda oluşan veziküllerde toz haline getirilerek kullanıldığı belirlendi. Buradan tedavideki bazı folklorik uygulamaların günümüz tedavi yöntemleri ile büyük oranda benzerlikler gösterdiği, hastalığın doğru tanımlandığı, tedavide rasyonel bir yol izlendiği sonucuna ulaşılabilir.

Deveci'ye (2002) göre serinletme, etkili bir uyarıcı olup, solunum hareketlerini uyarmaktadır. Çalışmada, Deveci'nin (2002) görüşüne benzer olarak, buzağılar doğar doğmaz kafasına ve vücuduna solunumu açılıns diye soğuk su dökülerek serinletme uygulandığı ve uyarıcı etkisinden yararlandığı dikkat çekmektedir. Bu uygulamanın literatür bilgi ile uyum içerisinde olması, folklorik bilgilerin önemli bir kısmını rasyonel yaklaşımlardan ibaret olduğunu gösteren bir kanıt olabilir.

Divan-ı Lügati't-Türk'te (Kaşgarlı Mahmut 1985-1986), Orta Asya Türk'lerinin inek memesine, bütün tırnaklı hayvanların memelerine “yilin” dedikleri; Dinçer'e (1969) göre, bugün “siye” bağlanmasıyla “yilin-siye” memenin hastalığı

⁶²³ 5.10.4.1

anlamında kullanıldığı; çalışmada ise meme yangısına, OABK folklorunda “göğüs ağrısı”, ya da Dinçer’in (1969) belirttiği kavramda bazı harf değişiklikleri ile “yelinsiye”, “yelinsa-yenise”, “yel”, ya da “kör meme hastalığı” adları verildiği; OABK folklorik veteriner hekimliğindeki bu hastalık isminin bazı değişikliklere uğramasıyla birlikte temelde öz Türkçe oluşu ve günümüze kadar fazla bir değişikliğe uğramadan gelmesinin, Türk halk kültürünün dış etkenlere karşı direncini göstermesi bakımından önemli kabul edilebileceği söylenebilir.

Halk arasında, “yataklik çıkması, iç çıkması ve buzağılık çıkması” olarak adlandırılan (Yerlikaya 2002) prolapsus uteri tedavisinde, Bizans Veteriner Hekimi Apsyrtus tarafından uterusun reddedildiği ve vulva dudaklarının tellerle dikildiği (Erk ve Erk 1963); Ahi Hizam’ın “Kitab el-Hayl vel Baytara” adlı eserinde ise organların önce ılık suyla sonra şarap ve mazı ile yıkanıp ret edildiği, vulvaya keten iplikle dikiş konulup kavuk bağlanmak suretiyle vulvaya tazyik edildiği (Erk 1959) bildirilmektedir. Çalışmada, halk arasında prolapsus uteriye “buzağılık çıkması” veya “elmacık çıkması” denilmesinin; tedavide, hayvanın arka tarafı yukarda kalacak şekilde yükseltilerek bir yere bağlanmasının; prolabe olan uterusun soğuk sularla yıkanmasının; sabunlu ılık sularla yıkanarak ezilmiş, berelenmiş uterus mukozasının temizlenmesinin; uterusu bir bezin arasına alarak elle basınçlar yapılmasının; doğum kanalına girecek hale geldikten sonra itilerek karın boşluğuna reddedilmesinin; uterusun yerine yerleştirilmesinin ardından hayvanın vulvasına çuvaldız veya yorgan iğnesine geçirilen kalın iplerle basit ayrı dikişler atılmasının⁶²⁴; vulvanın alt ve üstüne odunlardan (meşe, söğüt dalları) yararlanarak kıskaç yapılmasının⁶²⁵ ve genital organların tekrar dışarı çıkmaması için otlardan bir top yapılarak vulvaya sokulmasının⁶²⁶; Erk (1959), Erk ve Erk (1963) ve Yerlikaya (2002)’nin çalışmalarında yer alan tedavi yöntemlerine paralel şekilde OABK folklorik veteriner hekimliğinde uygulanan bu tedavi yöntemlerinin ampirik özellikte olduğu ve prooperatif tedavi açısından önemli olduğu ileri sürülebilir.

Araz’a (1991) göre, doğum yapmış ineğin eşi bir ağacın dalına asılır. Bu pratik ile hayvanın bir sonraki doğumunda yavrusunun dişi, sütünün bereketli ve damarının ise kuvvetli olacağına inanılır. Çalışmada, folklorik olarak Yozgat ve

⁶²⁴ 5.1.2.1

⁶²⁵ 5.1.14.4

⁶²⁶ 4.0.0.1, 4.0.0.3

Kayseri'nin dağ köylerinde⁶²⁷ Araz'ın (1991) bildirdiğine paralel uygulamalar benzer amaçlarla yapılmaktadır. Bu uygulamanın geleneksel inançların yaşadığını gösteren bir örnek olduğu söylenebilir.

Polat (1995) ve Savran (1998), hastaların vücutlarını çizerek, delerek, dağlayarak, keserek ya da vücutlarına değneklerle vurarak yapılan sağaltma yöntemi olan parpılamanın; hem ilaçla hem de büyüsel tedavi şekli olduğunu; Acıpayamlı (1969), Türk halkının hakiki doktorları olan ocaklı kimselerin, Orta Asya şamanlığının izlerini taşıyan kimseler olduğunu; Şar (1989), Üçer (1989) ve Duvarcı (1990), halkın “*el almış*”, “*ocaklı*” dediği kimselerin eskiden beri hastalıklarla uğraşan, bir veya birkaç hastalığı iyi edebilme gücüne sahip olduklarını söyleyen, onları tedaviye çalışan, dedelerinden beri belirli hastalıkları iyileştirdiklerine inanılan, bu işin metodunu bilen kimseler olduğunu; Araz (1991) ocaklı olabilmek veya böyle bir özelliğe sahip olabilmek için öğrenim görmeye gerek olmadığını, bu yeteneğin tamamen soydan gelen mistik bir karakter taşıdığını bildirmektedir. Çalışmada, “*ocak*” ya da “*keneci*” denilen kimselerin keneli hayvanlardaki keneyi gidermek için ağzına aldığı bir keneyi dişleriyle ezdikten sonra içi su dolu tasa veya bakraca tükürerek, bir süpürgeyle bu suyu koyunların üzerine serptikleri; yukarıdaki literatür bilgiye benzer olarak OABK folklorunda da ocak kültürünün yaşadığı ve Şamanist geleneğin halen devam ettiğini gösteren önemli bir kanıt olarak değerlendirilebilir.

Erk (1958) eserinde, “*demregu*” denilen hastalığın atın göz kenarında, insan ve buzağıda da görüldüğünü söyleyerek tuzla ve sabunla yıkamakla tedavi edileceğini; Baytop (1966), trikofitozis tedavisinde kullanılan kınanın deri hastalıklarındaki kurutucu ve büzücü etkisinin bileşimindeki tanenden ileri geldiğini; Erdemir (2007), bazı araştırma sonuçlarına göre, kına ve bileşimindeki naftokinon türevi boyar maddelerden olan lawson'un dermatofit mantarların üremesini önleyici bir etkisi olduğunu; Kaya (2008) ise, bu etkinin deriyi kuvvetlendirici ve mantar hastalıklarında iyileştirici yönde olduğunu; Başoğlu ve ark. (1998), trikofitozisli buzağılarda bir ay süreyle kullanılan kına macununun başarılı sonuçlar verdiğini; Dinçer (1967), Anadolu'da pislik ve idrarın ilaç gibi kullanılmasının eski çağlara kadar gittiğini, hastalıkların kötü ruhlar tarafından olduğuna inanılan çağlarda bu ruhların iyi ve güzeli sevdikleri, pis ve tiksindirici şeylerden kaçtıklarının sanıldığını,

⁶²⁷ 2.3.0.4, 2.12.0.1, 2.10.1.3, 5.1.15.4, 5.3.0.1, 5.3.0.3

bu sebeple en pis karışımların onları hasta organizmadan kaçırarak en gözde ilaçlar olduğunu; Durusoy ve Ulusal (2007), sarımsakta bulunan “*ajoene*” adlı maddenin antifungal etkili olduğunu bildirmektedir. Çalışmada, trikofitozis hastalığına “*kellik*”, “*derma*” gibi isimler verildiği; mantar olan bölgelere kına tatbik edildiği; sarımsak, margarin ve ekin ilacı⁶²⁸, çam katranı, yumurta, tavuk ya da güvercin pisliği⁶²⁹, katran-vazelin-aspirin karışımı⁶³⁰, katran göztaşı karışımı, sarımsaklı tuz, otomobil atık yağı, gres yağı, margarin ya da tereyağı, pekmez, tereyağı ve tuz karışımı⁶³¹, bezir⁶³², DDT ve bezir karışımı, kükürt⁶³³ gibi çeşitli maddelerin kullanılmasının OABK folklorunda konuyla ilgili bazı uygulamaların Dinçer’in (1967) bulgularına paralel şekilde ampirik, bazılarının ise Başoğlu ve ark. (1998) ve Erdemir (2007)’in bulgularına paralel ve günümüz hekimliğinde kullanılan ilaçların etki mekanizmasına benzer şekilde kullanıldığı söylenebilir.

Erk (1958), baytarnamelerde sülük yutulması durumunda, ağız yoluna yakın olanların elle alınması ve uzaktakiler için tuzlu su, bezir ve tuz karışımının uygulandığı; Dinçer (1976), Anadolu’da çaput, çalı-çırpı yakılarak dumanın ağız ve buruna tütürülmesi şeklinde bir tedavi edildiğini bildirmektedir. Çalışmada, ağız içinde ve burun boşluğunun ön kısmında yapışık sülüklerin elle tutularak koparılmasının; sarımsağın hayvanın ağzına gem şeklinde bağlanmasının⁶³⁴; burundan ve ağız yoluyla turşu suyu, tuzlu su ve sirke içirilerek sülüklerin uzaklaştırılmasının⁶³⁵; toprağın su ile karıştırılarak ağızdan içirilmesinin⁶³⁶; sülüklerin uzaklaştırılması için OABK folklorik veteriner hekimliğinde görülen uygulamaların Erk (1958) ve Dinçer (1976)’in verilerine benzer şekilde ampirik özelliklere sahip olmasına karşın bazı uygulamaların rasyonel tedavilere yakın sayılabileceği söylenebilir.

Halk arasında insan ve hayvanların kaşıntısını belirtmek için söylenen “*gicişti*” kelimesi, Divan-ı Lügati’t - Türk’te (Kaşgarlı Mahmut 1985-1986) “*kiçidi*” diye geçmekte; Dinçer (1969), halk dilinde uyuz kaşıntı, “*gecimik*” ya da “*gicimek*” denildiğini; Erk (1961a), baytarnamelerde uyuzlu atın hamamda su ve sabunla

⁶²⁸ 3.1.0.6

⁶²⁹ 5.1.13.4, 5.1.17.3

⁶³⁰ 4.1.1.1

⁶³¹ 4.8.2.4

⁶³² 4.8.1.1

⁶³³ 5.10.1.1, 5.10.1.2

⁶³⁴ 5.1.11.1

⁶³⁵ 2.10.0.4

⁶³⁶ 4.8.0.2

yıkandığını sonra duvardan uzak güneşe bağlanıp katranlı ilaç sürüldüğünü; Erk (1961b), İbnül Avvam'ın koyunların uyuzunda yağ ve kükürtlü ilaçlar kullandığını; Erdemir (2007), kükürtün deride sülfür, alkalik disülfür ve pentationik asit şekline geçerek antiparaziter ve fungusit etki gösterdiğini; Erdemir (2007) ve Kaya (2008) ardıç katranının antiseptik ve antiparaziter etkilerinin, bileşimindeki fenol türevlerinden (gaiakol, etil, kreosol) ileri geldiğini; Baytop (1963), sarımsı-esmer renkli, kuruyucu bir yağ olan bezirin antiparaziter etkisinin, iyot sayısı yüksek doymamış yağ asitleri (linoleik, linolenik ve oleik asitler) ihtiva etmesine bağlı olduğunu bildirmektedir. Çalışmada, tedavi olarak, arab sabunu ya da kükürtlü bir sabunla hayvanın yıkandığı⁶³⁷, ardıç katranı ile tereyağı karıştırılarak uyuzlu bölgeye sürüldüğü⁶³⁸, uyuzlu koyunların uyuz hamamına, uyuz gölüne götürülerek yıkandığı (Çankırı, Kırıkkale, Yozgat), otomobil atık yağı, gazyağı, sarımsak, sirke ve limon suyu⁶³⁹, tavuk pisliği (Kırşehir, Çankırı), tereyağı ve tuz karışımı⁶⁴⁰, katran veya bezir gibi maddelerin sürüldüğü belirlendi. Bu bilgilerden hareketle uyuz tedavisinde elde edilen folklorik bilgilerin baytarnameler ve günümüz hekimliği ile benzerlikler gösterdiği, bazılarının ise ampirik özellikte oldukları ve bazılarının da tedavi kapsamında değerlendirilemeyecek nitelikte uygulamalar olduğu söylenebilir.

Coenurus cerebralis hastalığına, Yalman (1977b), Güney Türkmenlerin “*savak*” dediğini ve tedavisinin kesim olduğunu; Duvarcı (1990), Anadolu’da kullanılan alazlamak işleminin kızgın demirle hasta yeri dağlamak veya dağlar gibi yapmak anlamında kullanıldığını; Araz (1991), yanan ateşle kızdırılan ince bir demir ya da metalle hastalığın olduğu yerin dağlandığını, buradaki demirin “*kutsiyeti*” ve “*koruyuculuğu*” ile ateşin “*kurtarıcılık*” unsurunu taşıması inancının günümüzde yaşayan demir ve ateşe bağlı eski Türk inançlarının izlerini taşıdığını bildirmektedir. Çalışmada, hastalığın, OABK folklorunda “*delibaş*”, “*dönme hastalığı*” olarak bilindiği, Duvarcı (1990) ve Araz (1991)’in belirttiğine paralel olarak demirin ateşte kızdırılmak suretiyle hasta koyunların kafasının alazlanması⁶⁴¹, kulaklarının ve gözaltındaki damarın kesilerek kan alınmasının OABK’de görülen folklorik tedavi uygulamalarının eski Türk inançlarının izlerini taşıdığı söylenebilir.

⁶³⁷ 2.8.2.1

⁶³⁸ 5.1.4.1

⁶³⁹ 1.6.0.3

⁶⁴⁰ 4.0.0.9, 5.1.14.5

⁶⁴¹ 5.9.2.1, 5.9.1.1

Erk'e (1961a) göre, İbn Ahi Hizam (9. yy) “koyunlarda kebet illeti hayvanların ciğerindeki kurtlardan olur” diyerek hastalığın karaciğerdeki kurtlardan olduğunu ilk defa bildiren yazardır. Karaçay-Malkara Türkleri tarafından kelebek, karaciğer adı verdikleri hastalığın sulu yerlerde güdülen hayvanlarda olduğu bildirilmektedir (Karça ve Koşay 1954). Çalışmada, Karça ve Koşay'ın (1954) bildirdiğine benzer şekilde, halk arasında hastalığa “kepenek”, “kelebek” denildiği; hastalığın nedeni olan parazitin (*Fasciola hepatica*) yaprak kelebeği olarak bilindiği; hastalığın sebebinin nemli ve kırağılı otlara bağlandığı; bahar mevsimi hayvanın yeşile çıktığında oluştuğuna inanıldığı⁶⁴²; “yukarı yeli” denilen bir rüzgâr değdiğinde hasta hayvanların çene altlarının sallandığı; çene altlarının şiştiği ve öksürük olduğu bulguları değerlendirildiğinde OABK folklorik veteriner hekimliğinde bu hastalığın etiolojisinin ve belirtilerinin tanındığı ileri sürülebilir.

Godlewsky ve Sommer (1846) mektuplarında, kızıl kurt tedavisinde ampiriklerin sancı değneği ile atın karın altına vurduklarını; Yalman (1977a), Güney Türkmen'lerin atın vücudunda görülen şişliğe çamur ve barut sürerek yaktıklarını ve atı başıboş olarak bıraktıklarını bildirmektedir. Çalışmada, kızıl kurt tedavisinde kurtların düşmesi için rektum mukozasına DDT'nin su ile karıştırılarak sürülmesinin⁶⁴³ OABK folklorunda uygulamaların folklorik mektuplardaki ampiriklerin (Godlewsky ve Sommer 1846) ve Güney Türkmenlerinin (Yalman 1977a) uyguladığı yöntemlerden farklılık gösterdiği ve ampirik nitelikte olduğu söylenebilir.

Sucu (1978), kabak çekirdeğinin antihelmentik etkisinin, bileşiminde bulunan peporesin adlı reçineden ileri geldiğini; Baytop (1999), sarımsağın solucan düşürücü olarak askarit ve oksiyürlere karşı etkili olduğunu; Kaya (2008) sarımsakta bulunan allisin solucanlara (*Ascaris strongyloides*), kancalı kurtlara (*Ancylostoma caninum*, *Necator americanus* gibi), Capillaria türlerine, sarkoptik uyuza ve bazı protozoa türlerinde de (*Entamoeba histolitica*, *Giardia* türleri gibi) etkili olduğunu bildirmektedir. Çalışmada, Sucu'nun (1978) bildirdiğine benzer şekilde buzağılarda solucan ve kıl kurtlarını düşürmek için kabak çekirdeği ve ayrıca bölgeye özel olarak kırmızı pul biber karıştırılarak yedirilmesinin; sığırkuyruğu yaprağının⁶⁴⁴, karamuk bitkisinin suyunun, limon ile gül suyu karışımının (Kayseri, Kırıkkale), göztaşının,

⁶⁴² 4.2.0.1, 5.1.15.3

⁶⁴³ 2.0.0.18

⁶⁴⁴ 1.9.0.1

tuz, sıvı yağ, lahana turşusu⁶⁴⁵, hayvan idrarı (Çankırı, Yozgat) içirilmesinin; gökçe otu, sarımsak veya kertenkele yavrularının yutturulmasının⁶⁴⁶ solucan ve kıl kurdu tedavisinde OABK'deki folklorik uygulamaların ampirik düzeyde olmasına rağmen birçok halk ilacının taşıdığı etken maddeler, Sucu (1978)'nin kabak çekirdeği ve Baytop (1999) ile Kaya (2008)'nin bildirdiği sarımsak bitkisinin etken maddeleri düşünüldüğünde rasyonel sayılabilecek nitelik taşıdığı ileri sürülebilir.

Kutlu (1987) yaylacılığın, özellikle ülkemizin tarıma dayalı kır hayatında önemli bir yeri olan ve oldukça geniş bir alanda uygulanan göçer hayvancılığın yaygın bir türü olduğunu; Ögel (1978), ilkbaharda hayvanları çayıra salma işinin, Türk hayvancılığı ile geleneklerinde önemli bir yer tuttuğunu; Güngör (1941), Anadolu'da hayvanlarının peşi sıra yaylalarda dolaşan konar göçer veya yarı göçebe ya da çeşitli zamanlarda iskân edilmiş olan birçok kabileler olduğunu, bunlara genel olarak “yürük” adı verildiğini bildirmektedir. Çalışmada, OABK'de hayvan yetiştiriciliği yayla-mera ya da ahır hayvancılığı üzerine yapıldığı, su kaynakları ve bitki örtüsü bakımından elverişli olan bölge topraklarında, yayla-mera hayvancılığının yaygın olarak yapıldığı, hayvanların folklorik bilgilere dayalı yöntemlerle otlatıldığı, hayvancılıkla iştilen ailelerin yılın 4-5 ayını yaylada geçirdikleri, büyük sürüler için çoban, döl dökümü, yani koyunların yavru lamaya başladığı koç katımı olan 20 Mart-30 Ekim tarihleri arasında ortalama 225 gün tutulduğu, hayvanlar kışın kapalı ahır ya da ağıllarda kesif ve fenni yemlerle beslendiği, bölgede yerli ve yabancı ırk hayvan besiciliğinin yanında, canlı hayvan ticaretinin de yapıldığı⁶⁴⁷; Güngör (1941), Ögel (1978) ve Kutlu (1987)'nin bildirdikleri ve çalışma bulguları birlikte değerlendirildiğinde OABK'de hayvancılık ile ilgili folklorik bilgi ve uygulamaların geçmişten günümüze gelen gelenek, kültür ve tecrübelerle geliştiği ileri sürülebilir.

Divan-ı Lügati't - Türk'te (Kaşgarlı Mahmut 1985-1986) atlara ve başka hayvanlara vurulan “dağ”, dağlama olarak; İnan'a (1968) göre ise eski Türklerde “en” atların kulaklarına kesmek suretiyle, vurulan nişan olarak adlandırıldığı bildirilmektedir. Çalışmada, “en” in, hayvanın kulağının delinerek ya da kesilerek kertiklenmesi şeklinde yapıldığı, köylerde her koyun ve keçi sahibinin kendine özel bir eni olduğu; dağın ise, şiş ya da damga olarak kullanılacak demirin kızdırılmasıyla

⁶⁴⁵ 3.0.1.1

⁶⁴⁶ 5.1.14.3

⁶⁴⁷ 1.4.1.3, 1.0.0.20, 2.2.1.2, 4.0.0.12, 4.0.0.9, 5.4.0.2

hayvanın burnuna, gözlerinin alt kısmına, çene kemiklerinin üzerine yapılan işaret olduğu; en ve dağın, hayvanın kuzuluk döneminde, baharda yaylaya çıkmadan önce yapıldığı; OABK folkloru hayvancılığında hayvanların kaybolmaması, diğer sürülerle karışmaması ve tanınabilmesi amacıyla “en” ve “dağ” uygulamalarının Kaşgarlı Mahmut (1985-1986) ve İnan’ın (1968) belirttiğine amaç olarak benzediği, ancak şekil olarak farklı uygulandığı; eski bir Türk geleneği olan “en” ve “dağ” uygulamalarının engin Türk kültürü içinde yer alan hayvancılık geleneğimizin hala yaşadığını gösteren önemli bir örnek olduğu söylenebilir.

Özdemir’e (1981) göre, Anadolu’ya yerleşen Oğuz Türkleri tarafından getirilen pastırmacılığın asırlardır yaşayarak günümüze kadar gelmesi, bugün Orta Asya bozkırlarında yaşayan göçebe Türklerinin son baharda kışa hazırlık olarak tuzlu, kuru ve dumanlı et konserveleri yapmaları, bu sanatın Orta Asya’dan geldiğini; Subaşı (2003) ise, pastırmanın, atalarımızın at sırtında seyahat ederken eti atın terkisinde kurutmasından ortaya çıkmış olduğunu bildirmektedir. Çalışmada, pastırmacılığın günümüzde Kayseri’de gelişmiş olmasının sebepleri arasında gerekli coğrafi ve fiziki şartlar yanında pastırmanın geleneksel yapısını koruması, Özdemir (1981) ve Subaşı (2003)’ya paralel olarak atalarından gelen bu geleneği çok uzun yıllardır uygulanması ile ilişkili olduğu ileri sürülebilir.

Çalışmada, bölgede yaygın olarak sepet ve fenni kovanla arıcılık yapılması kırsal kesimlerde yaşayan bazı arı yetiştiricilerinin hala yaş söğüt ağacı dallarından yuvarlak arı sepeti yapmaları; evlerin avlusunda, yayla, mera veya ormanlarda arılık denilen yerlerde kovanlar oluşturmaları; arı zararlıları ile iyi derecede mücadele etmeleri; kışın aç kalan arıları beslemek için çeşitli gıdalar vermeleri⁶⁴⁸ OABK folkloru arıcılığında ampirik bilgilerin halen uygulandığı buna karşın modern teknik ve bilgilerle yapılan arıcılığın hızla yaygınlaştığı şeklinde yorumlanabilir.

Aşan’a (1985) göre, modern çağın getirilerine bağlı değişen ekonomik şartlar nedeniyle zayıflayan semerciliğin, OABK folkloru hayvancılığında da önemini ve varlığını giderek kaybettiği söylenebilir.

Kalafat’a (1996) göre, binlerce yılın aşılması güç yollarını aşarak gelen halk inançları, geçmişin ışısız dünyasında halkın umudu, tesellisi ve bazen de tek çaresi olmuştur. Boratav’a (1994) göre, hayvanlar, halkın geleneklerinde yenmesinde bir

⁶⁴⁸ 1.4.5.1, 1.4.5.3, 2.10.0.4, 3.6.2.2, 4.8.0.4, 5.8.1.3, 5.1.15.3, 5.10.3.2, 5.9.5.2

sakınca olmayanlarla, yenmesi hatta dokunulması günah, rastlanması uğursuzluk getirici sayılanlar olmak üzere kümelenir. Başbuğ'a (1986) göre, kuru at kafasının sıriklara takılması geleneğinin Göktürkler'de de görüldüğünü; Akalın'a (1993) göre, baykuş tarihin her çağında uğursuzluk ve yıkım sembolü, güvercinin ise Hristiyanlık'ta "kutsal ruh" simgesi, İslam inancında ise barış ve sevgi sembolü olduğunu; Kalafat'a (1996) göre, bir kısım eski inançların üzerine İslami bir giysi geçirildiğini ve bir kısım İslami halk inançlarının ise İslami giysilerinin zamanla tanınmayacak derecede eskidiklerini bildirmektedir. Çalışmada, Kalafat'ın (1996) bildirdiğine paralel olarak domuzun ve alevi köylerinde tavşan etinin yenilmemesinin; Akalın'a (1993) benzer olarak baykuşun ve bölgeye özgü olarak horozun gece ötüşünün, köpeğin akşam ulumasının uğursuz sayıldığı; arı, karınca, örümcek ve kedinin öldürülmesinin büyük günah olduğu; beyaz güvercinin bereket ve uğur getirdiğine inanıldığı; hayvanlara nazar değmesin diye mavi nazar boncukları, ahırların içine ve kapılarına kaplumbağa, iğde çekirdeği, şap, muska, üzerlik, at veya köpek kafatası, at nalı gibi nazarlıkların asıldığı⁶⁴⁹; bu durumun Kalafat'a (1996) paralel olarak eski inançların üzerine İslami bir kıyafet giydirilmesi ile açıklanabileceği söylenebilir.

İnan (1954), gerek bugünkü Şamanistlerin kurban törenlerinde gerek Müslüman Türklerin folklor materyallerinden anlaşıldığına göre eski devirlerde kurban için en makbul hayvanın erkek hayvan olduğunu; Boratav (1994), kurbanlık hayvanları kınalamanın, Yahudilerde de çok eski bir gelenek olduğunu; İslam dinine oradan geçmiş ya da İslam öncesi Sami kavimlerinin dini geleneklerinin bir kalıntısı sayılabileceğini bildirmektedir. Çalışmada, kurbanlık koçların yıkandığı, kınalandığı ve süslendiği⁶⁵⁰, kesilen kurban etlerinin eşit olarak ihtiyaç sahiplerine dağıtıldığı, kurbanlık hayvan seçiminde erkek boğaların daha çok tercih edildiği; bu durumun İnan (1954) ve Boratav (1994)'ın bulgularına benzer şekilde OABK'de kurban kesim ve geleneğinin Şamanizmden başlayarak şekillenen kurban ritüelinin geleneklerini yansıttığı ileri sürülebilir.

Şentürk (1972), koç katım töreninin Orta Asya'dan Anadolu'ya yayılmış olduğunu; Ögel'e (1978) göre, insanı ekonomik bir makine ve alet gibi düşünenler için koç katımı ve eski Türk geleneklerinin çok şeyler öğrettiği; Kutlu'ya (1987)

⁶⁴⁹ 1.10.2.5, 2.9.2.3, 2.9.2.4, 2.9.2.5, 4.0.3.5, 4.5.0.4, 4.8.2.4, 5.1.4.4, 5.9.5.6

⁶⁵⁰ 5.0.0.2

göre, küçükbaş hayvancılıkta bir anlamda doğum kontrolü olan koç katımının genel olarak sonbaharda olmasının ana sebebinin, yavrulama zamanlarını kışın en soğuk devresinden sonraya kaydırmaya ve yavruların açlıktan, soğuktan kırılmamasına yönelik olduğunu bildirmektedir. Çalışmada, Kutlu'ya (1987) paralel olarak koç katımının sonbaharda yapılmasının, koçların kınalanıp süslenmesinin⁶⁵¹, koçların aşı toprağı denilen kırmızı toprakla boyanmasının, bu törenler esnasında dualar okunmasının, silahlar atılmasının⁶⁵², kuzuların erkek doğması için koçların üstüne erkek çocuğı, dişi kuzu doğsun diye kız çocuğı bindirilmesinin, hayvanların bereketlenmesi ve ikizlik oranlarının artması için sancı çubuğunun ucuna altın takılarak koyunların üzerine değdirilmesinin⁶⁵³; OABK hayvancılığında koç katımı törenlerinin Şentürk (1972) ve Ögel (1978)'in belirttiğı gibi Orta Asya Türk kültürünün bir devamı şeklinde geliştiğı ve bölgede varlığını koruyan ender geleneklerimizden biri olduğı ileri sürülebilir.

Uysal'a (1982) göre, insanların hayvanları çağırarak, kovmak, yatıştırmak, sulamak, sevmek ve onlara belirli işleri yaptırmak için kullandıkları ses ve sözlerde hayvan davranışı ve psikolojisi konusunda insanın milyonlarca senelik gözlem ve tecrübelerinden elde ettiğı bazı genel bilgi ve gerçeklerin payının büyük olduğı, hayvanlarla ne kadar iyi ilişkiler kurulursa onlardan o kadar iyi faydalanabileceğini bildirmektedir. Çalışmada, hayvanların çağırılması, uzaklaştırılması için çeşitli yerel sözcüklerin kullanıldığını belirlenmesinden yola çıkarak OABK folkloru insan-hayvan ilişkilerinde kullanılan bu özel sözcüklerin hayvancılık kültürü içinde yer aldığı ve insan-hayvan ilişkilerinde önemli bir iletişim aracı olduğı belirtilebilir.

Çalışmada, genel olarak folklorik konularda ve özellikle mistik alandaki uygulamalarda, çağlar boyu sürüp gelen inanış kalıntı ve izlerine; nazara karşı nazar boncukları, at ve sığır kafaları, nallar, kaplumbağı kabuğı, üzerlik tütsüleri yine bazı hastalıklarda kullanılan sancı ve çiçek çubuklarının kullanıldığını tespit edildi. OABK'nin engin halk bilgisi içerisinde kullanılan irrasyonel uygulamaların hayvancılık ile bilimsel veteriner hekimliğı uygulamalarını direkt ya da dolaylı olarak olumsuz yönde etkilediğı söylenebilir.

⁶⁵¹ 5.9.4.5

⁶⁵² 5.1.6.3

⁶⁵³ 4.6.1.2

Dinçer (1967), Doğanay (1982), Arslan (1998) ve Yerlikaya (2002)'nin çalışmalarında cerrahi hastalıklardan miyopati, sinus biflex'in yangısı, sivri cisim batmaları, açık ve kapalı yaralar, ödem, prolapsus rekti, göbek kordonu yangısı, parafimozisin; dâhili hastalıklardan gingivitis, özafagus tıkanması, yabancı cisim batması, timpani, omasum konstipasyonu, sancıyla seyreden hastalıklardaki değişik uygulamalar, kanibalizm ve beyaz kas hastalığının; solunum sistemi hastalıklarından yöredeki isimleriyle karlangıç, sanrağa ve yelpik; salgın hastalıklardan brusella, köpek gençlik hastalığı ve yalancı tavuk vebasının; paraziter hastalıklardan bit, pire ve kene enfestasyonunun; doğum bilgisi ve hastalıkları ile ilgili olarak gebelik teşhisi, doğum sonrası bakım ve beslenme, hipokalsemi, meme ödemi, meme başı çatlakları, sığırlarda fertilitte ve infertilite sorunlarının halk tarafından bilindiğine dair bir bulgu belirtilmediği görülmektedir. Çalışmada, OABK hâkim olduğu bölgede halkın yukarıda belirtilen hastalıklardan haberdar olduğu ve folklorik nitelikte çeşitli özgün tedavi yöntemleri uygulandığı belirtilebilir.

Özen'e (1999) göre, pek çok bitki ve hastalık adı ile bunların tedavilerine ait bilgiler halk arasında yaşayan Türkçe ile tanımlandığı, gelenek ve göreneklere dayalı halk bilgilerinin yazılı kaynağı olan baytarnamelerde de bugünkü karşılıklarını bulduğu; Ögel'e (1991) göre, Orta Asya Türk kültürünü, en az değişikliklere tabi tutarak yaşatan ve devam ettiren Anadolu Türklüğü olduğu bildirilmektedir. Çalışmada, OABK folklorik veteriner hekimliğindeki hastalık isimlerinin büyük çoğunluğunun öz Türkçe oluşu (apseye "*sarı kese, çıban, çıkma, alazlama, cartlak, zobu*" denilmesi gibi), Türk Halk kültürünün dış etkenlere karşı direncini göstermesi bakımından önemli olduğu, Ögel (1991) ve Özen (1999) dikkate alındığında Türk kültür ve folklorunun tükenmez bir hazinesi olan Anadolu'nun bir parçası olan OABK folklorik veteriner hekimliği uygulamalarının da bu hazineye önemli katkılar sağladığı ileri sürülebilir.

Baytop (1996)'a göre, dünya üzerinde yetişen 250.000 çiçekli bitkinin bugüne kadar %5-10 kadarının etken madde bakımından araştırılmış olduğu, dolayısı ile bitkiler âleminde henüz keşfedilmemiş daha pek çok bitkisel değerlerin gizli kaldığı değerlendirildiğinde, OABK folklorik veteriner hekimliği uygulamaları arasında yer alan bitkisel drogların (%44.66) da bu kapsamda araştırılmaya değer ve açık oldukları söylenebilir.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

OABK’de hayvan ve hayvancılıkla ilgili folklorik bir çalışma yapılmamış olmakla birlikte Ege Bölgesi’nde (Arslan 1998) ve Türkiye genelinde (Dinçer 1967) yapılan folklorik çalışmalarda elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, bu çalışmada elde edilen bulguların zaman zaman benzerlikler göstermekle birlikte yöresel ve kültürel sebeplerle genelde farklılıklar gösterdiği söylenebilir.

Bu araştırma ile OABK folklorik veteriner hekimliğinde görülen batıl inançların, dini tedavilerin ve geleneklere dayalı kullanımların yanında değerli ve yararlı bilgilerin de var olduğu belirlendi. Haberleşme, eğitim, ulaşım gibi olanakların giderek artması ve yaygınlaşması, halkın geleneksel kültürünün çağdaş kültürle etkileşim içinde olmasını sağladığı değerlendirildiğinde halk bilgilerinin giderek batıl inançlardan sıyrılıp, gelenek ve göreneklerin daha akılcı yönleri ile etkisini devam ettirdiği ileri sürülebilir.

Bölge halkının ilkel tekniklerle hazırladığı ilaçlar arasında en çok infuzyon, toz, merhem ve tütsü gibi farmasötik şekiller dikkati çekmektedir. OABK folklorik veteriner hekimliğinde kullanılan halk ilaçlarının terkinde toplam 103 farklı drog (bitkisel, hayvansal, madensel) kullanıldığı belirlendi. Bunlardan bazılarının kodekslerde kayıtlı etkilerine uygun, bazılarının ise tamamen farklı olarak bazı drogların (sirke, çam sakızı, çam reçinesi, kına, bal, şap, göztaşı, katran, ebeğümeci yaprağı, sarımsak, sodyum bikarbonat) birden fazla hayvan hastalığına karşı kullanıldığı tespit edildi.

Cerrahi hastalıklardan, miyopati, sinus biflex’in yangısı, sivri cisim batmaları, açık ve kapalı yaralar, ödem, prolapsus rekti, göbek kordonu yangısı, parafimozisin; dâhili hastalıklardan gingivitis, özafagus tıkanması, yabancı cisim batması, timpani, omasum konstipasyonu, sancıyla seyreden hastalıklardaki değişik uygulamalar, kanibalizm ve beyaz kas hastalığının; solunum sistemi hastalıklarından yöredeki isimleriyle karlangıç, sanrağa ve yelpik; salgın hastalıklardan brusella, köpek gençlik hastalığı ve yalancı tavuk vebasının; paraziter hastalıklardan bit, pire ve kene enfestasyonunun; doğum bilgisi ve hastalıkları ile ilgili olarak gebelik teşhisi, doğum sonrası bakım ve beslenme, hipokalsemi, meme ödemi, meme başı çatlakları ve sığırlarda fertilitte ve infertilitte sorunlarıyla ilgili folklorik düzeyde ilk bilgilere bu tez kapsamında yer verildi.

Yapılan taramalarda, halkın kullandığı ve çoğu zaman yarar sağladığı düşünülen halk ilaçlarının bazıları üzerinde bilimsel çalışmalar yapıldığı, kimyasal yapıları ve etkilerinin belirlendiği bilinmektedir. Folklorik tedavi yöntemleri ile kullanılan bitkisel, hayvansal ve madensel kökenli ilaç hammaddelerinin alternatif tedavi arayışlarına temel oluşturması bakımından deneysel çalışmalarının yapılması gerekliliği önerilebilir.

Bu çalışma ile elde edilen veriler özelde bölge, genelde ise veteriner hekimler için veteriner hekim-hayvan sahibi ilişkisine iletişimi desteklemesi ve halkın uygulayabileceği hatalı uygulamaların neler olabileceğinin bilinmesi konusunda katkı sağlayacak niteliktedir.

Çalışmada, folklorik veteriner hekimliği uygulayıcılarının hayvan hastalıkları ve tedavilerini dini-sihri, ampirik ve rasyonel olmak üzere üç temel başlık altında uyguladıkları ileri sürülebilir. Bunların alt gruptandırılmaları OABK folklorik veteriner hekimliği uygulamaları açısından aşağıda sunuldu:

1. Dini-Sihri tedaviler

1.1. Dua, nazarlıklar ve sihir ile tedavi

1.2. Tütsüleme ile tedavi

1.3. Ocak ve uğurlu yerlere ziyaretlerle tedavi

2. Ampirik tedaviler

2.1. Droglarla tedavi

2.1.1. Bitkisel droglarla tedavi

2.1.2. Hayvansal droglarla tedavi

2.1.3. Madensel droglarla tedavi

2.2. Cerrahi tedaviler

2.2.1. Kan alma (akıtma) ile tedavi

2.2.2. Dağlama ile tedavi

2.2.3. Parpılama ile tedavi

2.2.4. Fiziki tedavi (masaj ve sıcak kompres)

2.2.5. Veteriner hekim uygulamalarının taklit edilmesi ile yapılan tedaviler

3. Rasyonel tedaviler

OABK’de hayvan yetiştiriciliğinin yayla-mera ya da ahır hayvancılığı üzerine yapıldığı, hayvanların folklorik bilgilere dayalı yöntemlerle otlatıldığı, su kaynakları ve bitki örtüsü bakımından elverişli olan bölge topraklarında yayla-mera hayvancılığının yaygın olarak sürdürüldüğü söylenebilir. Hayvancılıkla ilgili arıcılık, nalbantlık ve semerciliğin; çemen, pastırma, sucuk, köremez, taşağız, teker ve tike gibi hayvansal gıda ve ürünlerin; bilmece, fıkra, mani, atasözü gibi halk deyişlerinin; koç katımı ve davar yüzü gibi geleneksel inançların OABK’de özgün folklorik bilgiler şeklinde geliştiği ileri sürülebilir.

Bölge halkının büyük çoğunluğunun ekonomik gelirini hayvancılıkla sağlaması, çiftlik hayvanlarının önem kazanmasına ve folklorik kaynakların zenginleşmesine yol açmıştır. OABK’de hayvancılık ve hayvancılıkla ilgili folklorik bilgi ve uygulamalarının çeşitliliği özelde bölgenin, genelde ise Türk kültür ve medeniyetinin zenginliğini ifade etmesi açısından önemli olduğu sonucu çıkarılabilir.

Bu bilgiler ışığında, tarih ve folklor çalışmalarında önemli bir kaynak oluşturan sözlü ve gözlü aktarım şeklinde ilk uygarlıklardan günümüze kadar denenerek ve değişerek gelen tedavi yöntem ve bilgilerinin toplum kültüründe araştırmalar yoluyla elde edilebileceği ve günümüze kadar kullanılagelen bu bilgilerin tartışılması, incelenmesi yoluyla yeni tedavi yöntemleri için zemin oluşturulabileceği söylenebilir.

Sonuç olarak, folklorik veteriner hekimliği ve hayvancılık uygulamalarının hatalı ya da yanlış olanlarının tespit edilerek uygun bir biçimde ve belli bir süreç içerisinde ortadan kaldırılmasının bilimin bir gereği ve ödevi olduğu; rasyonel tedaviye katkı niteliği taşıyan ya da bilimsel nitelikte olabileceklerin ise bilimsel temellere oturtulmasının yararlı sonuçlar doğurabileceği söylenebilir.

6.ÖZET

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Bozlak Kültüründe Folklorik Veteriner Hekimliği ve Hayvancılık Üzerine Araştırma

Çağrı Çağlar SİNMEZ

Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalı

DOKTORA TEZİ / KONYA-2011

Çalışmada, Orta Anadolu Bozlak Kültürü içerisinde yer alan veteriner hekimliği ve hayvancılığa ait günümüzde yaşayan bilgilerin modern veteriner hekimliği uygulamalarına, uygulamalar içindeki tekniklere, yeni tedavi modelleri açısından komparatif bir tartışma ortamı oluşturularak halk arasında kullanılan bitkisel, hayvansal ve madensel kökenli ilaç hammaddelerinin günümüzde tedavi arayışlarına temel oluşturulması; hayvancılıkla ilgili folklorik uygulamaların ortaya çıkarılarak Türk kültürünün zenginliğine katkı sağlanması amaçlandı. Bu kapsamda Orta Anadolu Bozlak Kültürünün hâkim olduğu Çankırı, Kayseri, Kırıkkale, Kırşehir ve Yozgat illerinde hayvan hastalıkları, tedavileri ve korunma; hayvancılık ve hayvancılık ile ilgili folklorik bilgi ve uygulamalar derlendi.

Çalışmanın materyalini bilgi derleme formu yoluyla Orta Anadolu Bozlak Kültürünün hâkim olduğu halktan elde edilen bilgiler oluşturdu. Sözlü materyali, inceleme yapılan yörelerde halk hekimliği uygulayıcıları, hayvan sahipleri, hayvancılıkla uğraşan kişiler, veteriner hekimler ve diğer kaynak kişilerden folklorik veteriner hekimliği ve hayvancılıkla ilgili sorulardan oluşan “bilgi derleme formu” kullanılarak elde edilen bulgular oluşturdu. Bilgi derleme formunda folklorik veteriner hekimliği ile ilgili olarak 15, hayvancılıkla ilgili olarak da 20 soru olmak üzere toplam 35 soru kaynak kişilere yöneltildi. Ayrıca sesli kayıt bilgileri anket kod numarası ile veri tabanına aktarıldı. Alan araştırmasında saptanan bazı folklorik materyaller dijital fotoğraf makinesi ile görüntülenerek kayıt altına alındı.

Alan araştırması kapsamında Çankırı, Kayseri, Kırıkkale, Kırşehir ve Yozgat illerine ulaşıldı. Çalışmanın örneklemini il merkezlerinden 20, ilçelerden beş ve her 100 köyden belirlenen beş köy ve bu köylerden belirlenen beşer kişi oluşturdu. Köyler, rastgele kura ile belirlenerek seçildi. Bu çerçevede il merkezlerinden 100, ilçe merkezlerinden 270 ve köylerden 475 olmak üzere toplam 845 kişiden “bilgi derleme formuna” uygun olarak folklorik veriler toplandı.

Orta Anadolu Bozlak Kültürünün hâkim olduğu yörelerde konuyla ilgili yazılı kaynaklara dayalı veriler ve kaynak kişilerden derlenen bilgiler kendi aralarında sınıflandırılarak “*Hayvan Hastalıkları, Tedavileri ve Korunma*” ile “*Hayvancılık ve Hayvancılık ile İlgili Folklorik Bilgi ve Uygulamalar*” başlıkları altında incelendi.

Bilgi derleme formu yoluyla elde edilen verilerin bilimsel kritiğinin yapılarak bulgulara aktarılması, bulguların geçmiş ve günümüz kaynakları ve modern hekimlik bilgileriyle karşılaştırılması yapıldı. Edinilen folklorik bilgilerin kaynaklarına inilerek etnolojik tespiti yapılmaya çalışıldı.

Cerrahi hastalıklardan miyopati, sinus biflex’in yangısı, sivri cisim batmaları, açık ve kapalı yaralar, ödem, prolapsus rekti, göbek kordonu yangısı, parafimozisin; dâhili hastalıklardan gingivitis, özafagus tıkanması, yabancı cisim batması, timpani, omasum konstipasyonu, sancıyla seyreden hastalıklardaki değişik uygulamalar, kanibalizm ve beyaz kas hastalığının; solunum sistemi

hastalıklarından yöredeki isimleriyle karlangıç, sanrağa ve yelpik; salgın hastalıklardan brusella, köpek gençlik hastalığı ve yalancı tavuk vebasının; paraziter hastalıklardan bit, pire ve kene enfestasyonunun; doğum bilgisi ve hastalıkları ile ilgili olarak gebelik teşhisi, doğum sonrası bakım ve beslenme, hipokalsemi, meme ödemi, meme başı çatlakları ve sığırlarda fertilitte ve infertilitte sorunlarıyla ilgili folklorik düzeyde bilgilere ilk kez bu çalışmada yer verildi. Hayvancılıkla ilgili arıcılık, nalbantlık ve semerciliğin; çemen, pastırma, sucuk, köremez, taşağız, teker ve tike gibi hayvansal gıda ve ürünlerin; bilmece, fıkra, mani, atasözü gibi halk deyişlerinin; koç katımı ve davar yüzü gibi geleneksel inançların Orta Anadolu Bozlak Kültüründe özgün folklorik bilgiler şeklinde geliştiği tespit edildi.

Sonuç olarak, folklorik veteriner hekimliği uygulayıcılarının, hayvan hastalıklarının tedavilerini dini-sihri, ampirik ve rasyonel olmak üzere üç temel başlık altında uyguladıkları, Orta Anadolu Bozlak Kültürü folklorik veteriner hekimliğinde görülen batıl inançların, dini tedavilerin ve geleneklere dayalı kullanımların yanında değerli ve yararlı bilgilerin bilimsel temellere oturtularak araştırılmasına ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Anahtar Sözcükler: Halk Hekimliği; Bozlak Kültürü; Folklorik Veteriner Hekimliği; Veteriner Hekimliği; Hayvancılık.

7. ABSTRACT

Research on Livestock Raising and Folkloric Veterinary Medicine in Bozlak Culture

The objective of the study was to contribute to enrichment of Turkish culture through exploring folkloric applications of animal husbandry, to help the understanding of today's medical treatment options through investigating the old-fashion drug substances including plant, animal and mineral-originated ingredients in comparative discussion of The Bozlak Culture of Middle Anatolia including modern veterinary medicine practices and techniques as well as new treatment models. Animal diseases, disease treatments, disease protections, animal husbandry and related folkloric information and applications were evaluated in Çankırı, Kayseri, Kırıkkale, Kırşehir and Yozgat where The Bozlak Culture of Middle Anatolia is common.

The material of the study was information yielded from people with The Bozlak Culture of Middle Anatolia through filling information review forms. Information review forms aimed to get information on folkloric veterinary medicine and animal husbandry in veterinarians, animal owners and those who practice folkloric medicine as well as other individuals somehow related to animal business. The form contained veterinary medicine-related 15 questions and animal husbandry-related 20 questions totaling 35. Furthermore, voice-recorded information's were transferred to the data base by using survey code number. Some folkloric materials were photographed in field investigation.

The forms were offered to people living in cities of Çankırı, Kayseri, Kırıkkale, Kırşehir, and Yozgat where The Bozlak Culture of Middle Anatolia is common. Five individuals in 20 villages in city centrums, 5 villages in urban areas, and 5 villages out of 100 randomly chosen villages in these 5 cities were offered to fill the form. Therefore, 100 people from city centers, 270 from urban areas and 475 from villages, totaling 845 people were taken folkloric information.

The information was sorted out based on the two titles namely "*animal diseases treatments and protection*" and "*animal husbandry and related folkloric information and applications*".

The gathered information was evaluated in terms of scientific evaluation and translation, and comparison of old medicine to modern medicine. Folkloric information was also ethnologically evaluated.

Folkloric information accoutered was surgery-related problems such as myopathy, inflammation of sinus biflex, sharp material sticks, open and close wounds, edema, prolapsus recti, omphalitis, paraphymosis, internal diseases-related diseases such as gingivitis, obstuctio oesophagie, reticulo peritonitis travmatica, omasum constipation, different applications for colic, cannibalism, white muscle disease, respiratory diseases named in the region as karlangıç, sanrağa, and yelpik, epidemic diseases such as brucella, distemper, newcastle, parasite diseases such as lice, flea, and tick, gynecology diseases such as pregnancy diagnosis, care after birth, hypocalcemie, udder edema, tit problems, fertility in cattle and for the first time in the region fertility problems. There was also folkloric information on beekeeping, farriery, packsaddling, food info such as on çemen, pastrami, köremez, teker, and tike and also puzzle, jokes, poem, proverb as well as belief of breeding season of sheep and sheep face in The Bozlak Culture of Middle Anatolia.

In conclusion, it could be said that the animal diseases and treatments classified under the three groups which are named religious-glamor, empirical and rational ways and that there is a need in The Bozlak Culture of Middle Anatolia folkloric veterinary medicine for superstitious, ritual beliefs and traditions to be modified in science-based.

Key Words: Folkloric Medicine; Bozlak Culture; Folkloric Veterinary Medicine; Veterinary Medicine; Animal Husbandry.

8. KAYNAKLAR

1. Abdülkadir. Birinci İlmî Seyahate Dair Rapor. Türk Halk Bilgisine Ait Maddeler IV, İstanbul, İktisat Matbaası, 1930; s.18-9.
2. Acıpayamalı O. Türkiye folklorunda halk hekimliği ve özellikleri. DTCF Dergisi, 1969; 26(1-2):5.
3. Acıpayamalı O. Türkiye folklorunda halk hekimliğinin morfolojik ve fonksiyonel yönden incelenmesi. Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri (23-25 Kasım 1988), Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 110, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 27, Ankara Üniversitesi Basımevi, s.1-9, 1989, Ankara.
4. Akalın S. Türk Folklorunda Kuşlar. Ankara, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 191, Ersa Matbaası, 1993; s.77.
5. Alangu T. Türkiye Folkloru El Kitabı. İstanbul, Adam Yayıncılık, 1983; s.31.
6. Araz R. Harput'ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği. Ankara, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayını No: 108, Levent Ofset Matbaacılık, 1991; s.29-159.
7. Arslan ED. Ege Bölgesi Folklorunda Veteriner Hekimliği ve Hayvancılık Üzerine Araştırmalar. Ankara, Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (Doktora Tezi), 1998; IX+134.
8. Artun E. Türk Halkbilimi. İstanbul, Bayrak Matbaası, 2005; s.13-181.
9. Asil E. Osmanlı Saray Eczacılığı ve Osmanlılar Devrinde Kullanılan Drogaların Farmakoloji ve Farmakognozi Yönünden İfade Ettiği Değerler. Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, (Doktora Tezi), 1974; 268s.
10. Asil E. Halk hekimliği ve eczacılığı araştırmalarında metodoloji. Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri (23-25 Kasım 1988), Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 110, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi:27, Ankara Üniversitesi Basımevi, s.33-7, 1989, Ankara.
11. Aşan MB. Geleneksel sanatlarımızdan semercilik. Türk Folklor Araştırmaları, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 64, G.Ü. Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, s.9, 1985, Ankara.
12. Atılğan H. Bozlak nedir? iç anadolu bozlaklarının müzik yapısı ve konuyla ilgili örnekler. Erciyes Yöresi I. Folklor, Halk Edebiyatı ve Etnografya Sempozyumu, Erciyes Üniversitesi Yayınları No: 14, s.323-4, 1991, Kayseri.
13. Aygün ST. Ultraviruslar ve Yaptıkları Hastalıklar. Ankara, A.Ü. Veteriner Fakültesi Yayınları: 43, Ders Kitabı: 19, 1953; s.141-51.
14. Baraz N. Halkbilimine Genel Bakış. Eskişehir, İletişim Fakültesi Yayınları, 1999; s.7.
15. Başar Z. Erzurum'da Tıbbi ve Mistik Folklor Araştırmaları. Ankara, Atatürk Üniversitesi Yayınları: 217, Tıp Fakültesi Yayınları No: 11, Araştırmalar Serisi: 11, Sevinç Matbaası, 1971; s.1.
16. Başbuğ H. Aşiretlerimizde At Kültürü. İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını: 18, Afşin Matbaası, 1986; s.14-40.
17. Başoğlu A, Birdane F, Solmaz H. The effect of henna (*Folium lawsonia*) paste in Ringworm in calves. Indian Vet J, January 1998;75:71-2.

18. Batu S. Sümer ve Etilerde Ziraat ve Hayvancılık. Yüksek Ziraat Enstitüsü Çalışmalarından:50, 1939; s.31.
19. Bayat AH. Türk dünyasında özellikle Anadolu tıbbi folklorunda akıl hastalıklarının tedavi yolları ve kaynakları. Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri (23-25 Kasım 1988), Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları:110. Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 27, s.59-82, 1989, Ankara.
20. Bayat AH. Anadolu tıbbi folklorunda göz hastalıkları. Kültür Bakanlığı IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri (06-11 Mayıs 1991), Gelenek-Görenek ve İnançlar Sektöründe Bildirileri Kitapçığı, s.43-58, 1992, Antalya.
21. Baylav N. Eczacılık Tarihi. İstanbul, Yörük Matbaası, 1968; s.118.
22. Baytop T. Türkiye'nin Tıbbi ve Zehirli Bitkileri. İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 1039, Tıp Fakültesi No: 59, İsmail Akgün Matbaası, 1963; s.235-430.
23. Baytop T. Farmakognoziye Giriş. İstanbul, İsmail Akgün Matbaası, 1966; s.11.
24. Baytop T. Farmakognozi Ders Kitabı. Cilt II, İstanbul, Baha Matbaası, 1971; s.270.
25. Baytop A. Farmasötik Botanik Ders Kitabı. İstanbul, İ.Ü Basımevi ve Film Merkezi, 1996; s.1-2.
26. Baytop T. Türkçe Bitki Adları Sözlüğü. Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 578, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997; s.6-116.
27. Baytop T. Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi (Geçmişte ve Bugün). II Baskı, İstanbul, Nobel Tıp Kitabevi, 1999; s.199-338.
28. Boratav PN. Türk Halkbilimi II 100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar). 3.Baskı, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1994; s.56-208.
29. Bütün R. Bugün Anadolu'da ve özellikle Bursa yöresinde halk arasında mide hastalıklarında kullanılan ilaçlar. II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Gelenek, Görenek ve İnançlar, IV. Cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 40, Seminer, Kongre Bildirileri: 11, G.Ü. Basımevi, s.59, 1982, Ankara.
30. Çetin İ. Gök-Türk Kitâbelerinde İsimleri Geçen Hayvanlar. Ankara, G.Ü. Basın Yayın Yüksekokulu-Basımevi, 1986; s.123.
31. Çobanoğlu Ö. Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş. Ankara, Akçağ Yayınları, 1999; s.30-1.
32. Çubukçu B, Özhatay N. Anadolu halk ilaçları üzerinde araştırmalar II. Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri (23-25 Kasım 1988), Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 110, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 27, Ankara Üniversitesi Basımevi, s.89, 1989, Ankara.
33. Danışman R. I. uluslararası Türk folklor kongresi bildirileri. I.Cilt, Genel Konular, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 16, Ankara Üniversitesi Basımevi, s.20, 1976 Ankara.
34. Demirhan A. Folklorik tıp ve bal. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 1972;36: 840-6.
35. Demirhan A. Geçmişte, günümüzde mısır çarşısı ve tıbbî folklorumuzdaki yeri. II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Gelenek, Görenek ve İnançlar, IV. Cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 40, Seminer, Kongre Bildirileri: 11, G.Ü. Basımevi, s.115, 1982, Ankara.

36. Demirhan A. Halk hekimliğinin tanımı, tarihi gelişimi ve özellikleri, Tıp Dünyası (Kasım-Aralık), Ankara, 1985; 58(6): 191-203.
37. Deveci H. Evcil hayvanlarda doğum ve infertilite. İç: Alaçam E, Editör. Evcil Hayvanlarda Doğum ve Jinekoloji, Ankara, Medisan Yayın Serisi: 40, 2002; s.158.
38. Dilgimen H. Veteriner Hekimliği Tarihi. İstanbul, Bozkurt Matbaası, 1947; s.63-127.
39. Dinçer F. Türk Folklorunda Veteriner Hekimliği Üzerine Araştırmalar, Ankara, Ankara Üniversitesi (Doktora Tezi), 1967; 61s.
40. Dinçer F. Hastalık adlarının halk dilindeki Türkçe karşılıkları, Türk Dili, 1969; 211: 62-3.
41. Dinçer F. "Türk folklorunda veteriner hekimliği (beş doğu ilimizde örnekleriyle). I. Uluslar arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, DSİ Basım ve Foto Film İşletme Müdürlüğü, s.85-92, 1976, Ankara.
42. Dinçer F. A raport on the folklore activities and folk veterinary medicine in Turkey. Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, Ankara, 1980; (27): 237-45.
43. Dinçer F. Türk folklorunda veteriner hekimliğin yazılı kaynakları. II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi, G.Ü. Basın- Yayın Yüksekokulu Basımevi, s.124, 1982 Ankara.
44. Dinçer F, Dağlı N. Türkiye’de son on yılda yazılı basında halk hekimliği. Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri (23-25 Kasım 1988), Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 110, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 27, Ankara Üniversitesi Basımevi, s.109-110, 1989, Ankara.
45. Dizdaroğlu H. I. Uluslararası Türk folklor kongresi bildirileri. Genel Konular, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 16, Ankara Üniversitesi Basımevi, s.95, 1976, Ankara.
46. Doğanay S. Afyon folklorunda veteriner hekimlik araştırma ve incelemeleri. II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, G.Ü. Basın- Yayın Yüksekokulu Basımevi, s.131, 1982, Ankara.
47. Durusoy Ç, Ulusal BG. Dermatolojide bitkisel tedavi-fitoterapi. Türk Dermatoloji Dergisi, Publishing House Yayınevi, 2007; 1(2): 48.
48. Duvarcı A. Halk hekimliğinde ocaklar, Milli Folklor, 1990;1(7): 35-6.
49. Dülger B, Gönüz A. Antimicrobial activity of some endemic verbascum, salvia and stachys species, pharmaceutical biology, 2004; 24 (4-5):301-304.
50. Erdemir AD. Şifalı Bitkiler (doğal ilaçlarla geleneksel tedaviler). 3.Basım, İstanbul, Alfa Yayınları: 928, Melisa Matbaacılık, 2007; 472s.
51. Erdentuğ N. Hal Köyünün Etnolojik Tetkiki. III.Baskı, Ankara, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayınları: 48, A.Ü. Basımevi, 1975; s.9.
52. Ekici M. Halk, Halkbilimi ve Halk Bilgisi Üzerine Bir Deneme. Ankara, Milli Folklor, Feryal Matbaası, 2000; s.45.
53. Erk N. XVI. Asır Veteriner Hekimliği ve Bu Asra Ait Eserler. Ankara, A.Ü. Veteriner Fakültesi Yayınları: 69, Çalışmalar: 38, Yeni Desen Matbaası, 1955; s.21.

54. Erk N. Veteriner tababeti tarihine kısa bir bakış. Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, Yeni Desen Matbaası, 1957; 4(3-4): 139.
55. Erk N. Bursa umumi kütüphanesinde veteriner tarihi yönünden bir etüd. A.Ü. Veteriner Fakültesi Dergisi, Yeni Desen Matbaası, 1958; 5(3-4):186-94.
56. Erk N. İslam Medeniyeti Çağında Veteriner Tababette Gelişmeler ve Naseri. Ankara, Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Yayınları: 109, Çalışmalar: 57, Yeni Matbaa, 1959; s.50-68.
57. Erk N. Dokuzuncu yüzyıla ait "Kitab-al Hayl Val-Baytara" üzerinde bir inceleme". A.Ü. Veteriner Fakültesi Dergisi, 1961a; 8(3): 367-86.
58. Erk N. A study of the veterinary section of İbn Al- Awwam's "Kitab al-Falaha". A.Ü. Veteriner Fakültesi Dergisi, 1961b; 8(3): 241-50.
59. Erk N. Tarihte hastalık sebepleri konusunda düşünceler. Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1962; 9(1): 62s.
60. Erk N, Erk H. Veteriner doğum ve jinekoloji tarihine bir bakış. A.Ü. Veteriner Fakültesi Dergisi, A.Ü. Basımevi, 1963; 10(1):27.
61. Erk N, Dinçer F. XV. ya da XVI. yüzyıla ait olduğu sanılan bir baytarname incelemesi. A.Ü. Veteriner Fakültesi Dergisi, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967; 14(2):125-39.
62. Godlewsky ve Sommer. Über die Tierheilkunde in der Turkei. Magazin f.d. ges. Tierheilkunde, 12İ: 465-500, Çev. Nihal Erk. 1972, Türkiye'de Veteriner Hekimlik (19.Yüzyıl Ortalarında). Ankara, Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Yayınlarından:281, Çalışmalar:183, 1846; s.11-5.
63. Goldstein KS. Sahada Folklor Derleme Metotları. Çev. Ahmet E. Uysal, Ankara, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 23, Kılavuzlar, El Kitapları Tarihçeler Dizisi: 3, Başbakanlık Basımevi, 1977; s.77-119.
64. Güngör E. Tarihte Türkler. İstanbul, Ötüken Yayınevi, 2000;167s.
65. Güngör H. Eski Türklerde din ve düşünce. Türkler, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002; (3): 263.
66. Güngör K. Cenubi Anadolu Yürüklerinin Etno-Antropolojik Tetkiki. Ankara, D.T.C.F. Antropoloji ve Etnoloji Enstitüsü Neşriyatı No: 24, İdeal Basımevi, 1941; s.37-9.
67. Hayri SO. Sıhhat Hazinesi (Bitki, Maden ve Canlı Hayvanların Özellikleri ve Bunlardan Yapılan Tedavi Usulleri). İstanbul, Bahar Yayınevi, 1971; s.25.
68. Hazai G. Ignacz Kunos'un Türk folklor araştırmalarındaki yeri. I.Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, I.Cilt, Genel Konular, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 16, Ankara Üniversitesi Basımevi, s.162, 1976, Ankara.
69. İnan A. Müslüman Türklerde şamanizm kalıntıları. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1952;1(4); 477.
70. İnan A. Tarihte ve Bugün Şamanizm. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından VII. Seri No: 24, T.T.K. Basımevi, 1954; s.68-100.
71. İnan A. Makaleler ve İncelemeler. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından VII. Seri, Sayı: 51, T.T.K. Basımevi, 1968; s.284.
72. İslam Ansiklopedisi. Cilt VIII, İstanbul, 1993; s.216.

73. Kalafat Y. İslamiyet ve Türk Halk İnançları. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları:1857, Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 233, 1996; s.19-58.
74. Karamanoğlu K. Farmasötik Botanik Ders Kitabı. 2. Baskı, Ankara, Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları, Sayı: 44, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1977; s.389.
75. Karça R, Koşay HZ. Karaçay-Malkar Türklerinde Hayvancılık ve Bununla ilgili Gelenekler. Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1954; s.77-83.
76. Kaşgarlı Mahmut. Divanı Lügat-İt-Türk Tercümesi. Çev. Besim Atalay, C.I, Ankara, T.T.K. Basım Evi, 1985; s.35-519.
77. Kaşgarlı Mahmut. Divanı Lügat-it Türk Tercümesi. Çev. Besim Atalay, C.III, Ankara, T. T. K. Basım Evi, 1986; s.9-291.
78. Kaya S. Tıbbi Botanik ve Tıbbi Bitkiler. Ankara, Medisan Yayın Serisi: 68, 2008; s.69-232.
79. Koçoğlu TK, Çubukçu B, Özhatay N. Konya ve Karaman illeri halk ilaçları. Geleneksel ve Folklorik Droglar Dergisi, 1996; 3 (1):1-41.
80. Kutlu M. Şavaklı Türkmenlerde Göçer Hayvancılık. Ankara, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 84, Gelenek-Görenek ve İnançlar Dizisi: 4, Sevinç Matbaası, 1987; s.3-114.
81. Leclainche E. Histoire de la medicine veterinaire. Office du Livre, Toutlouse, 1936; p.812.
82. Mehmet MA. Romanya Türk toplumunun folkloru üzerine bazı mülâhazalar. I.Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, I.Cilt, Genel Konular, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 16, Ankara Üniversitesi Basımevi, s.203, 1976, Ankara.
83. Newman LF. Some notes on the folk-lore and history of veterinary science. J. Royal, Army Vet. Corps, 1952;23: p.61-65.
84. Ocak AY. Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temleri. İstanbul, 2000; s.53.
85. Oğuz MÖ. Araştırmaların Tarihi. Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Ankara, Grafiker Yayınları, 2004; s.31-67.
86. Oy A. Halkiyat. TDV İslam Ansiklopedisi, C.15, İstanbul, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 1997; s.367.
87. Ögel B. Türk Kültür Tarihine Giriş I (Türklerde Köy ve Şehir Hayatı). Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları:224, Kültür Eserleri:13, 1978; s.87-495.
88. Ögel B. Türk Kültür Tarihine Giriş II. Ankara, Türklerde Ziraat Kültürü, Kültür bakanlığı Yayınları: 638, Kültür Eserleri Dizisi: 46, 1991; s.29-427.
89. Örnek SV. Budunbilim Terimleri Sözlüğü. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1973; s.32.
90. Örnek SV. Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki. Ankara, D.T.C.F. Yayınları, 1981; s.127.
91. Örnek SV. Türk Halk Bilimi. Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ajans-Türk Matbaacılık Sanayi, 2005; s.15-24.
92. Özdemir M. Kayseri'nin Pastırmacılık Sanatı. Kayseri, Emek Matbaası, 1981; s.5-33.

93. Özen A. Milli Kütüphanedeki Yazma Baytarnameler Üzerinde Tarihsel İncelemeler. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, (Doktora Tezi), Ankara, 1999; s.12-77.
94. Özkırmırlı A. Türk Edebiyatı Ansiklopedisi. Cilt II, İstanbul, Cem Yayınevi, 1983; s.591.
95. Polat HH. Sivas-Ulaş Bölgesinde Halk Hekimliği Uygulamaları. Ankara, Ürün Yayınları, 1995; s.2-106.
96. Saintyves P. Folklor Elkitabı. Çev. BA.Yanıkoğlu, İstanbul, Doğan Kardeş Yayınları A.Ş. Basımevi, 1951; s.35-66.
97. Salman M. Halk Hekimliği ve Halk Veterinerliği. Ankara, Milli Kültür Araştırmaları: VII, Ulus Basımevi, 1948; s.72.
98. Samsar E, Akın F. Genel Cerrahi. Ankara, Medipres Yayınları, 2000; s.271-356.
99. Samsar E, Akın F. Özel Cerrahi. Ankara, Medipres Yayınları, 2002; s.206-432.
100. Sarı E. Toplumsal değişim ve çözülen folklor kaynakları, Türk Folklor Araştırmaları, İstanbul, 1972; 14(280): 6463.
101. Sarı N. Halk hekimliğinde ve tıp yazmalarında akıl ve sinir hastalıklarının tedavisi. II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Gelenek, Görenek ve İnançlar, IV. Cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 40, Seminer, Kongre Bildirileri: 11, G.Ü. Basımevi, s.429,1982, Ankara.
102. Sarton G. Introduction to the History of Science (Vol. II). From Rabbi Ben Ezra to Ibn Rush, Part I. The Williams and Wilkins Company, Baltimore, 1950; p.233.
103. Savran G. Adana'dan derlenen bazı halk hekimliği ve halk veterinerliği uygulamalarının karşılaştırılması. II. Türk Halk Kültürü Araştırma Sonuçları Sempozyumu Bildirileri, s.342-358, 1998, Ankara.
104. Sayılı A. Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından VII. Seri, Sayı.52, T.T.K. Basımevi, 1966; s.120-148.
105. Smith F. The Early History of Veterinary Literature and its British Development. Vol. I, Bailliere, Tindall and Cox, Vol.I, London, 1919; p.58.
106. Smithcors JF. Evolution of the Veterinary Art, a Narrative Account to 1850. Bailliere, Tindall and Cox, London, 1958; p.458.
107. Subaşı Mİ. Düünden Bugüne Kayseri. Kayseri, Kıvılcım Yayınevi, 2003; s.268.
108. Sucu İ. Ege Bölgesi Halk İlaçlarındaki Droğların Farmakognozik İncelenmesi. Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, (Doktora Tezi), 1978; s.2-74.
109. Sucu İ. Ege bölgesi halk ilaçları. Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri (23-25 Kasım 1988), Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 110, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 27, Ankara Üniversitesi Basımevi, s.211, 1989, Ankara.
110. Şar S. İç Anadolu Bölgesi Halk İlaçlarının Eczacılık Tarihi ve Farmakognozi Açısından İncelenmesi. (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Ankara, 1982; s.269.
111. Şar S. İç Anadolu bölgesinde kullanılan halk ilaçları. III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 86, Semineri Kongre Bildirileri Dizisi: 23, Başbakanlık Basımevi, s.371, 1987, Ankara.

- 112.Şar S. Halk hekimliğinin dünü ve bugünü. Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri (23-25 Kasım 1988), Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 110, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 27, Ankara Üniversitesi Basımevi, s.222-24, 1989, Ankara.
- 113.Şar S, Asil E, Tanker M. İç Anadolu Bölgesi'nde Ateş Düşürücü Olarak Kullanılan Halk İlaçları. Ankara Eczacılık Fakültesi Mecmuası, 1983; (13):193.
- 114.Şehsuvaroğlu BN. Eczacılık Tarihi Dersleri. İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 1582, Hüsnütabiat Matbaası, 1970; s.13.
- 115.Şehsuvaroğlu BN, Demirhan AD, Güreşsever GC. Türk Tıp Tarihi. Bursa, 1984; s.5.
- 116.Şemseddin Sami. Kamus-ı Türki (1317=1901). İstanbul, Çağrı Yayınları, 1996; s. 877.
- 117.Şentürk A. Malatya'da koç koyurma (koç katımı). Türk Folklor Araştırmaları, İstanbul, Kasım 1972; 14(280): 6470.
- 118.Tan N. Folklor (Halkbilimi). İstanbul, Genel Bilgiler, Halk Kültürü Yayınları: 2, Folklor Dizisi: 1, Dilek Matbaası, 1985; s.7-30.
- 119.Tanker M. Halk ilaçları, bitki folkloru, aktariye ve drog kavramları üzerinde karşılaştırmalı bir araştırma. Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri (23-25 Kasım 1988), Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 110, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 27, Ankara Üniversitesi Basımevi, s.238-44, 1989, Ankara.
- 120.Tanker M. Farmakognozi II. Yüksek Bitkilerden Elde Edilen Antibiyotikler. Ankara, Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları, No:65, 1990; s.266.
- 121.Tanker M, Tanker N. Farmakognozi I. İstanbul, Özışık Matbaası, 1973; s.242-43.
- 122.Tanker M, Tanker N. Farmakognozi. Cilt: I, Ankara, Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları, No:66, 1991; s.263.
- 123.Tanyu H. Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar. Ankara, Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı 1975, MFAD Yayınları: 17, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1976; s.129.
- 124.TDK - Türk Dil Kurumu. Türkçe Sözlük, Cilt:1, İstanbul, Milliyet Tesisleri, 1992; 511s.
- 125.TDK - Veteriner Hekimliği Sözlüğü. Hazırlayanlar: Veteriner Hekimliği Terimleri Çalışma Grubu, İstanbul, TDK Yayınları: 954, Terim Sözlükleri Dizisi: 3, 2009; 1904s.
- 126.Treben M. Tanrı'nın Eczanesinden Sağlık (Şifalı Bitkilerle İlgili Öneriler ve Deneyimler). Çev. Gülelgül Giray, İstanbul, Kurtiş Matbaası, 2001; s.77.
- 127.Türker UA, Camper ND. Biological activity of common mullein, a medicinal plant. Journal of Ethnopharmacology, 2002; 82: 117-125.
- 128.Uysal AE. Türk folklorunda insanlarla hayvanların sözle ve sesle anlaşması. II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, II.Cilt Halk Edebiyatı, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 38, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 9, Başbakanlık Basımevi, s. 415, 1982, Ankara.
- 129.Üçer M. Üzerlik. Sivas folkloru, 1973; (6): 3.
- 130.Üçer M. Sivas'ta folklorik tıp. Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri, 23-25 Kasım, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 110, Seminer, Kongre Bildirileri Dizisi: 27, Ankara Üniversitesi Basımevi, s.254-55, 1989, Ankara.

- 131.Üçer M. İbn-i Sina'nın göz hastalıklarında önerdiği ilaçlar ve bunların geleneksel halk hekimliğindeki etkileri. Uluslar arası İbn Türk Harezmi, Farabi, Beyruni ve İbn Sina Sempozyumu Bildirileri (9-12 Eylül 1985), Atatürk Kültür Merkezi Yayını Sayı: 42, s.399, 1990, Ankara.
- 132.Ünver AS. Türkiye'de Cilt Hastalıklarının Müteallik Halk Bilgi ve Tedavileri. Halk Bilgisi Haberleri Dergisi, 1935; (74):1.
- 133.Ünver AS. Tıbbi Folklor ve İyi Telkinler. Konferanslar Serisi III, İstanbul, Burhanettin Basımevi, 1938; s.14.
- 134.Ünver AS. Türkiye'de Çiçek Aşısı ve Tarihi. İstanbul, İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü No: 38, İsmail Akgün Matbaası, 1948; s.5.
- 135.Ünver AS. Halk Hekimliği Nasıl Bugünkü Tababetin Menşeyini Teşkil Etti ve Bundan Çıkaracağımız Ders. (İstanbul Üniversitesi Çanakkale Haftası) İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1953; s.25.
- 136.Yalman AR. Cenupta Türkmen Oymakları I. İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları: 256, Kültür Eserleri: 14, 1977a; s.73.
- 137.Yalman AR. Cenupta Türkmen Oymakları II. İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları: 256, Kültür Eserleri: 14, 1977b; s.436-8.
- 138.Yazar E, Traş B, Elmas M. Veteriner Hekimliğinde İlaç Kullanımına Pratik ve Akılcı Yaklaşım. Konya, Olgun Çelik Matbaa, 2007; s.136.
- 139.Yeni Türk Ansiklopedisi. C.III, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1985; s.948.
- 140.Yerlikaya H. Elazığ ve çevresinde hayvan hastalıklarında halk hekimliği üzerine araştırmalar. Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi, 2002; 8(2):133-136.
- 141.Yozgat İl Yıllığı. Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1973; s.111.
- 142.Yozgat İli Kültür Envanteri. TC. Yozgat Valiliği İl Kültür Müdürlüğü, Yozgat, 1995-1996; s.1-24.
- 143.Yozgat Sürmeli Festivali. İl Turizm Müdürlüğü Arşivi, Ankara, Kültür Ofset, 2000; s.14-76.

9. EKLER

EK –A: Bilgi Derleme Formu

Kod numarası: . . .

**“Bozlak Kültüründe Folklorik Veteriner Hekimliği ve Hayvancılık Üzerine Araştırma” başlıklı
Doktora Tez Projesi için
BİLGİ DERLEME FORMU**

Folklorik veteriner hekimliği ile ilgili sorular

Görüşülen Kişinin	Adı ve Soyadı			
	Açık Adresi			
	Görüşülen yerin adresi			
	İmzası		Tarih, saat	

1. Halk arasında hayvan hastalıklarını tedavi eden kişilere hangi adlar verilmektedir?
2. Bu kişilerin özellikleri nelerdir?
3. Hayvan hastalıklarını nasıl teşhis etmektedirler? Hangi belirtiler, hangi hastalığın işareti kabul edilmektedir? Teşhis sırasında kullandıkları aletler nelerdir?
4. Hastalıkları nasıl tedavi etmektedirler? Kullandıkları metotlar, araç ve gereçler nelerdir?
5. Hayvan hastalıklarının tedavisinde kullanılan halk ilaçlarının tarifleri nelerdir? Bu ilaçlardan her biri hangi hayvan hastalıklarının tedavisinde kullanılmaktadır?

Kod numarası: . . .

**“Bozlak Kùltüründe Folklorik Veteriner Hekimliği ve Hayvancılık Üzerine Araştırma” başlıklı
Doktora Tez Projesi için
BİLGİ DERLEME FORMU**

6. Dini yollardan hayvan hastalıkları nasıl tedavi edilmektedir?
7. Hayvanlardaki kırık ve çıkıklar nasıl tedavi edilmektedir?
8. Hayvanlardaki yaralar nasıl tedavi edilmektedir?
9. Hayvan doğumları nasıl yaptırılmaktadır?
10. Hangi hastalıklarda hayvanın tedavisinden ümit kesilerek öldürölmektedir? Ölü hayvanların etleri ve cesetleri ne yapılmaktadır?

Kod numarası: . . .

**“Bozlak Kùltüründe Folklorik Veteriner Hekimliği ve Hayvancılık Üzerine Araştırma” başlıklı
Doktora Tez Projesi için
BİLGİ DERLEME FORMU**

11. Hayvan hastalıklarının sebepleri hakkındaki inanışlar nelerdir?
12. Hasta hayvanların beslenmesi nasıl yapılmaktadır?
13. Halk ne zaman veterinerine gitmek ihtiyacını duymaktadır? Veterineri tedavisi sırasında kendi tedavi usullerini uygulamaya devam etmekte midir?
14. Hayvan hastalıklarını tedavi edenle; nallama, kırkma işlerini de yapıyorlar mı?
15. Çobanların hayvan hastalıkları hakkındaki bilgisi nedir? Hastalanan hayvanlara ilk müdahale olarak neler yapıyorlar?

Kod numarası: . . .

**“Bozlak Kùltüründe Folklorik Veteriner Hekimliği ve Hayvancılık Üzerine Araştırma” başlıklı
Doktora Tez Projesi için
BİLGİ DERLEME FORMU**

Hayvancılıkla İlgili Sorular

1. Yörede hangi hayvan türleri yetiştirilmektedir? Bu hayvan türlerine yörede ne gibi özel adlar verilmektedir?
2. Yöredeki yabani hayvanlara, kuşlara, böceklerle ne gibi adlar verilmektedir?
3. Hayvanların nasıl yaratıldığına inanılmaktadır?
4. Evcil hayvanlar nasıl çoğaltılmaktadır?
5. Böceklerin, kuşların tabiatta ne gibi görevler yaptıklarına inanılmaktadır?

Kod numarası: . . .

**“Bozlak Kùltüründe Folklorik Veteriner Hekimliği ve Hayvancılık Üzerine Araştırma” başlıklı
Doktora Tez Projesi için
BİLGİ DERLEME FORMU**

6. Hayvanların öldürölmeleri, öldürölmemeleri konusundaki halk inanışları nelerdir?
7. Hayvanların beslenmeleri, bakımları, konusunda hangi gelenekler uygulanmaktadır?
8. Sularda yaşayan hayvanlar hakkında neler bilinmektedir?
9. Kışın hayvanların beslenme ve bakımları nasıl yapılmaktadır?
10. Hayvanlara hangi işaretler konulmaktadır?

Kod numarası: . . .

**“Bozlak Kùltüründe Folklorik Veteriner Hekimliği ve Hayvancılık Üzerine Araştırma” başlıklı
Doktora Tez Projesi için
BİLGİ DERLEME FORMU**

11. Hayvanların üretilmesi nasıl yapılmaktadır?
12. Kurbanlık hayvanlar nasıl belirlenmekte, bunlara nasıl bakılmaktadır?
13. Hayvanların iğdiş edilmesi nallanması, kırılması, yıkanması gibi işlemler hangi amaçlarla nasıl yapılmaktadır?
14. Çobanlıkla ilgili gelenekler nelerdir?
15. Hayvancılıkta kullanılan araç ve gereçler nelerdir? Bunlar nasıl temin edilmektedir?

Kod numarası: . . .

**“Bozlak Kùltüründe Folklorik Veteriner Hekimliği ve Hayvancılık Üzerine Araştırma” başlıklı
Doktora Tez Projesi için
BİLGİ DERLEME FORMU**

16. Hayvan ürünleri nasıl değerlendirilmektedir?
17. Hayvan ürünlerinin halkın geçiminde oynadığı rol nedir?
18. Arıcılıkta kullanılan usuller nelerdir? Balıkçılıkta kullanılan usuller nelerdir?
19. Keçecilik, Dericilik ve Semercilikte kullanılan usuller nelerdir?
20. Hayvan ürünleri nasıl korunmaktadır? Satılacak olanlar nerelerde nasıl satılmaktadır?

EK-B: Kaynak Kişilerin İllere Göre Dağılım Listesi

Yaşadığı Yöre	Anket Kodu	Adı Soyadı	Görüşme Tarihi
Çankırı Merkez İlçe	1.0.0.1	Ali Çelik	12.06.2010
	1.0.0.2	Tevfik Akbaba	
	1.0.0.3	Mustafa Sarioğlu	
	1.0.0.4	Sami Yıldırım	
	1.0.0.5	Mithat Karaca	
	1.0.0.6	Yücel Cesur	
	1.0.0.7	Şaban Aktaş	
	1.0.0.8	İsmail Küçükdemir	
	1.0.0.9	Ahmet Erdoğan	
	1.0.0.10	Yaşar Şahin	
	1.0.0.11	Ahmet Kuta	
	1.0.0.12	Hasan Şahin	
	1.0.0.13	Ahmet Zeki Üngören	
	1.0.0.14	Hüdayi Murat	
	1.0.0.15	Selahattin Güler	
	1.0.0.16	Arif Civelek	
	1.0.0.17	Erdoğan Demir	
	1.0.0.18	Cengiz Pehlivan	
	1.0.0.19	Ali Ergül	
	1.0.0.20	Dursun Aktaş	
Atkaracalar İlçesi	1.1.0.1	Ali Sancı	22.06.2010
	1.1.0.2	Yusuf Çerçi	
	1.1.0.3	Muharrem Ateş	
	1.1.0.4	İbrahim Okursoy	
	1.1.0.5	Veysel Öngel	
Çerkeş İlçesi	1.2.0.1	Salih Tekdoğan	23.06.2010
	1.2.0.2	Hüseyin Üke	
	1.2.0.3	Yakup Turan	
	1.2.0.4	Galip Doymuş	
	1.2.0.5	Dursun Uyanık	
Aliözü Köyü	1.2.1.1	Osman Çamlıca	23.06.2010
	1.2.1.2	Cengiz Özdemir	
	1.2.1.3	İsmail Taşlı	
	1.2.1.4	Hasan Orhan	
	1.2.1.5	Arif Akdoğanözü	
Afşar Köyü	1.2.2.1	Hikmet Çiltaş	23.06.2010
	1.2.2.2	Erol Çiltaş	
	1.2.2.3	Kazım Demir	
	1.2.2.4	Mehmet Demir	
	1.2.2.5	Hakkı Koca	
Bulduk Köyü	1.2.3.1	Şeref Kamaklı	23.06.2010
	1.2.3.2	Ahmet Karsöken	
	1.2.3.3	Mevlüt Koç	
	1.2.3.4	Bekir Ayhan	
	1.2.3.5	Hüseyin Özkan	
Eldivan İlçesi	1.3.0.1	Hasan Kıdıman	13.06.2010
	1.3.0.2	Abdullah Kemerli	
	1.3.0.3	Mustafa Ördek	
	1.3.0.4	Feramin Erciyes	
	1.3.0.5	Beyazıt Yıldırım	
Akçalı Köyü	1.3.1.1	Ahmet Gamiş	13.06.2010
	1.3.1.2	Saffet Külahoğlu	
	1.3.1.3	İsmail Güncay	
	1.3.1.4	İlhami Kaya	
	1.3.1.5	Recep Akca	

İlgaz İlçesi	1.4.0.1 1.4.0.2 1.4.0.3 1.4.0.4 1.4.0.5	Mustafa Saraç Sait Gözcüoğlu Sabri Delican Selahattin Fındık Hulusi Tabak	17.06.2010
Mülayim Köyü	1.4.1.1 1.4.1.2 1.4.1.3 1.4.1.4 1.4.1.5	Bünyamin Cihan Sadık Yaylacı Celal İpek Emin Arıcı Halit Kaplan	17.06.2010
Akçaören Köyü	1.4.2.1 1.4.2.2 1.4.2.3 1.4.2.4 1.4.2.5	Şakir Ekmekcioğlu Sami Ustaoglu Şakir Fakıoğlu Murat Balcı Abdullah Satılmış	17.06.2010
Yazı Köyü	1.4.3.1 1.4.3.2 1.4.3.3 1.4.3.4 1.4.3.5	Mehmet Toprakçı Mustafa Aygünoğlu Salim Keleş Nedim Al Fevzi Karaoğlu	18.06.2010
Satılar Köyü	1.4.4.1 1.4.4.2 1.4.4.3 1.4.4.4 1.4.4.5	Ercan Haneci İsmail Arslan Mehmet İpek Necati İpek Şerafettin Güneş	18.06.2010
Satılar Köyü	1.4.5.1 1.4.5.2 1.4.5.3 1.4.5.4 1.4.5.5	Necati İpek Şerafettin Güneş Sefer İpek Mustafa İpeklioğlu İsmail Arslan	18.06.2010
Yuvasaray Köyü	1.4.6.1 1.4.6.2 1.4.6.3 1.4.6.4 1.4.6.5	Adem Duman Etem Kılıç Kenan Tiryaki Baki Paklaç Firdes Top	18.06.2010
Korgun İlçesi	1.5.0.1 1.5.0.2 1.5.0.3 1.5.0.4 1.5.0.5	Halit Gönen Selahattin Yüzer Mevlüt Gönen Ahmet Kansu Yunus Karaman	14.06.2010
Dikenli Köyü	1.5.1.1 1.5.1.2 1.5.1.3 1.5.1.4 1.5.1.5	Mustafa Albayrak Burhan Albayrak Hasan Altun İsmail Altun Osman Altun	14.06.2010
İkiçam Köyü	1.5.2.1 1.5.2.2 1.5.2.3 1.5.2.4 1.5.2.5	İbrahim Demir Kamil Demir Murat Çiçek Fazlı Yavuz Hayri Çiçek	14.06.2010
Orta İlçesi	1.6.0.1 1.6.0.2 1.6.0.3 1.6.0.4 1.6.0.5	Halit Karataş Yavuz Karaboyun Mühibe Demirci İhsan Kaşıkırık Ramazan Genç	24.06.2010
Kızılırmak İlçesi	1.7.0.1 1.7.0.2 1.7.0.3	Muzaffer Göl Hasan Güler Murat Sarı	27.06.2010

	1.7.0.4 1.7.0.5	Hüseyin Gül Osman Irmak	
Cacıklar Köyü	1.7.1.1 1.7.1.2 1.7.1.3 1.7.1.4 1.7.1.5	Şemsi Gülle Ayşe Gülle Ali Koç Gülten Koç Halil Ayan	27.06.2010
Kurşunlu İlçesi	1.8.0.1 1.8.0.2 1.8.0.3 1.8.0.4 1.8.0.5	Ahmet Boduroğlu Mehmet Onat Mehmet Ayrancı Mustafa Öztürk Recep Uzun	19.06.2010
Köpürlü Köyü	1.8.1.1 1.8.1.2 1.8.1.3 1.8.1.4 1.8.1.5	Abduhrahman Çaycı Bayram Çetin Recep Gül Sebahattin Ayhan Şahin Niyazioğlu	19.06.2010
Sarılanan Köyü	1.8.2.1 1.8.2.2 1.8.2.3 1.8.2.4 1.8.2.5	İbrahim Uzunoğlu Mevlüt Aygen Sadık Aygen Selçuk Ayganoğlu Arif Ayganoğlu	20.06.2010
Taşkaracalar Köyü	1.8.3.1 1.8.3.2 1.8.3.3 1.8.3.4 1.8.3.5	Hayrullah Koç Şükrü Koç Bayram Yiğitoğlu Ali Yiğitoğlu Mustafa Yiğitoğlu	20.06.2010
Şabanözü İlçesi	1.9.0.1 1.9.0.2 1.9.0.3 1.9.0.4 1.9.0.5	Remzi Yaşar Yasin Orhan Seyit Aslan Yusuf Ünver Ömer Karadayı	25.06.2010
Bakırlı Köyü	1.9.1.1 1.9.1.2 1.9.1.3 1.9.1.4 1.9.1.5	Çetin Bozkurt Abdullah Koç Cennet Koç Faik Yılmaz Mehmet Demiralay	25.06.2010
Gündoğmuş Köyü	1.9.2.1 1.9.2.2 1.9.2.3 1.9.2.4 1.9.2.5	Zekeriya Ramazanoğlu Ahmet Aydoğmuş Hüseyin Ramazan Hüseyin Hanefioğlu Murat Aktaş	25.06.2010
Yapraklı İlçesi	1.10.0.1 1.10.0.2 1.10.0.3 1.10.0.4 1.10.0.5	Mustafa Vural İhsan Haydar Arif Doğan Bekir Hurşut Bekir Kale	15.06.2010
Çakırlar Köyü	1.10.1.1 1.10.1.2 1.10.1.3 1.10.1.4 1.10.1.5	Muhittin Yüksel Mustafa Çalışkan Mustafa Ekerbiçer Sadık Şahin Ahmet Özdemir	15.06.2010
Yaka Köyü	1.10.2.1 1.10.2.2 1.10.2.3 1.10.2.4 1.10.2.5	Recep Ünal Mehmet Özkan Mustafa Bişgin İsmail Aydınlı Dursun Kara	16.06.2010
Ovacık Köyü	1.10.3.1	Mustafa Türk	16.06.2010

	1.10.3.2 1.10.3.3 1.10.3.4 1.10.3.5	İsmail Tarhan Hanifi Akmeşe Kadir Sungur Mustafa Yazarlı	
Kayseri Merkez İlçe	2.0.0.1 2.0.0.2 2.0.0.3 2.0.0.4 2.0.0.5 2.0.0.6 2.0.0.7 2.0.0.8 2.0.0.9 2.0.0.10 2.0.0.11 2.0.0.12 2.0.0.13 2.0.0.14 2.0.0.15 2.0.0.16 2.0.0.17 2.0.0.18 2.0.0.19 2.0.0.20	Selahattin Gökkurt Ahmet Rasim Şengöz Timurhan Durdu Ömer Çalış Adem Koçyiğit Faruk Yılmaz Alper Aktaş Seyfi Şahin İsmail Ülger Mustafa Yıldırım Tahir Özden Ahmet Ata Akif Başol Ahmet Yıldırım Zahid Güleç Arif Tiren Abdullah Cebli Kadir İlkaya İrfan Boz Mustafa İloğlu	07.04.2009
Çörümşek Kasabası	2.0.1.1 2.0.1.2 2.0.1.3 2.0.1.4	Sezai Özkan Cumhur Bural Musa Çırdı İsmail Şöför	08.04.2009
Tavlusun Köyü	2.0.2.1 2.0.2.2 2.0.2.3 2.0.2.4 2.0.2.5	Fatih Koç Ahmet Öksüz Durdu Karakaya Mustafa Zurnacı Ünal Gençtürk	09.04.2009
Bünyan İlçesi	2.1.0.1 2.1.0.2 2.1.0.3 2.1.0.4 2.1.0.5 2.1.0.6	Metin Dilaver Bayram Erdem Osman Aksu Kudret Karadeniz Ali Kavak Ali Akbaş	10.04.2009
Burhaniye Köyü	2.1.1.1 2.1.1.2 2.1.1.3 2.1.1.4 2.1.1.5	Erol Demir Şahin Bilgili Taner Yılmaz Kemal Toprak Hasan Keklik	10.04.2009
Karakaya Köyü	2.1.2.1 2.1.2.2 2.1.2.3 2.1.2.4 2.1.2.5	Ahmet Palabıçak Metin Pilavcı Uğur Aslan Karakoç Erol Kara Ahmet Yetişmiş	11.04.2009
Koyunabdal Köyü	2.1.3.1 2.1.3.2 2.1.3.3 2.1.3.4 2.1.3.5	Ali Karahöyük Mustafa Aytekin Ömer Şahin Yasin Taş İbrahim Çetiner	11.04.2009
Pirahmet Kasabası	2.1.4.1 2.1.4.2 2.1.4.3 2.1.4.4 2.1.4.5	Mustafa Karataş Fevzi Çelik Erdoğan Durak Veysel Cebli Abdulrahim Doruk	12.04.2009

Sultanhan Köyü	2.1.5.1 2.1.5.2 2.1.5.3 2.1.5.4 2.1.5.5	Zeki Özdemir Mehmet Varol Mehmet Boztekin Hayati Coşkun Arif Varol	12.04.2009
Develi İlçesi	2.2.0.1 2.2.0.2 2.2.0.3 2.2.0.4 2.2.0.5	Cengiz Güçlü Mehmet Bozkurt Yaşar Güçlü Soner Gezer Yüksel Aydoğdu	13.04.2009
Yeşilyurt Köyü	2.2.1.1 2.2.1.2 2.2.1.3 2.2.1.4 2.2.1.5	Hasan Uzunlu Haşim Özkara İsmail Özdemir Mehmet Uzunlu Cuma Ünal	13.04.2009
Özvatan İlçesi	2.3.0.1 2.3.0.2 2.3.0.3 2.3.0.4 2.3.0.5	Ahmet Kömmeci Osman Yüksel Hüseyin Güzel Kazım Tepeli Cemil Çınar	15.04.2009
Felahiye İlçesi	2.4.0.1 2.4.0.2 2.4.0.3 2.4.0.4 2.4.0.5	Alparslan Kuzugüden Mehmet Aydınol Ramazan Baklaya Mustafa Yuşan Osman Korkmazığit	14.06.2009
Hacılar İlçesi	2.5.0.1 2.5.0.2 2.5.0.3 2.5.0.4 2.5.0.5	Mehmet Dağlı İsmail İlbi Yunus Demir Muharrem Kemer Akif Demir	15.06.2009
Kocasinan İlçesi Himmetdede Kasabası	2.6.1.1 2.6.1.2 2.6.1.3 2.6.1.4 2.6.1.5	Recep Işık Erkan Gülgün Mustafa Başpınar Yaşar Özdemir Recep Uzun	06.04.2009
İncesu İlçesi	2.7.0.1 2.7.0.2 2.7.0.3 2.7.0.4 2.7.0.5	Mehmet Kızılışık Bekir Erkulu Ali Eskici Nusret Atalay Durmuş İnan	15.06.2009
Garipçe Köyü	2.7.1.1 2.7.1.2 2.7.1.3 2.7.1.4 2.7.1.5	Özgür Balcı Mustafa Ay Abdullah Çelik Kamil Demirci Mustafa Parlak	15.06.2009
Pınarbaşı İlçesi	2.8.0.1 2.8.0.2 2.8.0.3 2.8.0.4 2.8.0.5	Nihat Çelebi Cevdet Demir Faruk Akpolat Hüseyin Güneş Bilal Başkurt	18.06.2009
Demircili Köyü	2.8.1.1 2.8.1.2 2.8.1.3 2.8.1.4 2.8.1.5	Hacı Akdemir Veli Çok Erdoğan Yıldız İbrahim Yıldız M.Ali Arı	18.06.2009
Gazi Köyü	2.8.2.1 2.8.2.2 2.8.2.3	Tansel Göker Şahin Koç Şahin Kara	19.06.2009

	2.8.2.4 2.8.2.5	Hacı Mehmet Öztürk Nevzat Deliktaş	
Kavak Köyü	2.8.3.1 2.8.3.2 2.8.3.3 2.8.3.4 2.8.3.5	Yaşar Şimşek Murat Gültekin Ali Karakuş Yavuz Bayram Enver Türk	19.06.2009
Özhalevik Köyü	2.8.4.1 2.8.4.2 2.8.4.3 2.8.4.4 2.8.4.5	İbrahim Gültekin Saim Gültekin Halil Akbulut Ahmet Durmuş Mehmet Kaya	20.06.2009
Kızılören Köyü	2.8.5.1 2.8.5.2 2.8.5.3 2.8.5.4 2.8.5.5	Musa Metin Bilal Doğan Bekir Çapar Saim Vural Kadir Özkan	20.06.2009
Sarıoğlan İlçesi	2.9.0.1 2.9.0.2 2.9.0.3 2.9.0.4 2.9.0.5	Mehmet Bayraklı Mustafa Gezer Ömer Delisoy Ali Ilgın Seyit Cerit	25.06.2009
Tatlı Köyü	2.9.1.1 2.9.1.2 2.9.1.3 2.9.1.4 2.9.1.5	Olcaç Yaşartaş Yücel Yıldız Veysel Kaya Mustafa Bulut Şakir Demir	25.06.2009
Ömürlü Köyü	2.9.2.1 2.9.2.2 2.9.2.3 2.9.2.4 2.9.2.5	Atilla Bozkurt Ramazan Arslan Mehmet Yılmaz Osman Bozkuş Ömer Temel	25.06.2009
Sarız İlçesi	2.10.0.1 2.10.0.2 2.10.0.3 2.10.0.4 2.10.0.5	Mustafa Arık Hüseyin Ataş Mustafa Ermiş Murat Tutar Mustafa Doğan	26.06.2009
Ayranlık Köyü	2.10.1.1 2.10.1.2 2.10.1.3 2.10.1.4 2.10.1.5	Mustafa Şimşek Nurten Şimşek Ömer Kılıç Gökay Yıldız Gürsel Korkmaz	26.06.2009
Değirmentaş Köyü	2.10.2.1 2.10.2.2 2.10.2.3 2.10.2.4 2.10.2.5	Osman Polat Kadir Sönmez Hakkı Polat Rasim Özkan Aslan Şahin	27.06.2009
Alamettin Kasabası	2.10.3.1 2.10.3.2 2.10.3.3 2.10.3.4 2.10.3.5	Nazım Bekar Baki Dalsar Kemal Arpa Himmet Görgen Seyit Demirci	27.06.2009
Talas İlçesi	2.11.0.1 2.11.0.2 2.11.0.3 2.11.0.4 2.11.0.5	Ali Yıldırım Ahmet Pınar Fehmi Güneş Nuri Solmaz Musa Dinçer	02.05.2009
Kamber Köyü	2.11.1.1	İsmail Baysal	02.05.2009

	2.11.1.2 2.11.1.3 2.11.1.4 2.11.1.5	Yusuf Tekdaş Mustafa Yavuz Osman Çetinkaya Sezai Çetinkaya	
Tomarza İlçesi	2.12.0.1 2.12.0.2 2.12.0.3 2.12.0.4 2.12.0.5	Bahattin Kahraman Mustafa Güney Özgür Kırımlı Ramazan Gürbüz Metin Erdoğan	03.05.2009
İmamkulu Köyü	2.12.1.1 2.12.1.2 2.12.1.3 2.12.1.4 2.12.1.5	Ahmet Çelik Mehmet Elkıran Ali Karasu Kemal Gökkaya Musa Güneş	03.05.2009
Çayınli Köyü	2.12.2.1 2.12.2.2 2.12.2.3 2.12.2.4 2.12.2.5	Ali Rıza Kılıç İsmail Yıldız Mehmet Bozkurt Bahri Akgün Ali Dişli	03.05.2009
Yahyah İlçesi	2.13.0.1 2.13.0.2 2.13.0.3 2.13.0.4 2.13.0.5	Musa Eren Esat Dinç Abdullah Göksun Halil Burgu Osman Diyarıcı	09.05.2009
Yeşilhisar İlçesi	2.14.0.1 2.14.0.2 2.14.0.3 2.14.0.4 2.14.0.5	Mehmet Akyol İsmail Sezer Faruk Yaşar Mustafa Özdere Müslüm Özdamar	10.05.2009
KIRŞEHİR Merkez İlçe	3.0.0.1 3.0.0.2 3.0.0.3 3.0.0.4 3.0.0.5 3.0.0.6	Veysel Eraslan Hayrettin Kılıç Mehmet Durmuş Bektaş Aydın Seyfullah Erol Mehmet Yaman	06.03.2010
Selafur Mevkii	3.0.1.1 3.0.1.2 3.0.1.3 3.0.1.4	Ağah Özdemir Hidayet Durandurdu Fevzi Altan Yaşar Demirkol	06.03.2010
Körpınar Köyü	3.0.2.1 3.0.2.2 3.0.2.3 3.0.2.4 3.0.2.5	Bayram Altuntaş Sülayman Sağlam İbrahim Özaslan Yakup Kangal Vahit Pınar	07.03.2010
Dedeli Köyü	3.0.3.1 3.0.3.2 3.0.3.3 3.0.3.4 3.0.3.5	Durmuş Sütcü Hasan Akkuş Meryem Koçak Bekir Kaynak Şükrü Yaşar	07.03.2010
Akçakent İlçesi	3.1.0.1 3.1.0.2 3.1.0.3 3.1.0.4 3.1.0.5 3.1.0.6	Duran Öztürk Hilmi Çelen Ramazan İlhan İbrahim Yalçın Hacı Ömer Turkay Bayram Sağlam	14.03.2010
Ömeruşağı Köyü	3.1.1.1 3.1.1.2 3.1.1.3	Muzaffer Sünger Nizamettin Bedir Mehmet Çalışkan	14.03.2010

	3.1.1.4 3.1.1.5	Hasan Güneş İhsan Tunçbilek	
Akpınar İlçesi	3.2.0.1 3.2.0.2 3.2.0.3 3.2.0.4 3.2.0.5	Mehmet Atalay Ömer Çelebi Zeki Baran Önder Maraş Mustafa Akat	13.03.2010
Karaova Köyü	3.2.1.1 3.2.1.2 3.2.1.3 3.2.1.4 3.2.1.5	Sabri Yılmaz Abdullah Cengiz Kadir Eldemir Barış Önal Yılmaz Kaya	13.03.2010
Boztepe İlçesi	3.3.0.1 3.3.0.2 3.3.0.3 3.3.0.4 3.3.0.5 3.3.0.6	Bekir Altuntaş Salih İnan Yakup Zengin Osman Mutlu Bekir Öztaş Mehmet Bozdemir	10.03.2010
Taşlıtepe Köyü	3.3.1.1 3.3.1.2 3.3.1.3 3.3.1.4 3.3.1.5	Yaşar Dede Yüksel Dede Cengiz Kurt Sami Kurt Mehmet Ali Ocak	10.03.2010
Üçkuyu Köyü	3.3.2.1 3.3.2.2 3.3.2.3 3.3.2.4 3.3.2.5	İbrahim Ceylan Fırat Yeltekin Yaşar Kaplan Mustafa Kangal Arif Avcı	10.03.2010
Çiçekdağı İlçesi	3.4.0.1 3.4.0.2 3.4.0.3 3.4.0.4 3.4.0.5	Ahmet Öztürk Ali Gökçe Nuri Kandemir Ahmet Öztürk Ali Gökçe	15.03.2010
Armutlu Köyü	3.4.1.1 3.4.1.2 3.4.1.3 3.4.1.4 3.4.1.5	Nazmi Yalçın Osman Yıldırım Hüseyin Doğan Hasan Tunç Mehmet Köksal	15.03.2010
Tepecik Köyü	3.4.2.1 3.4.2.2 3.4.2.3 3.4.2.4 3.4.2.5	Kemal Erbaş Erol Yılmaz Ahmet Polat Celal Yazıcı Duran Aslan	16.03.2010
Demirci Köyü	3.4.3.1 3.4.3.2 3.4.3.3 3.4.3.4 3.4.3.5	Hacı Duman Davut Aslan Seyfullah Aras Bekir İnce Şerafettin Yılmaz	16.03.2010
Köseli Köyü	3.4.4.1 3.4.4.2 3.4.4.3 3.4.4.4 3.4.4.5	İsmail Kargı Mehmet Ünlü Mustafa Sağlam Oğuz Aydın Mehmet Yatmaz	16.03.2010
Kaman İlçesi	3.5.0.1 3.5.0.2 3.5.0.3 3.5.0.4 3.5.0.5	Mustafa Ata Hızır Ata Bahtiyar Ata Bahri Öztürk Hüseyin Özdemir	11.03.2010

Bayramözü Köyü	3.5.1.1 3.5.1.2 3.5.1.3 3.5.1.4 3.5.1.5	Halil Ünal Selçuk Ünal Nimet Ünal Ömer Yılmaz Cemalettin Yılmaz	11.03.2010
Çadırılı Hacı Bayram Köyü	3.5.2.1 3.5.2.2 3.5.2.3 3.5.2.4 3.5.2.5	Ali Aslan İsmet Doğan Bayram güneş Kenan Gül Celal Erbaş	12.03.2010
Yeniyapan Köyü	3.5.3.1 3.5.3.2 3.5.3.3 3.5.3.4 3.5.3.5	Doğan Özcan Halim Özcan Sefer Demirel Cevdet Demirel Ülkü Kayhan	12.03.2010
Mucur İlçesi	3.6.0.1 3.6.0.2 3.6.0.3 3.6.0.4 3.6.0.5	Orhan Şimşek İsmail Şahin H. Hüseyin Bozkurt Yaşar Kılınç Ömer Aslantürk	08.03.2010
Pınarkaya Köyü	3.6.1.1 3.6.1.2 3.6.1.3 3.6.1.4 3.6.1.5	Mehmet Mert Necati Şimşek Yalçın Kaya Yaşar Mert Hamit Yüksel	08.03.2010
Avcı Köyü	3.6.2.1 3.6.2.2 3.6.2.3 3.6.2.4 3.6.2.5	Muzaffer Yıldız Bektaş Kömürcü Ramazan Demir İsmail Yıldırım Osman Korkmaz	09.03.2010
Medetsiz Köyü	3.6.3.1 3.6.3.2 3.6.3.3 3.6.3.4 3.6.3.5	Muammer Peker Yusuf Özcan Salih Yurteri Mustafa Yiğit Niyazi Özer	09.03.2010
Güzyurdu Köyü	3.6.4.1 3.6.4.2 3.6.4.3 3.6.4.4 3.6.4.5	Erol Say Ercihan Eker Hüseyin Aykut Tahir Özcan Duran Akar	09.03.2010
KIRIKKALE Merkez İlçe	4.0.0.1 4.0.0.2 4.0.0.3 4.0.0.4 4.0.0.5 4.0.0.6 4.0.0.7 4.0.0.8 4.0.0.9 4.0.0.10 4.0.0.11 4.0.0.12 4.0.0.13 4.0.0.14	Hanifi Sivrikaya Mustafa Tavşanoğlu Arap Çoner Musa Karayel Mehmet Oran Halit Ağırbaş Kemal Karakaya Fidan Koçdoğan Adil Karakaya Nurettin Küçüköğlü Davut Aktuğ İdris Akan Yakup Canatan Fatih Erdal	08.05.2010
Bedesten Köyü	4.0.1.1 4.0.1.2 4.0.1.3 4.0.1.4	Haşim Üzümlü Mesut Şenyüz Remzi Üzümlü Ahmet Bağrıaçık	09.05.2010

	4.0.1.5	İskender Demir	
Hacılar Kasabası	4.0.2.1 4.0.2.2 4.0.2.3 4.0.2.4 4.0.2.5	Mevlüt Köylüoğlu Hasan Çetinkaya Murat Deniz Veli Koyuncu Ahmet Gündoğdu	09.05.2010
Hasandede Kasabası	4.0.3.1 4.0.3.2 4.0.3.3 4.0.3.4 4.0.3.5	Cem Şahin Alaattin Satılmış Muttalip Demican Hasan Özcan Hüseyin Bahadır	10.05.2010
Ulaş Köyü	4.0.4.1 4.0.4.2 4.0.4.3 4.0.4.4 4.0.4.5	Faruk İyigüler Rüştü Güleşen Kubilay Pekşen Yalçın Ceyhan Abdullah Seyhan	11.05.2010
Bahşılı İlçesi	4.1.0.1 4.1.0.2 4.1.0.3 4.1.0.4 4.1.0.5	Ali Baloğlu Doğan Karaca Murat Kaplan İsmail Öztürk Malik Taş	12.05.2010
Çamlıca Köyü	4.1.1.1 4.1.1.2 4.1.1.3 4.1.1.4 4.1.1.5	Ahmet Tektaş Beytullah Başbuğ Arslan Cengiz Ali Karakoç Adem Kaçar	12.05.2010
Balışeyh İlçesi	4.2.0.1 4.2.0.2 4.2.0.3 4.2.0.4 4.2.0.5	Haydar İlkbahar Adem Erdal Haydar Ocak İhsan İşler Celil Arpa	16.05.2010
Çelebi İlçesi	4.3.0.1 4.3.0.2 4.3.0.3 4.3.0.4 4.3.0.5	İsmail Koç Yunus Polat Şaban Yakut Bekir Uluyol Mustafa Koç	14.05.2010
Delice İlçesi	4.4.0.1 4.4.0.2 4.4.0.3 4.4.0.4 4.4.0.5	Memduh Sayar Faruk Başer Erol Öztürk Hüseyin Göztepe Fidan Karataş	18.05.2010
Karakeçeli İlçesi	4.5.0.1 4.5.0.2 4.5.0.3 4.5.0.4 4.5.0.5	Abdullah Keçeli Halis Can Fatih Bal Musa Yıldız Murat Yüçetürk	13.05.2010
Keskin İlçesi	4.6.0.1 4.6.0.2 4.6.0.3 4.6.0.4 4.6.0.5	Zahir Altuntaş Hüseyin Tekeli Mustafa Kuzugüdenli Hüseyin Eroğlu Adem Köylü	15.05.2010
Cankurtaran Köyü	4.6.1.1 4.6.1.2 4.6.1.3 4.6.1.4 4.6.1.5	Dursun Semiz Şeref Ulu Hayriye Ulu Kadir Berk Hasan Yücekan	15.05.2010

Ceritmüminli Köyü	4.6.2.1 4.6.2.2 4.6.2.3 4.6.2.4 4.6.2.5	Tarık Kartalçı Erkan Kocamaz Hamdi Yöner İsmail Gümüş Yaşar Demircan	15.05.2010
Sulakyurt İlçesi	4.7.0.1 4.7.0.2 4.7.0.3 4.7.0.4 4.7.0.5	Neşet Yurt Muhterem Doğan Selahattin Yaban Nedim Çetiner Nuri Tarhan	17.05.2010
Yahşihan İlçesi	4.8.0.1 4.8.0.2 4.8.0.3 4.8.0.4 4.8.0.5	İsmail Erkoç Tamer Kutlucan Halit Sarıyer Selim Türkyılmaz Mehmet Demir	19.05.2010
Erenler Köyü	4.8.1.1 4.8.1.2 4.8.1.3 4.8.1.4 4.8.1.5	Şuayip Karakaya Gazi Selci Mehmet Taşgın Mustafa Kurt Kemal Çelik	19.05.2010
Irmak Köyü	4.8.2.1 4.8.2.2 4.8.2.3 4.8.2.4 4.8.2.5	Hadip Baskın Habib Sarıyer Özcan Aktuğ Serpil Özkan Erol Erkoç	20.05.2010
Kılıçlar Kasabası	4.8.3.1 4.8.3.2 4.8.3.3 4.8.3.4 4.8.3.5	Ahmet Arslan Hüsamettin Erkoç Yavuz Han Sait Nohut Mehmet İpek	20.05.2010
Mahmutlar Köyü	4.8.4.1 4.8.4.2 4.8.4.3 4.8.4.4 4.8.4.5	Hidayet Ulusoy Hidayet Kaçan Baki Doğan Yaşar Karaca Hamdi Demir	20.05.2010
YOZGAT Merkez İlçe	5.0.0.1 5.0.0.2 5.0.0.3 5.0.0.4 5.0.0.5 5.0.0.6 5.0.0.7 5.0.0.8 5.0.0.9	Basri Çakır Ramazan Tut Fatih Aydın Zeki Boztaş Selim Demir Mithat Demir Bülent Aslan Mustafa Duran Nevzat Kılıçgil	27.02.2009
Esenli Köyü	5.0.1.1 5.0.1.2 5.0.1.3 5.0.1.4 5.0.1.5	Battal Aşar Emrah Barış Mehmet Tekcan Akif Başol Musa Erdem	28.02.2009
Fakıbeyli Köyü	5.0.2.1 5.0.2.2 5.0.2.3 5.0.2.4 5.0.2.5	Kadir Yaşar Musa Şahiner Yaşar Ergül Adem Sayar Bekir Şahiner	28.02.2009
Akdağmadeni İlçesi	5.1.0.1 5.1.0.2 5.1.0.3 5.1.0.4	Erhan Alandağ Abdullah Türk Yusuf Yinanç Cemil Tekin	15.02.2009

	5.1.0.5	Şerafettin Önal	
Akbaş Köyü	5.1.1.1 5.1.1.2 5.1.1.3 5.1.1.4 5.1.1.5	Emrullah Demirbilek Gazi Aslankaya Osman Demirbilek Muhlis Şahin Veli Demirbilek	15.02.2009
Arslanlı Köyü	5.1.2.1 5.1.2.2 5.1.2.3 5.1.2.4 5.1.2.5	Niyazi Arslan Mesut Biçer Sadı Timur Mehmet Erciyas Özkan Yıldırım	14.02.2009
Bahçecik Köyü	5.1.3.1 5.1.3.2 5.1.3.3 5.1.3.4 5.1.3.5	İdris Ertek Duran Bozdağ Hürşit Ertek Zeki Ertek Mehmet Duran	17.02.2009
Bozhüyük Köyü	5.1.4.1 5.1.4.2 5.1.4.3 5.1.4.4 5.1.4.5	Ali Erdiñ Volkan Gürbüz Doğan Ay Veli Aytemiz Mümtaz Yiğiter	24.02.2009
Bulgurlu Köyü	5.1.5.1 5.1.5.2 5.1.5.3 5.1.5.4 5.1.5.5	Hüseyin Tatlı Hüseyin Aydın Durak Boyacı Duran Bayar Bekir Özkan	17.02.2009
Karadikmen Köyü	5.1.6.1 5.1.6.2 5.1.6.3 5.1.6.4 5.1.6.5	Mustafa Erciyas Haydar Ülger Ahmet Karabulut Gazi İlendemli Mustafa Kantemir	16.02.2009
Kirsinkavağı Köyü	5.1.7.1 5.1.7.2 5.1.7.3 5.1.7.4 5.1.7.5	Davut Aksın Mustafa Kolat Yaşar Şahin Abdullah Yolcu Mehmet Türk	16.02.2009
Konacı Köyü	5.1.8.1 5.1.8.2 5.1.8.3 5.1.8.4 5.1.8.5	Salih Türk Fahri Türk Mustafa Türk Abdullah Er Erdal Özel	17.02.2009
Kuşlukaçağı Köyü	5.1.9.1 5.1.9.2 5.1.9.3 5.1.9.4 5.1.9.5	Yusuf Bar İsmail Bar Hasan Erkoç İbrahim Karabacak Osman Erdoğan	18.02.2009
Muşalikalesi Köyü	5.1.10.1 5.1.10.2 5.1.10.3 5.1.10.4 5.1.10.5	Abdullah Akdağ Ahmet Yanardağ Faik Karadoğan Yahya Aktaş Haydar Özkan	18.02.2009
Oluközü Beldesi	5.1.11.1 5.1.11.2 5.1.11.3 5.1.11.4 5.1.11.5	Zekeriya Doğan Ali Özsoy Fahri Aydın Ahmet Önsoy İbrahim Tarihçi	21.02.2009

Ortaköy	5.1.12.1 5.1.12.2 5.1.12.3 5.1.12.4 5.1.12.5	Hacı Gündüz Mustafa Şahin Adem Yıldız İbrahim Kaya Mehmet Polat	19.02.2009
Özer Köyü	5.1.13.1 5.1.13.2 5.1.13.3 5.1.13.4 5.1.13.5	İbrahim Canlı Cihan Aykaç Mehmet Atak Tatlı Genç Şakir Cansev	21.02.2009
Pazarcık Köyü	5.1.14.1 5.1.14.2 5.1.14.3 5.1.14.4 5.1.14.5	Ömer Akdağ Murat Akdoğan Sait Boğa Murat Çeliksoy Ahmet Akdağ	23.02.2009
Üçkaraağaç Köyü	5.1.15.1 5.1.15.2 5.1.15.3 5.1.15.4 5.1.15.5	Mehmet Darımla Hacı Kumral Nail Özkan Hüseyin Camcı Osman Çaycı	22.02.2009
Yeniyapan Köyü	5.1.16.1 5.1.16.2 5.1.16.3 5.1.16.4 5.1.16.5	Tuğrul Atalay Fevzi İriyarı Rıdvan Tunca İsa Ceylan Ayhan Tunca	22.02.2009
Yukarı Çulhalı Köyü	5.1.17.1 5.1.17.2 5.1.17.3 5.1.17.4 5.1.17.5	Abdullah Yılmaz Nurettin Yılmaz Menderes Yılmaz Servet Akyürek A.Osman Taşkiran	23.02.2009
Aydıncık İlçesi	5.2.0.1 5.2.0.2 5.2.0.3 5.2.0.4 5.2.0.5	İsmail Küçükbalcı Ramazan Gürbüz Ömer Üngör Ali Üngör Mikail Koçak	14.03.2009
Boğazhyan İlçesi	5.3.0.1 5.3.0.2 5.3.0.3 5.3.0.4 5.3.0.5	Ali Ataseven Okay Sağnak Ahmet Yavuz İmran Garip İsmet Özkan	15.03.2009
Ömerli Köyü	5.3.1.1 5.3.1.2 5.3.1.3 5.3.1.4 5.3.1.5	Kazım Yıldırım Cemal Kaya Ömer Kaya Davut Gül Sezai Cankur	15.03.2009
Çandır İlçesi	5.4.0.1 5.4.0.2 5.4.0.3 5.4.0.4 5.4.0.5	Ali Osman Şen İbrahim Korkmaz Mustafa Güraslan Hasan Demirbaş Ziya Pınar	16.03.2009
Çayıralan İlçesi	5.5.0.1 5.5.0.2 5.5.0.3 5.5.0.4 5.5.0.5	Aytekin Açikel Suat Öztürk Bayram Ozan Durdu Özal Hasan Öndemir	17.03.2009
Çekerek İlçesi	5.6.0.1 5.6.0.2 5.6.0.3	Fatih Yüksel Oktay İçöz Yücel Demircan	18.03.2009

	5.6.0.4 5.6.0.5	Halil Haner Durmuş Çetin	
Kadışehri İlçesi	5.7.0.1 5.7.0.2 5.7.0.3 5.7.0.4 5.7.0.5	Servet Deniz Mahmut Maral Mehmet Mert Necati Durusoy Celal Polat	22.03.2009
Saraykent İlçesi	5.8.0.1 5.8.0.2 5.8.0.3 5.8.0.4 5.8.0.5	İbrahim Ünal Ömer Alp İdris Ögel Halil İlksoy Haydar Türker	21.03.2009
Dedefaklı Kasabası	5.8.1.1 5.8.1.2 5.8.1.3 5.8.1.4 5.8.1.5	Suat Bilir Mustafa Özyalçın Demir Vural Hatice Bilir Ömer Koçak	21.03.2009
Sarıkaya İlçesi	5.9.0.1 5.9.0.2 5.9.0.3 5.9.0.4 5.9.0.5	Basri Cankur İbrahim Ünal Mustafa Yıldırım Tamer Karaca Altan Gültekin	26.03.2009
Akbucak Köyü	5.9.1.1 5.9.1.2 5.9.1.3 5.9.1.4 5.9.1.5	Bedri Kılıç Osman Özger Mehmet Çetin Mahmut Çamlıdağ İlhan Doğan	26.03.2009
Baraklı Köyü	5.9.2.1 5.9.2.2 5.9.2.3 5.9.2.4 5.9.2.5	Kasım Yarar Ramazan İriş Mahmut Günel Yalçın Utku Mustafa Vural	27.03.2009
Gülpınar Köyü	5.9.3.1 5.9.3.2 5.9.3.3 5.9.3.4 5.9.3.5	Zeki Şahin Tuncay Şahingöz Kadir Bekinsoy Selçuk Kulabaş Numan Taş	28.03.2009
Karayakup Beldesi	5.9.4.1 5.9.4.2 5.9.4.3 5.9.4.4 5.9.4.5	Adnan Karaca Hayrettin Pınarcı Emir Parıltı Necmi Karaca İbrahim Ünal	27.03.2009
Toprakpınar Köyü	5.9.5.1 5.9.5.2 5.9.5.3 5.9.5.4 5.9.5.5 5.9.5.6	Kadir Karaca Selim Kılıçer Barış Atik Ünal Varol İlhan Karaca İzzet Kılıç	28.03.2009
Yukarısarıkaya Beldesi	5.9.6.1 5.9.6.2 5.9.6.3 5.9.6.4 5.9.6.5	Halil Düz Ali Temur Halil Atik Uğur Sarıköse Asım Öztürk	29.03.2009
Sorgun İlçesi	5.10.0.1 5.10.0.2 5.10.0.3 5.10.0.4 5.10.0.5	Cengiz Kendirlioğlu Ali Kaya Fatih Lale Volkan Demirbilek Ömer Hekimoğlu	30.03.200

Babalı Köyü	5.10.1.1 5.10.1.2 5.10.1.3 5.10.1.4 5.10.1.5	Hüseyin Erbay Abuzer Şener Faruk Öztürk Yasin Ekici İlyas Oğuz	30.03.2009
Büyük Taşlık Köyü	5.10.2.1 5.10.2.2 5.10.2.3 5.10.2.4 5.10.2.5	Mehmet Budak Erdal Şahin Garip Daşkın Ahmet Günaydın Tevfik Arslan	30.03.2009
Dişli Köyü	5.10.3.1 5.10.3.2 5.10.3.3 5.10.3.4 5.10.3.5	Osman Hatipoğlu Ethem Yeşiloğlu Mustafa Öztürk Ahmet Ulutürk Halil Nazlıoğlu	31.03.2009
Kayakışla Köyü	5.10.4.1 5.10.4.2 5.10.4.3 5.10.4.4 5.10.4.5	Nusret Yiğit İbrahim Yiğit Ali Yiğiter Hüseyin Özer Seyit Baran	31.03.2009
Muallı Köyü	5.10.5.1 5.10.5.2 5.10.5.3 5.10.5.4 5.10.5.5	Durak Öztürk Hasan Akpınar Ali Göktaş İbrahim Akçay Sevim Arslan	31.03.2009
Şefaattli İlçesi	5.11.0.1 5.11.0.2 5.11.0.3 5.11.0.4 5.11.0.5	Osman Fidancı Soner Öncül Ferhat Bal Halil Yıldız Mustafa Baygül	01.04.2009
Yenifaklı İlçesi	5.12.0.1 5.12.0.2 5.12.0.3 5.12.0.4 5.12.0.5	Tarık İler Ahmet Gençaslan Ömer Lale Turan İler Erhan Karabulut	04.04.2009
Yerköy İlçesi	5.13.0.1 5.13.0.2 5.13.0.3 5.13.0.4 5.13.0.5	Osman Tanrıbuyurdu Ogün Çağlayan Gültekin Bağdatoğlu Hüsnü Sezgin Soner Uyar	02.04.2009

EK – C: OABK Folklorik Veteriner Hekimliği Uygulamaları, Hayvan ve Hayvancılık ile İlgili Resimler

Resim 3.1. Renet (Yonacak)¹

Resim 3.2. Koyunda kırma işlemi

¹ Resim için görüşülen kişiden izin alınmıştır.

Resim 3.3. Kırık sargısı

Resim 3.4. Boynuz kırığında katranla tedavi

Resim 3.5. Göztaşı (*Bakır sülfat*)

Resim 3.6. Göztaşı (*Bakır sülfat*)

Resim 3.7. am sakızı

Resim 3.8. am reenesi

Resim 3.9. Sğırkuyruğu (*L. Flos verbasci*) lapası ile sargı

Resim 3.10. Koyunda kastrasyon

Resim 3.11. Fıtık bandajı²

Resim 3.12. Göbek fıtlığı sargısı (arpa - yumurta – bez karışımı)

² Resim için görüşülen kişiden gerekli izin alınmıştır.

Resim 3.13. Ebem böceği (*Coleoptera* türü)

Resim 3.14. Söğüt dalından yapılmış bir gem (Timpani tedavisi)

Resim 3.15. Tahtadan yapılmış bir gem (Timpani tedavisi)

Resim 3.16. Papatya çiçeği (*L. Flores chamomillae*)

Resim 3.17. Kösnü (köstebek) toprağı

Resim 3.18. Kaşıma

Resim 3.19. Pis otu

Resim 3.20. Sancı tedavisinde sigara içirilmesi

Resim 3.21. Öksürük tedavisinde turşu suyu

Resim 3.22. Karamuk çalısı (*L. Berberis crataegina*)

Resim 3.23. Gökçe otu (*L. Viscum album*)

Resim 3.24. Çiçek taşı³

³ Resim için görüşülen kişiden gerekli izin alınmıştır.

Resim 3.25. Çiçek taşı

Resim 3.26. Miras taşının uygulanışı (Meme ödemi tedavisinde)

Resim 3.27. Miras tası

Resim 3.28. Domuz dişi

Resim 3.29. Klitorisin yakılması

Resim 3.30. Koyun çobanı⁴

⁴ Resim için görüşülen kişiden gerekli izin alınmıştır.

Resim 3.31. Tazı köpeği

Resim 3.32. Pancar ks pesi

Resim 3.33. Temek (siyah okla gösterilen)

Resim 3.34. Gübre

Resim 3.35. ividen yapılmış burunsalık

Resim 3.36. Yavaşa, renetler, kerpeten ve eki

Resim 3.37. Semer

Resim 3.38. Nazar boncuğu

Resim 3.39. Kaplumbağa kabuğu

Resim 3.40. İğde ekirdeği

Resim 3.41. Üzerlik

Resim 3.42. Köpek kafatası

Resim 3.43. At kafatası

Resim 3.44. At nalı

Resim 3.45. Koyunların çeşitli renklerle boyanması (koç katım töreni)

EK-D: OABK'de Kullanılan Veteriner Hekimliği ve Hayvancılıkla ilgili Terim ve Kavramlar Sözlüğü

Acı yağ	: Tereyağı
Adi	: Demirden yapılan orak şeklindeki bir çeşit bıçak
Ağ böceği	: Peygamber örümceği
Ağın	: Kolostrum, doğumdan sonraki ilk süt
Ağız	: Kolostrum, doğumdan sonraki ilk süt
Ağrıma	: Babesiozis
Ağulanma	: Zehirlenme, toksikasyon
Aksu	: Sığırların Bulaşıcı Keratokonjunktivitisi
Al at	: Kırmızı, al at
Alazlama	: Apse
Alevlenmek	: Isınma, sıcaklık artışı
Algın	: Zayıf hayvan; soğuk alınlığı almış hayvan
Amel	: İshal
Anız	: Enterotoksemi
Arpalama	: Akut Rumen Asidozu
Asfinik	: Naftalin
Aşı toprağı	: Koç katımında koçları süslemek için kullanılan kırmızı boya, yoğşa
Ataan otu	: Uyuz otu
Atık	: Yavru düşürme, abortus
Aygır	: Erkek at
Bağırcak	: Çobanın uyumadan önce bir ucunu kendine, bir ucunu koyuna bağladığı ip
Balak	: Manda yavrusu
Barkaç	: Bakraç, kova, helke
Beyaz kurt	: Hypoderma bovis larvası
Bıçlgan	: Ekzema, Dermatitis Madidans
Bişsek	: Yayık döğmede kullanılan ağaçtan bir sopa
Biz	: Ucu sivri bir tür şiş
Bodu	: Kaz
Boğasamak	: İneğın boğanın altında kalma isteğı, östrus evresi
Bohça otu	: Şiş otu, Helleborus
Boz inmesi	: Sığırların Bulaşıcı Keratokonjunktivitisi
Bödük	: Koyun-keçi gaitası
Buğı	: İnhalasyon
Buy otu	: Trigonella foenum graecum
Buzağılık	: Rahim, uterus
Büdük	: Koyun-keçi gaitası
Bükme	: İğdiş etme, kastrasyon

Bükücü	: Hayvanlarda kastrasyon uygulamasını yapan kimse
Büvelek	: Hypoderma bovis sineği
Camış	: Manda
Canavar	: Domuz
Cartlak	: Koyunların yanak, dudak ve çene altlarında oluşan apse
Celep	: Hayvan ticareti yapan kimse
Cerahat	: İrin
Cerek	: Uzunluğu hayvanların boynuna göre değişen ağaçtan yapılan tahta
Cılgalan	: Kırmızı toz biber (Kayseri Bölgesi)
Cırcır	: İshal
Ciğer ağrısı	: Keçi ciğer ağrısı
Congulos	: Saya gezme törenlerindeki bir seyir oyuncusu
Comba	: Erkek manda
Culuk	: Hindi
Cücük	: Cıvcıv
Çakıldak	: Koyunun gaitasının anüs civarında sertleşerek çakıl görünümünde olması
Çanta	: Meme dokusu
Çaput	: Eskimiş bez parçası
Çara	: İneklerde kızgınlığa özel, serviks kaynaklı, vulvada görülen sümüksü akıntı
Çatalağsak	: Tüylüce, sinus biflexin yangısı
Çavan	: Prepisyum, erkeklik organı kılıfı
Çebiş	: Altı aylık keçi yavrusu
Çelerme	: Enteretoksemi
Çember hastalığı	: Aktinomikoz
Çıban	: Apse, irinli şiş
Çıkma	: Apse, irinli şiş
Çiçek çubuğu	: Çiçek hastalığı tedavisinde kullanılan kutsal bir çubuk
Çiçek taşı	: Çiçek hastalığında kullanılan Hicaz'dan gelen kutsal bir tas
Çiçek yağı	: Ayçiçek yağı, bitkisel yağ
Çivi yutmak	: Yabancı cisim batması, RPT
Çomak	: Küçük kulaklı keçi-koyunlara verilen ad
Çor	: Yalancı tavuk vebası, bulaşıcı hastalıklara verilen genel bir isim
Çögür	: Keven, dikenli bitki, Astragalus
Çömele	: Yalancı tavuk vebası
Çul	: Saman taşımak için kullanılan çuval
Dabak	: Şap hastalığı
Dağ	: Kızgın bir demirle vurulan damga, nişan.
Dalak	: Şarbon, Antraks hastalığı
Dalaz	: Arpa unu ile yağın kaynatılması sonucu oluşan hamur

Damak	: Ağız yangısı, stomatitis
Damızlık	: Hayvanın şirdeninden yapılmış bir çeşit peynir mayası, yoğurt mayası
Davar	: Küçükbaş hayvanlara verilen ad
Davar yüzü	: Kuzuların doğumuna elli gün kala yapılan bir tören
Delibaş	: Koyunlarda coenurus cerebralis hastalığı
Demir aleti	: Yabancı cisim batması, RPT
Demirkır at	: Beyaz kahverengi ve siyah karışımı, demir renginde at
Demra	: Kellik, Trikofitozis hastalığı
Denelenmek	: Akut Rumen Asidozu
Derma	: Kellik, Trikofitozis hastalığı
Diken üzümü	: Karamuk çalısı (<i>L. Berberis crataegina</i>), Kırşehir Yöresi
Dil pıtırıcı	: Dil yangısı, Glossitis
Dişeti iltihabı	: Gingivitis
Doğu	: Sivri ve uzun kulaklı koyun-keçilere verilen ad
Doğum felci	: Hipokalsemi
Domuzbaşı	: Actinomikozis
Doru at	: Kırmızımtrak at
Döl ayı	: Hayvanların doğum zamanlarına (Şubat-Mart) verilen bir isim
Döl dökümü	: Hayvanların doğum zamanlarına (Şubat-Mart) verilen bir isim
Dönme hastalığı	: Koyunlarda coenurus cerebralis hastalığı
Dübür çıkması	: Rektumun prolapsusu
Dübür	: Anüs
Ebem böceği	: Ateş böceği
Ediklemek	: Buzağı veya kuzunun anasının memesine kafasıyla vurması
Eğdi	: Demirden yapılan orak şeklindeki bir çeşit bıçak
Eke	: İki yaşından yukarı koyun
Ekşimen	: Karamuk çalısı (<i>L. Berberis crataegina</i>)
Elmacık kemiği	: Tuber koksa
Elmacık	: Uterus mukozası
Emecen	: Tarla faresi
Emlik kuzu	: Yeni doğmuş süt emen kuzu
En	: Hayvanlara veya eşyaya vurulan damga, işaret.
Eneme	: İğdiş etme, kastrasyon
Erkeç	: Üç yaşından büyük erkek keçi
Eş	: Yavru zarları, eş, plasenta
Etene	: Yavru zarları, eş, plasenta
Eya	: Kaburga
Ferik	: Yeni yetmiş tavuk
Frenli nal	: Atlara kullanılan lastikten yapılan nal

Gıdık	: Çenealtı
Göbek iltihabı	: Göbek Kordonunun Yangısı, Omphalitis
Gökçe	: Ökse otu (<i>L. Viscum album</i>)
Göllük	: Eşek
Gömeç	: Bal peteği
Göz nezlesi	: Konjunktivitis
Göz taşı	: Gök taşı, bakır sülfat
Gurk tavuk	: Kuluçtaki tavuk
Gücük körpesi ayı	: Yozgat yöresinde hayvanların doğum ayına (Şubat-Mart) verilen bir isim
Gün çalması	: Babesiozis
Güneş hastalığı	: Su sakağısı, Gurm
Hamlama	: Miyopati
Hamur mayası	: Ekmek mayası (<i>Saccharomyces cerevisiae</i>)
Hararetlenme	: Hayvanın boyun derisinin kalınlaşarak kıvrımlı bir hal alması
Hasat	: Ekin biçme işi, ürün kaldırma
Hazne	: Pelvis kanalı
Isırgan yeni	: Meme ödemi
İbrik testi	: İneklerin gebelik teşhisinde kullanılan bir yöntem
İnce soluğan	: Amfizem
İşeyememe	: İdrar tutukluğu, Incontinence
İşkembe	: Rumen, ruminant mide bölümü
İt ağrısı	: Köpek Gençlik Hastalığı; kalça topallığı; Strongylus vulgaris hastalığı
Kalem cenger	: Göztaşı, bakır sülfat
Kamış	: Penis
Kan tutma	: Enterotoksemi
Kancık	: Dişi köpek
Kapaklı hayvan	: Ağzını bozmuş kurbanlık hayvana verilen ad
Kara merhem	: Pomat ichthyole
Karakuş	: Tarsal eklem distalinde yumruk büyüklüğündeki ekzositoz oluşumu, eparven
Karacakız	: Çam katranı, zift
Karbonat	: Yemek sodası, sodyum bikarbonat
Karlangıç	: At ve eşeklerde görülen bir tür solunum sistemi hastalığı
Kart	: Üç yaşını dolduran erkek koyun
Kaşım	: Rektumun üst mukoza kısmının tırnakla kazınarak kanatılması
Kav	: Yılan gömleği, kabuğu
Kaymak	: Sütün yağını yoğunlaştırarak elde edilen bir süt ürünü
Keçikıran	: Keçi ciğer ağrısı
Kelle kireç	: Sönmemiş kireç
Kellik	: Derma, demra, trikofitozis hastalığı

Keneci	: Kene tedavisini yapan, ocak olan kimse
Kepene	: Semercilerin çuvaldızın ele batmaması için kullandıkları demir bir araç
Kepenek	: Fasiolazis hastalığı; çobanların omuzlarına aldıkları keçeden giysi
Kerme	: Ahır ve ağıllardan çıkarılan gübre, kurumuş koyun gaitası
Kertikleme	: Hayvanın kulağının delinmesi, kesilmesi
Kesme	: Klitoris bıçak ya da jilette kesilmesi
Kıl kurdu	: Trichostrongylus
Kır at	: Beyazda, siyah benekli, kül renginde at
Kıran	: Yalancı tavuk vebası
Kırık	: Eşek yavrusuna verilen bir isim
Kırkbayır tıkanması	: Omasum Konstipasyonu
Kırkbayır	: Ruminant mide bölümü, omasum
Kırklık	: Kırkımda kullanılan bir çeşit makas
Kırma	: Kas kasılması, kontraktür.
Kısrak	: Dişi at, anaç at
Kızan	: Östrustaki köpeğe verilen ad
Kızıl koç	: İlk aşım yapan koça verilen isim
Kızilkurt	: Erginleri, at, eşek ve katırların kalın bağırsaklarında yaşayan iplik solucan
Koç katımı	: Koyunların döllenme mevsimi
Koç	: İki yaşında, bükülmemiş, damızlık erkek koyun
Koğuşlama	: Enteretoksemi
Kopey	: İri kulaklı bir çeşit av köpeği
Korkmuş	: Ayağa kalkamayan hayvana verilen bir isim
Kömüş	: Manda
Köremez	: Koyun ya da keçiden sağılarak içilen çiğ süt.
Kör meme	: Meme yangısı, mastitis
Körpe	: Süt emen yavru keçi
Körük	: Arıcılıkta kullanılan ve açılıp kapandıkça içindeki dumanı üfleyen araç
Köse gezmesi	: Kuzuların doğumuna elli gün kala yapılan bir tören
Kösnü	: Köstebek
Köten	: Ödem
Kula at	: Kızıl boz renkli at
Kulun	: Atın bir yaşına kadar olan yavrusuna verilen isim
Kurt dökme	: Mide-bağırsak parazitlerinin dışkıyla atılması
Kurtkulağı	: Sığırkuyruğu bitkisi (<i>Flos verbasci</i>)
Kuzuluk	: Kuzuların konulduğu bir ağıl bölmesi
Kürük	: Küçük kulaklı keçi-koyunlara verilen ad
Kürüz	: Küçük kulaklı keçi-koyunlara verilen ad
Malak	: Manda yavrusu

Mankafa	: Ruam
Maya	: Nalın ortasında kalan yumuşak kısım
Mayıs	: Bahar mevsiminde hayvanların yeşil renkteki dışkısına verilen isim
Miras taşı	: Atalardan kalan bakır bir tas, dini-sihri özelliği olduğuna inanılan tas
Miras tavası	: Atadan kalan bir tava
Nal tokmağı	: Nallamada kullanılan tahta tokmak
Nazımlaşmak	: Hayvanın uysallaşması
Ocak	: Dedelerden beri belirli bir hastalığı iyi ettiğine inanılan kişi veya aile.
Oğlak	: Erkek yavru keçi
Okra	: Nokra hastalığı
Ot tutma	: Enteretoksemi
Öd suyu	: Safra kesesi
Öğürsek	: Kızgınlık zamanı, östrus evresi
Öküz	: Enenmiş erkek sığır
Ön kazmalar	: Öğütücü dişler, dentes molares
Örsek	: Kızgınlık zamanı, östrus evresi
Ötürük	: İshal
Öz	: Dere, çay
Parsak	: Olgunlaşmış kene
Peygamber örümceği	: Ağ böceği
Pıskırma	: Aksırma
Pislik	: İrin, cerahat, hayvan dışkısı
Pöçük	: Kalça kemiği, os koksa
Sağsak	: Koyunun anüs civarındaki kirlî görünüm
Sahtiyan	: Tabaklanarak boyanmış ve cilalanmış genellikle keçi derisi
Sakağı	: Su sakağı, Gurm
Sakar	: Kafasında ak renk olan keçilere verilen isim
Sancı çubuğu	: Sancılanan hayvanın karnına iyileştirmek inancıyla vurulan çubuk.
Sanrağa	: Koyunların burun yangısına verilen ad
Sarı kese	: Apse, irinli şiş
Sarı sülüman	: Ödem
Sarılık	: Leptospirosis veya Babesiosis hastalıklarına verilen ad
Sekili	: Ayağında ak renk olan keçiler
Serken	: Sığırların genleşme hali
Seyikçi	: Kırıkçı, çıkıkçı, sınıkçı
Seyis	: Üç yaşında olan keçi
Sınıkçı	: Kırıkçı, çıkıkçı, seyikçi
Sıraca	: At frengisi, durin hastalığı
Sıtma	: Babesiosis

Sicim	: İp
Sime	: Erkek keçilerdeki kötü koku
Sinir otu	: Sinirli ot (<i>L. Folia plantagini</i>)
Sirke	: Bit yumurtası
Solucan	: Yuvarlak veya yassı, uzun kurtlara verilen genel ad
Soluğan	: Amfizem
Suluk	: Doğuracak hayvanın yavrudan önce gelen amniyon ve allantois sıvıları
Sunturaç	: Nalbantların hayvan tırnağını yontmakta kullandıkları araç.
Sülük	: Haemopsis Sanguisuga
Sülümani	: Ödem
Sümük	: Burundan gelen akıntı, mukus
Sünbük	: Tırnağın ucu
Sündürmek	: Bir şeyi çekerek uzatmak, esnetmek
Sürekeçi	: Hayvan ticareti yapan kimse
Süt hastalığı	: Brusella hastalığı
Şebek	: Beyaz Kas Hastalığına yakalanan buzağı veya kuzuya verilen ad
Şebet	: Şeker ve su karışımı içecek
Şibi	: Ördek
Şirden	: Geviş getiren hayvanlarda midenin dördüncü bölümü, abomasum
Şiş otu	: Bohça otu, Helleborus
Şişek	: İki yaşında olan dişi koyun
Tabak	: Şap hastalığı
Tay	: Atın bir yaşından sonraki yavrusuna verilen isim
Taze peynir hastalığı	: Brusella hastalığı
Tazı	: İri kulaklı bir çeşit av köpeği
Tecce	: Kalça topallığı
Teke	: Tohumluk erkek keçi
Teker	: Kavrulmuş ve kurutulmuş kuşbaşı et
Telis	: Semercilikte kullanılan kalın dokumalı bez
Temek	: Ahırda gübre atılmak için kullanılan pencere
Ten	: Vulva
Tezek	: Gübre
Tike	: Kuşbaşı büyüklüğünde kurutulmuş et parçası
Tohmalanmak	: Arpalama, asidozis
Toklu	: Bir yaşındaki kuzu
Tokmalanma	: Arpalama, asidozis
Toynak	: Tek tırnaklılarda tırnak
Uyuz hamamı	: Uyuzlu hayvanların yıkandığı yer
Üveç	: İki yaşından yukarı koyun

Üzerlik	: Tütsüsü nazara iyi geldiğine inanılan kokulu bir ot
Vırık	: İshal
Yabur	: Enli ve büyük kulaklı keçi-koyunlara verilen ad
Yaprak kelebeği	: Fasciola hepatica
Yağız at	: Siyah at
Yağlı kara	: Kanamayı durdurmak için kullanılan odun külü ve tereyağı karışımı bir tür ilaç
Yal	: Köpek ve sığırlara yedirilmek için arpa, un ve kepekke hazırlanan yiyecek
Yalak	: Pınar, çeşme oluğu
Yanık yağı	: Otomobil atık yağı
Yaşar	: Bir yaşını geçmiş dana
Yavaşa	: Huysuz hayvanların burunlarına takılan ağaç kıskaç
Yayık	: Yoğurttan yağ çıkarmak için keçi derisinden yapılan bir tulum
Yazı	: Hayvanların yaylaya veya meraya çıktığı yer
Yel değmesi	: Öksürükle karakterize bir hastalık, pnömoni
Yelinsiye	: Meme yangısı, mastitis
Yelpik	: Öksürükle karakterize bir hastalık, pnömoni
Yenise	: Meme yangısı, mastitis
Yoğşa	: Koç katımında koçları süslemek için kullanılan kırmızı boya, aşı toprağı
Yonacak	: Renet
Yozlak koyun	: Kuzulaması yakın koyuna verilen ad
Yumurtalık	: Testis
Yüürük	: Döl tutmayan koyun
Zehirlenme	: Asidozis tablosuna verilen ad
Zemheri	: Kışın en soğuk günleri
Zobu	: Sert kıvamdaki apse
Zülüce	: Tüylüce, sinus biflex'in yangısı

EK-E: OABK’de Kullanılan Veteriner Hekimliği ve Hayvancılıkla ilgili Deyimler Sözlüğü

Ağzını bozmak	: Kurbanlık olacak hayvanda alt azı dişlerinin düşmesi
Ayağa oturmak	: Laminitis
Bezir vurmak	: Bezir yağıyla yağlanan mandaların güneşin altında kalması sonucu vücutlarında oluşan yanıklar
Buzağı tezemesi	: Yeni doğmuş buzağının ahır içinde koşması
Buzağının ters gelmesi	: Buzağının doğum kanalından ters pozisyonda gelmesi
Çap yürümek	: Çapraz yürümek
Çon yarmak	: Hayvanın bel bölgesinin bıçakla yarılarak sarımsak ve tuz karışımını uygulamak
Debil dübül yürümek	: Dengesiz, sendeleyerek yürümek
Dek durmak	: Düzgün, sakin durmak
Eşi düşmeyen bıçak temizlemek	: Murdar ölmemesi için kesilmesi gereken hayvan
Göğsü ağrımak	: Meme yangısı, mastitis
Göz ağrımak	: Sığırların Bulaşıcı Keratokonjunktivitisi
Günlük vermek	: Arı kovanını odun közü ile tütsülemek
Hayvanı kanlandırarak	: Kan miktarını arttırmak için dut ya da üzüm pekmezi içirmek
Hayvanın örsemesi	: İneğin östrusa girmesi, hayvanın boğasaması
İncir uyutmak	: Sulu peynire verilen ad
İneğin karnılaşması	: Gebe ineğin karnının büyümesi
İneğin memesini indirmesi	: Doğum öncesi memelerin şişmesi
İneğin yüklü olması	: Gebe inek
Karında eritmek	: İneğin buzağısını rahminde yeterince besleyememesi
Karnını dövme	: Sık soluk alıp-verme neticesinde karın kaslarının kasılması hali
Kem göze gelmek	: Göz değmesi, nazar değmesi
Keven eşmek	: Astragalus bitkisinin baltayla kıyılarak kökündeki yağın hayvanlara yem olarak verilmesi
Keven ütme	: Astragalus bitkisinin baltayla kıyılarak kökündeki yağın hayvanlara yem olarak verilmesi
Kıran gelmek	: Tavuk vebasında hayvanların topluca ölmesi; salgın hastalığa bağlı olarak hayvanların ölmesi
Kızılkurt tutması	: Strongylus vulgaris larvalarının neden olduğu hastalık
Kurtağzı bağlama	: Kaybolan koyunları bulmak için yapılan dini ritüel
Maşallah dememek	: Göz değmesi
Murdar ölmek	: Eti yenilen hayvanların kesimden önce ölmesi
Nazara gelmek	: Göz değmesi
Pis nefis değmek	: Göz değmesi
Sidikliği durmak	: İdrar tutukluğu, incontinence

Sütün midede peynirleşmesi	: Buzağılarda bağırsak içeriğinin (<i>mekonyum</i>) atılmaması sonucu oluşan kabızlık
Tekeden köremez sağmak	: Erkek keçiden süt sağmak (mecaz)
Yediklerini içinde eritmek	: Hayvanda yediği yemlerin yaramaması
Yün dider gibi ditmek	: Bir şeyi yün gibi bükmek, eğermek
Zır zır anırmak	: Eşeğin durmadan ses çıkarması

10. ÖZGEÇMİŞ

Çağrı Çağlar SİNMEZ 1981 yılında Tokat'ta doğdu. İlkokulu Akdağmadeni/Yozgat Namık Kemal İlköğretim okulunda okudu. Ortaokulu Tokat Cumhuriyet Ortaokulunda derece ile bitirdi. Liseyi Tokat Gazi Osman Paşa Lisesi'nde, üniversite eğitimini ise Erciyes Üniversitesi'nde 2000-2005 yılları arasında tamamladı. Üniversite yıllarında E.Ü. Veteriner Fakültesi Öğrenci Temsilcisi (2003-2004), E.Ü. Öğrenci Konsey Başkan Yardımcısı (2003-2004), E.Ü. Öğrenci Konsey Başkanı (2004-2005), Türkiye Üniversiteleri Öğrenci Konseyleri Üst Kurul Eş Başkanı (2004-2005), E.Ü. Senato Üyesi ve Öğrenci Faaliyetleri Komisyonu Üyesi (2004-2005) olarak idari görevlerde bulundu. 2005 yılında Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Veteriner Fakültesi Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji Anabilim Dalında doktora öğrencisi olarak lisansüstü eğitimine başladı. Serbest veteriner hekim olarak yaklaşık 5 yıl mesleğini Akdağmadeni (Yozgat) ilçesinde icrâ etti. 2009 yılında Yozgat Veteriner Hekimleri Odası'nın kurucu başkanlığına seçildi. 2010 yılının Nisan ayında Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Sarıkaya Tarım İlçe Müdürlüğü'nde sözleşmeli veteriner hekim olarak göreve başladı. Sinmez, halen bu görevlerine devam etmektedir.